

T.C.

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KÜRESEL DÜNYA DÜZENİNDE D-8 ÖRGÜTÜ'NÜN
MAKROEKONOMİK PERFORMANSININ İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hülya GURBET

Danışman:

Doç. Dr. A. Öznur Ümit

Samsun, 2019

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KÜRESEL DÜNYA DÜZENİNDE D-8 ÖRGÜTÜ'NÜN
MAKROEKONOMİK PERFORMANSININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Hülya GURBET

Danışman:

Doç. Dr. A. Öznur Ümit

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

03/10/2019(İmza)

Hülya GURBET

TEZ KABUL VE ONAYI

Hülya GURBET tarafından hazırlanan *Küresel Dünya Düzeninde D-8 Örgütü'nün Makroekonomik Performansının İncelenmesi* başlıklı bu çalışma, 26/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Dr. Öğretim Üyesi Ferhat AKYÜZ

Üye: Doç. Dr. Asiye Öznur ÜMİT

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Hatice Işıl ALKAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

26/09/2019

Enstitü Müdürü (*İmza ve Mühür*)

Prof. Dr. Ali BOLAT

ÖZET

KÜRESEL DÜNYA DÜZENİNDE D-8 ÖRGÜTÜ'NÜN

MAKROEKONOMİK PERFORMANSININ

İNCELENMESİ

Hülya GURBET

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim

Dalı, Yüksek Lisans, Mayıs/2019

Danışman: Doç. Dr. Asiye Öznur Ümit

D-8 Örgütüne üye ülkelerin her biri jeopolitik öneme sahiptir. Türkiye açısından üye ülkeler ile sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Afro-Avrasya bölgesine ekonomik olarak açılmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda bu tez çalışmasında, D-8 örgütünün kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte, örgütün sosyo-ekonomik başarısı irdelenip, örgütün küreselleşen dünya üzerinde ekonomik bir güç teşkil edip edemeyeceği sorusunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak görülmüştür ki, D-8 örgütü, 20 yıllık sürecinde makroekonomik performansını arttırmasına rağmen, üye ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık, ekonomik problemler ve kısa dönemli bunalımlar gibi etkenlerden ötürü atıl konuma getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: D-8 örgütü, makroekonomik performans, siyasi ve ekonomik problemler, dış ticaret.

ABSTRACT

THE RESEARCH OF THE MACROECONOMIC PERFORMANCE IN THE GLOBAL WORLD SYSTEM OF THE D-8 ORGANIZATION

Hülya GURBET

Ondokuz Mayıs University, Institution of Social Sciences,

Department of Economics, M. A., May/2019

Advisor: Assoc. Prof. Asiye Öznur ÜMİT

Each member of the D-8 organization has geopolitical significance. In terms of Turkey, the development of social and economic relations with member countries infers opening up economically to the Afro-Eurasian region. In this context, the aim of this thesis is to investigate the socio-economic success of the organization from the foundation of the D-8 organization to the present and to evaluate the question of whether the organization can constitute an economic power on the globalizing world. However, it has been observed that although the D-8 organization has increased its macroeconomic performance in its 20-year period, it has been put in an idle position due to factors such as political instability, economic problems and short-term crises in the member countries.

Key Words: D-8 organization, macroeconomic performance, political and economic problems, foreign trade.

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmanın yűrűtűlmesi sırasında bilgi ve tecrűbelerini benimle paylaőan danıőman hocam Doç. Dr. Asiye Őznur Őmit'e, bana gűsterdikleri sabır, yardım ve destekleri için anneme, babama, kardeőim ve abilerime, ayrıca bu sűrete daima yanımda olup, desteėini esirgemeyen arkadaőlarıma da çok teőekkűr ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
TEŞEKKÜR	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar	IX
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
II. DÜNYA SAVAŞI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ.....	4
1.1. II. Dünya Savaşı.....	4
1.2. Soğuk Savaş Dönemi	5
1.3. Küreselleşme Süreci.....	6
1.4. İktisadi Entegrasyonların Başarı Ölçütleri	7
1.5. Küresel Entegrasyonlar	8
1.5.1. Birleşmiş Milletler Teşkilatı	9
1.5.2. Dünya Bankası	10
1.5.3. Dünya Ticaret Örgütü	11
1.5.4. Uluslararası Para Fonu	12
1.5.5. Gelişmiş 8 Ülke.....	12
1.5.6. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü.....	13
1.5.7. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı	14
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
D-8 ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU, YAPISI VE ZİRVELER.....	16
2.1. D-8 Örgütünün Kuruluş Süreci	16
2.2. D-8 Örgütünün Yapısı ve Organları.....	18
2.2.1. Zirve.....	18
2.2.2. Konsey	18
2.2.3. Komisyon.....	18
2.3. D-8 Örgütünün İşleyişi	19
2.4. D-8 Örgütünün İşbirliği Alanları ve Faaliyetleri	19
2.4.1. Ticaret	20
2.4.2. Sanayi.....	21
2.4.3. Haberleşme, Enformasyon, Bilim ve Teknoloji.....	22
2.4.4. Tarım.....	22
2.4.5. Finans, Bankacılık ve Özelleştirme	23
2.4.6. Yoksulluğun Önlenmesi ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi.....	23

2.4.7. Kırsal Kalkınma.....	23
2.4.8. Enerji.....	24
2.4.9. Çevre.....	24
2.5. D-8 Örgütünün Gerçekleştirdiği Zirveler	24
2.5.1. 1997 İstanbul Zirvesi	24
2.5.2. 1999 Dakka Zirvesi.....	24
2.5.3. 2001 Kahire Zirvesi	25
2.5.4. 2004 Tahran Zirvesi	26
2.5.5. 2006 Bali Zirvesi.....	27
2.5.6. 2008 Kuala Lumpur Zirvesi	27
2.5.7. 2010 Abuja Zirvesi	28
2.5.8. 2012 İslamabad Zirvesi.....	28
2.5.9. 2017 İstanbul Zirvesi	29
2.6. D-8 Örgütü'ne Üye Ülkeler	29
2.6.1. Türkiye.....	30
2.6.1.1. Dış Ticaret.....	32
2.6.1.2. Sanayi.....	33
2.6.1.3. Tarım.....	34
2.6.2. İran.....	35
2.6.2.1. Dış Ticaret.....	37
2.6.2.2. Sanayi.....	39
2.6.2.3. Tarım.....	39
2.6.3. Bangladeş.....	40
2.6.3.1. Dış Ticaret.....	42
2.6.3.2. Sanayi.....	43
2.6.3.3. Tarım.....	43
2.6.4. Endonezya.....	43
2.6.4.1. Dış Ticaret.....	46
2.6.4.2. Sanayi.....	47
2.6.4.3. Tarım.....	48
2.6.5. Mısır.....	49
2.6.5.1. Dış Ticaret.....	51
2.6.5.2. Sanayi.....	52
2.6.5.3. Tarım.....	53
2.6.6. Nijerya.....	53
2.6.6.1. Dış Ticaret.....	56
2.6.6.2. Sanayi.....	58

2.6.6.3. Tarım.....	58
2.6.7. Pakistan.....	59
2.6.7.1. Dış Ticaret.....	60
2.6.7.2. Sanayi.....	62
2.6.7.3. Tarım.....	62
2.6.8. Malezya.....	63
2.6.8.1. Dış Ticaret.....	65
2.6.8.2. Sanayi.....	66
2.6.8.3. Tarım.....	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	68
D-8 ÖRGÜTÜ' NÜN MAKROEKONOMİK PERFORMANSI.....	68
3.1. D-8 Örgütü' ne Üye Ülkeler ile Türkiye'nin Ticari İlişkileri	68
3.1.1. İran-Türkiye Ticari İlişkileri	68
3.1.2. Bangladeş-Türkiye Ticari İlişkileri	70
3.1.3 Endonezya-Türkiye Ticari İlişkileri.....	71
3.1.4. Mısır-Türkiye Ticari İlişkileri.....	73
3.1.5. Nijerya-Türkiye Ticari İlişkileri.....	74
3.1.6. Pakistan-Türkiye Ticari İlişkileri.....	76
3.1.7. Malezya-Türkiye Ticari İlişkileri.....	78
3.2. D-8 Örgütü'nün Dış Ticaret Verilerinin Genel Değerlendirmesi	80
3.3. İslam Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinde D-8 Örgütü'nün Makroekonomik Performansı. 81	
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85
KAYNAKÇA.....	88
ÖZ GEÇMİŞ.....	101

TABLULAR

Tablo 2.1: D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması İmza/Onay Tablosu

Tablo 2.2: D-8 Sanayi Çalışma Grubu Alt Sektörleri ve Koordinatör Ülkeler

Tablo 2.3: Türkiye'nin Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.4: Türkiye'nin Yıllara göre Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 2.5: GSYH İçinde Tarımın Payı, Tarım Ürünleri İhracatı-İthalatı, 2006-2018

Tablo 2.6: İran'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.7: İran'ın Yıllara Göre İhracat ve İthalat Değerleri, İhracat ve İthalatın Yıllık Büyüme Oranları ve Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Tablo 2.8: Bangladeş'in Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.9: Bangladeş'in Dış Ticaret Rakamları, 2006-2017

Tablo 2.10: Endonezya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.11: Endonezya'nın Dış Ticaret Rakamları, 2006-2017

Tablo 2.12: Sanayi Sektörünün GSYH İçerisindeki Payı (%), 2006-2017

Tablo 2.13: Tarım Sektörünün GSYH İçerisindeki Payı (%), 2006-2017

Tablo 2.14: Mısır'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.15: Mısır'ın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Tablo 2.16: Nijerya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.17: Nijerya'nın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Tablo 2.18: Pakistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.19: Pakistan'ın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Tablo 2.20: Malezya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Tablo 2.21: Malezya'nın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Tablo 3.1: Türkiye'nin İran ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.2: Türkiye'nin Bangladeş ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.3: Türkiye'nin Endonezya ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.4: Türkiye'nin Mısır ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.5: Türkiye'nin Nijerya ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.6: Türkiye'nin Pakistan ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.7: Türkiye'nin Malezya ile Dış Ticareti, 2006-2017

Tablo 3.8: D-8 Örgütünü Dış Ticaret Verileri, 2006-2017

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
D-8	: Gelişmekte Olan 8 Ülke
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KTO	: Konya Ticaret Odası
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
OIC	: İslam İşbirliği Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SAARC	: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİM	: Türkiye İhracatçılar Merkezi
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu

- TTA** : Tercihli Ticaret Anlaşması
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
UİB : Uludağ İhracatçılar Birliği
UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB : Dünya Bankası

GİRİŞ

I. ve II. Dünya Savaşları'nın ardından ülkeler çok fazla zarara uğramış, telafisi mümkün olmayan kayıplar yaşanmıştır. İnsanlar zulüm, haksızlık, yoksulluk ve açlık gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle ülkeler yaşadıkları bu süreci atlatabilmek için içe kapanma eğilimine girmişlerdir. Bir başka ifadeyle, bu durum ülkelerin korumacı politikalar izlemesine neden olmuştur.

Uluslararası örgütler, özellikle II. Dünya Savaşıyla birlikte dağılan imparatorlukların yerine ortaya çıkan ulus-devletlerin kurulmasıyla ve aynı zamanda görünürde sona eren sömürgeciliğin ardından yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin hız kazanmasıyla II. Dünya Savaşının sonrasında yaşanan olumsuzlukların giderilmesinde uluslararası örgütler gelişmiş ülkelerin beklentilerini daha iyi karşılayabilmiştir. Geçmişte, az gelişmiş ülkeleri sömürgeleri altında bulundurarak var olan kaynaklarına güç katan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Fransa gibi merkezi ülkeler, uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasıyla daha da belirginleşen küreselleşme adı altında az gelişmiş ülkeleri kendilerine bağımlı tutmaya yani sömürgeleştirmeye devam etmektedir. Bu durum ise uluslararası ekonomik eşitsizliği arttırmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir yandan ülkeler arasında artan dış ticaret ilişkileri ülkeleri birbirlerine yakınlaştırırken, diğer yandan da siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler de yeni oluşumların meydana getirilmesini gerektirmiştir. Bu yeni oluşumların en yaygın olduğu alan ise artan dış ticaret ilişkilerinden dolayı iktisadi entegrasyonlardır. İktisadi entegrasyonlar belli bir coğrafyaya bağlı kalmadan hem bölgesel hem de küresel çapta oluşturulmuştur. Şöyle ki, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi örgütler küresel alanda faaliyet gösterirken, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Avrupa Birliği (AB) gibi örgütlerde bölgesel alanda faaliyet gösteren uluslararası entegrasyonlardır. Ancak tüm bu birleşmeler gelişmiş ülkelerin önderliği altında oluşturulmuştur. Müslüman ülkelerinde kendi aralarında ticari, sosyal ve ekonomik işbirliklerini geliştirmek ve İslam alemi olarak küresel dünya düzeninde söz sahibi olabilmek adına bir yapılanmanın eksikliği hissedilmiştir. Bu doğrultuda, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bazı ülkelerde de son yirmi yıldır doğrudan

entegrasyon amacı bulunmasa da, iktisadi işbirliği çabaları gözlenmektedir (Bocutoğlu, 2017:188). Söz konusu bu çabalardan bir tanesi olan D-8 örgütü, ‘‘Kalkınmakta Olan 8 Ülke’’ yapılanmasının adıdır. D-8 örgütüne üye ülkeler, birbirlerine yakın bölgelerde bulunduğu için bölgesel örgütlenme olarak görülmektedir. Ancak D-8 örgütünün hedeflerinde sadece örgüte üye ülkelerin değil kalkınmakta olan tüm dünya ülkelerinin kalkınmalarını, gelişmelerini, dünya üzerinde söz sahibi olmalarını ve refah seviyelerini artırmaları yer aldığı için D-8 örgütü, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi küresel örgütlere örnek olarak gösterilebilir.

D-8 örgütü, sosyo-ekonomik bir gelişme gösterebilmek için altı ilkeyi amaç edinerek yola çıkmıştır. Bunlar; -Anlaşmazlık yerine barış, -Çatışma yerine diyalog, -Sömürü yerine işbirliği, -Çifte standart yerine adalet, -Ayrımcılık yerine eşitlik ve -Zulüm yerine demokrasidir. Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerin, küresel çıkarlarını korumak için bir araya gelip az gelişmiş ülkeleri hala sömürmeye devam etmesi sonucu gelişmekte olan ülkeler de bir araya gelerek "bu dünya sadece birilerinin değil hepimizindir" şeklinde bir mesaj vermek istemişlerdir. Kısacası D-8'in hedefi, küreselleşmeye bağlı sömürgecilik karşısında gelişmekte olan ülkelerin ellerindeki kaynaklarını zengin küresel güçlere kaptırmadan kalkınmalarını sağlamaktır (Güldal, 2009:2).

D-8 örgütüne üye ülkelerin her biri jeopolitik öneme sahiptir. Türkiye açısından üye ülkeler ile ticaretin, sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi söz konusu üye ülkelerin buldukları konumdan dolayı Afro-Avrasya bölgesine ekonomik olarak açılmak anlamına gelmektedir. Ancak D-8 örgütü, üye ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlık, kısa dönemli bunalımlar gibi etkenlerden ötürü atıl konuma getirilmiştir. Bu bağlamda bu tez çalışmasında D-8 örgütünün kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte örgütün sosyo-ekonomik başarısı ve üye ülkelerin Türkiye ile olan dış ticaret ilişkisi değerlendirilip, örgütün küreselleşen dünya düzeninde ekonomik bir güç teşkil edip etmediği sorusunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu tez çalışmasında kullanılan veriler D-8 teşkilatı, IMF, WB, Türk İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) gibi kuruluşların sitelerinden elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan veriler 2006-2017 dönemini kapsamaktadır.

Bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde, İkinci Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş Dönemi ve sonrasındaki gelişmeler ile ardından küreselleşen dünyada güçlü, batılı sanayileşmiş ülkeler tarafından oluşturulan küresel entegrasyonlar yer almaktadır. İkinci bölümünde, D-8 örgütünün tarihçesi, kuruluşu, bu zamana kadar gerçekleştirilen zirvelerin tanıtımı yapıldıktan sonra, örgüte üye devletlerin siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Türkiye'nin üye ülkelerin her biri ile olan dış ticaret ilişkisinden bahsedilerek dış ticaretin genel değerlendirmesi yapılacak ve ardından D-8 örgütünün Türkiye ve Müslüman ülkeler açısından önemine değinilmiştir. Son olarak, D-8 örgütünün makroekonomik performansı incelenerek, D-8 örgütünün küresel dünya düzeninde, 2006-2017 dönemini kapsayan verilerin de incelenmesiyle birlikte, örgütün ekonomik bir güç teşkil edip etmediği konusu değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

1.1. II. Dünya Savaşı

İkinci Dünya Savaşı, dünyadaki birçok ulusun katıldığı küresel çapta bir savaştır. Bu savaşın başlamasındaki en önemli iki etken, 1929 Ekonomik Krizi ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupalı devletlere, ağır koşullar içeren antlaşmaların imzalatılmasıdır.

Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyo-ekonomik yapı bozulmuş, 1929 Ekonomik Krizi ve sonrasında Weimar Cumhuriyeti güç kaybetmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Adolf Hitler 1934 yılında Almanya'nın cumhurbaşkanı olmuştur (Yakut & Yakut, 2013:25). Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'ya ordu, toprak ve ekonomik olarak ağır koşullar içeren Versay Antlaşması dayatılmıştır. Almanlar 1919 yılındaki Versay Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirterek yeniden silahlı kuvvetlerini toparlama çalışmalarına girişmiştir. Bu silahlanma çalışmalarının neticesinde Almanya, Çekoslovakya ve Avusturya'yı egemenliği altına kattıktan sonra sıradaki kurbanı Polonya olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ise, 1939 yılında Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlamıştır. Almanya, Milletler Cemiyeti'nin garantisine verilen Danzing serbest şehrinin kendisine verilmesini istediği için Polonya'ya saldırmıştır. Polonya ise bu isteğe tepki gösterip Danzing'in Almanya-Polonya ortaklığı garantisine altına sokulabileceğini belirterek Almanya'nın önerisini kabul etmemiştir. Diğer yandan, Almanya'nın Polonya'ya saldırısı karşısında İngiltere ve Fransa Polonya'ya yardım edecekleri konusunda güvence vermişlerdir. Almanya'nın Polonya'ya saldırısı İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır (Güldal, 2009:9).

Almanya, 28 Eylül 1939'da Varşova da dahil olmak üzere Polonya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. Sonrasında, Sovyetler Birliği ile yaptıkları Saldırmazlık Antlaşmasına dayanarak da Sovyetler Birliği, kendine düşen kısımları işgale başlamıştır. Sovyetler Birliği Polonya'nın doğusunu, Almanya'da Varşova dahil batısını almıştır (Yakut, 1999:142). Bununla birlikte, Almanya, İtalya ve Japonya'nın katılımı ile Anti Komintern Paktı'nın 25 Kasım 1936'da kurulması, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte önemli bir dönüm noktası olmuştur. 'Berlin-Roma-Tokyo Mihveri' dünyayı savaşın eşiğine getirmiştir (Yakut, 1999:155).

Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini ele geçirmiş, Almanya ise, Norveç ve Danimarka'yı işgal ettikten sonra, Avrupa içlerinde ilerleyerek Hollanda, Belçika ve Fransa'yı işgal etmiş ve dolayısıyla bu ülkeleri kendi topraklarına katmıştır. Bununla birlikte, Almanya ve İtalya, Kuzey Afrika'da da yayılmaya çalışmışlardır (Yakut, 1999:155). Diğer yandan, 7 Aralık 1941 tarihinde Japonya'nın Pearl Harbour'da demirli bulunan Amerikan Pasifik Donanmasına ani bir baskın yapması ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ni savaşa sürüklemesi savaşın tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Japonya, 8 Aralık 1941'de ABD ve İngiltere'ye, 11 Aralık 1941' de ise Almanya, İtalya ve ABD birbirlerine resmen savaş ilan etmiştir. Dünyanın değişik bölgelerinde bulunan birçok devlet de, içinde buldukları bloklara uygun, birbirleriyle savaşa girmişlerdir (Yakut, 1999:147) ve sonuç olarak söz konusu olaylar savaşın bir dünya savaşına dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Mihver devletlerinin (Japonya, Almanya ve İtalya'nın bir araya gelerek oluşturduğu blok) yaygın bir savaş stratejisi izlemelerinden dolayı da ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere bir araya gelerek ittifak yapmışlar ve bu devletlere de Müttefik Devletler denilmiştir.

Öte yandan ABD, Japonya'nın kıyı kentlerini yoğun bir biçimde bombaladığı sırada Başkan Truman, Japonların direnişini kırmak ve savaşı kısaltmak gerekçesiyle atom bombası kullanmaya karar vermiştir (Güldal, 2009:9). 6 Ağustos 1945'te ABD hava kuvvetlerinin bir bombardıman uçağı, Hiroşima kenti üzerine ilk atom bombasını atmış, 3 gün sonra ise gücü azaltılmış bir atom bombasını da Nagasaki'ye atmıştır (Güldal, 2009:9). Sonuç olarak bu bombalar, Hiroşima'da 200 bin Nagasaki'de 80 bin kişinin ölmesine neden olmuştur.

Müttefik Devletler, gerek savaş sırasında gerçekleştirdikleri siyasal buluşmalarla gerek ordularını seferber ederek, Mihver Devletlerini yenilgiye uğratmışlardır. Mihver Devletlerinin tüm cephelerde teslim olmasıyla, dünyaya beş buçuk yıl felaket yaşatan II. Dünya Savaşı, 2 Eylül 1945 yılında sona ermiştir.

1.2. Soğuk Savaş Dönemi

Tarihin en yıkıcı savaşlarından biri olan II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insan ölmüş, ülkeler yıkılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan bu yıkıcı etkilerden sonra dünyanın ve insanlığın hemen toparlanması, barışa kavuşabilmesi hemen mümkün olmamıştır. Milletlerarası mücadeleler, büyük devletlerin atışması

ve mahalli savaşlar, insanlığı zaman zaman üçüncü bir dünya savaşının eşiğine kadar getirmiştir. Dünya bir soğuk savaş atmosferi içinde on beş yıl geçirmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 2005:419). Bu dönem, aynı zamanda da iki süper gücün (ABD ve Sovyet Rusya) silahlanma yarışında birbirini geçmek için yoğun çabalarına tanık olmuştur (Tellal, 2013:112).

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği karşılıklı olarak nükleer silahlanma yarışını içerisine girmiş olmakla birlikte Asya ve Afrika gibi sömürge altındaki ülkeler de, sömürgeci devletlere karşı ulusal bağımsızlık hareketleri başlatmışlardır. Bu durum, Doğu ve Batı blokları dışında yeni bir 'Üçüncü Dünya' ya da 'Bağlantısızlar Bloku'nun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan Kore ve Vietnam Savaşları, Berlin Sorunu, 1956-1959 yılları arasında Ortadoğu'daki çekişme, Küba Krizi gibi olaylar Soğuk Savaş'ın doruğunu oluşturmuştur.

Savaşın uluslararası siyasette meydana getirdiği bazı değişikliklerle birlikte Avrupa bölgesi dışındaki bazı devletlerin dünya üzerinde giderek etkisini arttırdığı görülmüştür. Nitekim Japonya ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi iki ülke ortaya çıkmış, Japonya'nın tekrar güç kazanması ile Asya kıtası uluslararası politikada önemli bir güç haline gelmiştir.

1945-1960 yılları arasında ise ABD ile Sovyet Rusya arasında süren Soğuk Savaş dönemi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Rusya'nın dağılması ile sona ermiştir.

Sömürgecilik adına yaşanan tüm bu olaylardan sonra sömürgecilik kavramını farklı kimliklerle, daha değişik şekiller almıştır. Diğer bir ifadeyle sömürgecilik, yaşanan savaşlardan sonra "Küreselleşme" adı ile gelişen teknolojilerle yeni bir şekil almıştır (Güldal, 2009:10).

1.3. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme, ulus ekonomilerinin teknoloji, üretim, tüketim, sermaye ve işgücü gibi unsurlarının bütünleşerek uluslararası bir nitelik kazanmasıdır. Küreselleşme, en belirgin iki dönemde etkisini göstermeye başlamıştır (Savaş, 2004:13): Bunlardan birinci süreç, 1870-1914 yılları arasında ortaya çıkan 'Birinci Küreselleşme Süreci', ikinci süreç ise, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan 'İkinci Küreselleşme Süreci'dir.

1870-1914 yılları arasında görülen küreselleşmenin birinci döneminin temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. Bu dönemde, teknolojik değişme ve sanayileşme süreçleri yaşanmıştır (Kaya & Aydemir, 2011:20). Birinci küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasındaki en önemli etken ise sömürgeleştirme politikası olmuştur. Sömürgeci ülke, sömürgesi altında bulundurduğu ülkeden kendine bazı unsurların kolayca akışını sağlayabilmek için aralarındaki dış ticaret ve gümrük gibi kısıtlamaları kaldırmıştır. Böylece tarım, ticaret, maden gibi ürünlerin, sermayenin kendisine akışını sağlayarak sömürgeci ülke ya da ülkeleri kendine bağımlı hale getirmiştir. 1914 yılında birinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi ile birinci küreselleşme dönemi sona ermiştir.

Küreselleşmenin ikinci süreci, Soğuk Savaş Dönemi sonrasında başlayan ve şuan içinde bulunduğumuz küreselleşme dönemidir. Günümüz küreselleşmesi büyük ölçüde süper güçlerin ve onların yönetimindeki IMF, WB ve WTO gibi uluslararası kuruluşların isteği ve emirleri sonucu ortaya çıkmakta ve bütün bu düzenlemeler 'liberal ekonomi düzeni' olarak tanıtılmaktadır (Savaş, 2004:27). Kısacası günümüz küreselleşmesinde, ulusal ekonomilerin sınır kimliğini ortadan kaldıracak şekilde uluslararası bütünleşme sağlanmaya çalışılmaktadır.

İkinci küreselleşme süreci zamanla etkisini çabuk göstermiştir. Bunda etkili olan bazı unsurlar vardır. Özellikle Sovyet Rusya'nın beklenmedik bir biçimde dağılması ile hız kazanan II. Küreselleşmenin yani kapitalist sistemin 'dünya sistemi' haline gelmesinin en önemli nedenleri şunlardır (Savaş, 2004:30-31):

1. Sabit döviz kuru sisteminden, dalgalı döviz kuru sistemine geçilmesi,
2. Kalkınma Stratejisi olarak 'ithalat ikamesinin yerine 'ihracatın teşviki' politikasının belirlenmesi,
3. Kapital mobilitesinin teknolojik nedenlerle, inanılmaz ölçüde hızlanması ve ülkeler arası kapital transferlerinin büyük miktarlara ulaşması,
4. Üretim sisteminde meydana gelen teknolojik ve örgütsel değişimler.

1.4. İktisadi Entegrasyonların Başarı Ölçütleri

Bugüne kadar kurulan uluslararası örgütlerin hepsi, hedeflediği amaçlarına zaman zaman ulaşabilmişlerdir. Bunlardan çok azı başarılı olabilmıştır. Dolayısıyla, iktisadi örgütlerin başarılı olabilmeleri için gerekli koşullar vardır (Karagül,

2011:21). Bu koşulları başarı ölçütleri adı altında şu şekilde sıralayabiliriz; iktisadi, coğrafi, siyasi, kültürel ve askeri alanlardaki yakınlıklardır.

a) İktisadi Yakınlık: İktisadi entegrasyonlarda, iç tarife engellerinin kaldırılması, ortak dış engellerin konması ve faktörlerin serbest dolaşımının yanı sıra birlik içinde ekonomik ve sosyal politikaların koordine edilip uyumlaştırılması söz konusudur (TUİC, 2011). Üye ülkelerin iktisadi yapılarının benzerlik göstermesi de uygulanacak politikaların başarısı yönünden önemlidir.

b) Coğrafi Yakınlık: İktisadi entegrasyon hareketlerinin başarılı olabilmelerinin temel şartlarından biri, üye ülkelerin belli bir bölgeye ait olmalarıdır. Çünkü, özellikle ticari alandaki yoğunlaşmada fiziksel yakınlığın önemli katkısı bulunmaktadır (Karagül, 2011:22). Coğrafi yakınlığın söz konusu olduğu iktisadi birleşmelerde, dış ticaretteki maliyetlerin azalmasında etkili olmasından dolayı bölgesel ticaret artışı sağlanacaktır.

c) Siyasi Yakınlık: Ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlaştırmaları, ekonomik olarak tek elden idare edilmelerine yol açmaktadır. Ekonomik anlamda birlikte hareket eden örgütler, güvenlik ve savunma alanında da birlikte hareket etmelidirler (Isayev, 2012:201).

d) Kültürel Yakınlık: Ülkelerin hangi grup ülke ile işbirliği içinde olacağı ya da hangi grup ülke ile rakip olacağı büyük ölçüde kültürel temellere göre şekillenmektedir. Bu nedenle, kültürel yakınlık, ülkeler arasındaki güven ortamının tesis edilmesinde etkindir (Karagül, 2011:23).

e) Askeri Yakınlık: Ülkeler arasındaki askeri yakınlık veya uzaklık yukarıda belirtilen diğer faktörlere bağlı bir sonuç halidir. Bu itibarla ekonomik ve kültürel alanda yakın işbirliği içinde olan ülkelerin, askeri olarak da aynı yakınlığı göstermeleri beklenir (Karagül, 2011:24).

1.5. Küresel Entegrasyonlar

Karmaşık bir yapı gösteren uluslararası ilişkilerde, devletlerin ortak ihtiyaçlarını en etkili bir şekilde karşılayacaklarını düşündükleri kurumsal yapıları oluşturma düşüncesi, uluslararası örgütlenmeyi gerekli kılan sebepler arasında sayılmaktadır (Bozkurt, Kütükçü, & Poyraz, 2009).

Uluslararası örgütler, uluslararası alanda ihtiyaç duyulan birçok sorunun çözümüne yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur (Başak, 2012:38). Uluslararası

örgütlerin en yaygın görüldüğü alan, iktisadi birleşmelerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaştan ağır tahribatlar alan ülkelerin ekonomilerine yardım etmek amacıyla WB, uluslararası ticaretin gelişimini sağlamak için IMF, uluslararası barışı korumak, güvenliği ve eşitliği sağlamak gibi amaçlarla Birleşmiş Milletler (BM)'in kurulması gibi birçok küresel entegrasyonlar oluşturulmuştur.

1.5.1. Birleşmiş Milletler Teşkilatı

Birleşmiş Milletlerin öncüsü olan Milletler Cemiyeti, I. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barışın korunması, işbirliğinin sağlanması gibi amaçlar doğrultusunda galip devletler tarafından oluşturulmuştur (Ulus, 2008:238). Milletler Cemiyeti, siyasal alanda evrensel niteliğe sahip ilk uluslararası örgüttür. Bir diğer ifadeyle, kendisine üyeliği herhangi bir coğrafyayla sınırlandırmamış ve devletler arası politikanın yönetilmesi doğrultusunda kurulmuştur (Ateş, 2017:121). Ancak Milletler Cemiyeti, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına engel olamadığı için Cemiyet'in faaliyetlerine 18 Nisan 1946 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirilen toplantı ile son verilmiş (Karluk, 2007:116) ve yetkilerini devamı niteliğinde olan Birleşmiş Milletler (BM)'e devretmiştir.

Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş 50 ülke, 25 Nisan 1945-26 Haziran 1945 tarihlerinde San Francisco'da Birleşmiş Milletler Uluslararası Konferansı'na katılarak Birleşmiş Milletler Sözleşmesini hazırlamışlardır. Diğer yandan San Francisco Konferansı'na katılan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur (Karluk, 2007:120). Katılımcı ülkelerin 26 Haziran 1945'de imzaladıkları Birleşmiş Milletler Antlaşması, 24 Ekim 1945'de yürürlüğe girerek bir dünya örgütü olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı resmen kurulmuştur.

Birleşmiş Milletler Antlaşması 111 maddeden oluşmaktadır. Antlaşma'nın I. Bölümü'nde örgütün amaçlarına ve ilkelerine yer verilmiştir. Örgütün amaçları 4 grupta tarif edilmiştir. Bu grupların kapsamına aşağıda yer verilmiştir (Hasgüller & Uludağ, 2018:137):

1. Dünya Barışını ve uluslararası güvenliği korumak, saldırı eylemlerine ve barışı bozacak başka girişimlere bertaraf edici etkin ortak önlemler almak, uluslararası sorunların adalet ve hukuk ilkelerine uygun barışçı çözümü çalışmak,

2. Milletlerarasında eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı temelinde dostane ilişkileri geliştirmek,
3. Herkesin ırk, cins, dil, din farkı gözetmeksizin sahip olduğu insan haklarına ve temel hürriyetlere saygıyı geliştirmek, iktisadi, toplumsal, düşünsel ve insani uluslararası sorunları çözmek,
4. İlk üç gruptaki amaçları gerçekleştirmek için çabalayan milletlerin emeklerinin uyumlaştırıldığı bir merkez olmaktır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın temel ilkeleri ise şunlardır:

1. Örgüte üye tüm devletlerde egemenlik eşittir.
2. Tüm üyeler, uluslararası sorunlara barışçı yöntemlerle çözüm aramalıdır.
3. Tüm üyeler, üstlendikleri sorumlulukları iyi niyetle yerine getirmelidir.
4. BM, uluslararası barışı koruma dışında, hiçbir ülkenin içişlerine müdahale etmeyecektir.
5. Hiçbir üye ülke, bir başka ülkenin toprağına ve siyasal bağımsızlığına karşı güç kullanmayacak ve güç kullanma tehdidinde bulunmayacaktır.
6. Örgüte üye olmayan devletlerinde bu ilkelere uygun hareket etmeleri sağlanacaktır.

Bu amaç ve ilkelerden anlaşılan genel sonuç, BM'nin temel kuruluş gerekçesinin savaşı önlemek, barışı kalıcılaştırmak, uluslararası güvenliği tehdit eden her türlü siyasal, psikolojik, sosyal, ekonomik, kültürel sorunlara karşı çözüme yönelik faaliyetlerde bulunmak olduğu görülmektedir (Hasgüller & Uludağ, 2018:138).

Birleşmiş Milletlerin organları; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Genel Sekreterliktir. BM'nin uluslararası sosyal, kültürel, ekonomik gibi hedeflerine ulaşmasından sorumlu organ Ekonomik ve Sosyal Konseyidir.

1.5.2. Dünya Bankası

Dünya Bankası (WB), 1944 yılında Bretton Woods'ta Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte kurulmuştur. WB, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıma uğrayan Batı Avrupa ülkeleri ve ABD'nin yeniden yapılanması ve kalkınmasına katkıda

bulunmak için krediler sağlamıştır. Ancak, Batı Avrupa ülkeleri hızla kalkınıp 1950’li yılların sonlarında gelişmiş birer ülke durumuna gelince, söz konusu bankanın fonksiyonu da değişmiş ve banka bundan sonra az gelişmiş ülkelere kredi veren bir kurum halini almıştır (Özgöker, 2014:20).

Dünya Bankası kurulduktan sonra, WB’ye bağlı olarak beş kuruluş daha kurularak, WB ‘Grup’ adını almıştır. Bu beş kuruluş; Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID)’dir.

Ağustos 2004 tarihi itibarıyla 184 üyesi olan Dünya Bankası’na IMF’ye üye olmayan tüm ülkeler katılamamaktadır. Dünya Bankası’nın belli başlı amaçları ise şunlardır (Hasgüller & Uludağ, 2018:138) :

1. Verimli amaçlara yönelik olarak sermaye yatırımlarına kolaylık sağlamak,
2. Üye ülkelerin imarına ve kalkınmasına yardım etmek,
3. Az gelişmiş ülkelerin doğal kaynaklarını ve olanaklarını desteklemek,
4. Özel yabancı sermaye yatırımlarına güvence vermek ve bu çabaları desteklemek,
5. Uygun koşullarda yabancı sermaye bulunmazsa, kendi fonlarından ve başka kaynaklardan, verimli amaçları gerçekleştirmek amacıyla parasal yardımlarda bulunmak,
6. Uluslararası yatırımları destekleyerek, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde artmasına ve ödemeler dengesinin sürmesine katkıda bulunmak.

Yöneticiler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Başkan olmak üzere Dünya Bankası’nın üç organı vardır (World Bank, 2019).

1.5.3. Dünya Ticaret Örgütü

1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT)’nın devamı niteliğinde olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 1995 yılında Uruguay Müzakereleri neticesinde kurulmuştur. WTO, küreselleşen dünyadaki ticaret kuralları sistemini işleten, üyeleri arasındaki ticaret anlaşmazlıklarını düzenleyen ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını destekleyen bir örgüttür (WTO, 2019). WTO’nun beş temel fonksiyonu şunlardır (Hasgüller & Uludağ, 2018:138):

1. WTO anlaşmalarını oluşturan çok taraflı ticari anlaşmalarını yönetir ve uygular,
2. Üyeleri arasında yapılan çok taraflı ticari müzakereler için bir forum görevi yapar,
3. WTO üyeleri arasındaki ticari uyuşmazlıklara çözüm arar,
4. Üyelerinin ulusal ticaret politikalarını yaygınlaştırır,
5. Global ekonomik politikalar geliştiren diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapar.

WTO'nun, Bakanlar Konferansı, Genel Konsey, Sekretarya ve Anlaşmazlıkların Hali Organı olmak üzere dört önemli organı bulunmaktadır.

1.5.4. Uluslararası Para Fonu

Uluslararası Para Fonu (IMF), 1944'de Bretton Woods'ta alınan kararla kurulmuş, 1947'de ise faaliyete başlamıştır. IMF'nin kurulma amaçları arasında uluslararası parasal işbirliğini sağlamak, örgüte üye ülkelerin ödemeler dengesindeki olumsuzluklarını gidermek, uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamak gibi unsurlar sayılabilir. Ödemeler dengesi açığı ülke içinde ekonomik zorlukları beraberinde getirmekte ve ülkenin korumacı politikalara yönelerek, pazarını uluslararası piyasaya kapatmasına neden olmaktadır (Ateş, 2017:199). Bu durum, uluslararası piyasanın olumsuz etkilenmesine yol açarak, ülkelerin ödemeler dengesindeki açığı öncelikli bir sorun haline getirmiştir. Bu bağlamda uluslararası ticareti geliştirebilmek ve ödemeler dengesinde yaşanan söz konusu olumsuzlukları giderebilmek amacıyla IMF oluşturulmuştur.

IMF'nin üye ülkelere, ödemeler dengesi açığı sorununu gidermek üzere sağlamış olduğu mali destekler genellikle kısa vadeli. Ancak, ödemeler dengesi açığı sorununun aşılması için ülke ekonomisinde yapısal reformlar yapılması gerekiyorsa, IMF tarafından verilen krediler orta vadeye kadar uzayabilmektedir (Ateş, 2017:207).

1.5.5. Gelişmiş 8 Ülke

Gelişmiş 8 ülke (G-8), ekonomik açıdan dünyanın en zengin 7 ülkesinin, küresel sistemin ekonomik ve parasal sorunlarını görüşmek ve bu konularda işbirliği gerçekleştirmek amacıyla oluşturdukları grubun adıdır (Eğilmez, 2012).

1975 yılında Rambouillet/Fransa'da; ABD, İngiltere, Almanya, Japonya, İtalya ve Fransa'nın katılımıyla düzenlenen toplantı sonrası G-6 adı altında kurulan grup, öncelikle 1976 yılında Kanada'nın gruba katılması ile G-7 adını almış ve 1998 yılında Rusya'nın katılımıyla G-8 adını almıştır.

G-8 örgütlenmesi, hükümetler arası anlaşmalarla kurulan ve daimi sekreteryası bulunan Birleşmiş Milletler, OECD, vb. kurumsallaşmış uluslararası örgütlerden farklı olarak informal bir yapıya sahiptir (Alan, 2001:27).

G-8 toplantılarının amaçları şu şekilde belirtilebilir (Canbek, 2006:27):

- Devletlerarası işbirliğini kuvvetlendirmek ve karşılıklı anlayışı geliştirmek,
- Uluslararası örgütleri daha faal hale getirmek,
- Önemli sorunların çözümü için ortak çaba sarf etmek,
- Gelişmekte olan ülkelere yönelik daha kapsamlı işbirliği girişimlerini başlatmak,
- Zirvelerde alınan kararların uygulanmasını ve verimliliğini değerlendirmek,
- Dünya para ve ticaret sistemlerinin işleyişini geliştirmek,
- Daha güvenli, sağlıklı, modern ve zengin, özgür ve huzurlu bir dünya meydana getirmek için çaba sarf etmek.

1.5.6. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), 1949 yılında Washington Antlaşması'nın imzalanması ile kurulmuştur. Antlaşma'nın imzalanmasında bulunan ülkeler; ABD, Norveç, Danimarka, Kanada, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Fransa, Portekiz, İzlanda ve İtalya'dır. Örgüte üye ülkeler zamanla artmış ve 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan'ın katılımıyla günümüzdeki üye sayısı 29 olmuştur. NATO, ikinci dünya savaşı sonrasında Sovyet tehdidinden ülkelerini korumak ve savunmak isteyen ülkelerin ortak hareket etmeleri ve sıkı bir işbirliği kurmaları neticesinde hazırlanmıştır.

İlk kurulduğu yıllarda sıradan bir siyasi örgüt görünümünde olan NATO, 1950 yılında Kore Savaşı'nın başlamasıyla ve Sovyet tehdidinin acil biçimde algılanmasıyla askeri ittifak nitelikleri edinmeye başlamıştır (Ateş, 2017:356). Örgütün başlıca organları ise şunlardır; Kuzey Atlantik Konseyi, Askeri Komite, Savunma Planlama Komitesi, Nükleer Planlama Komitesi ve Genel Sekreteryası'dır.

NATO aşağıda sıralanan tehditleri kendine yönelik kabul etmiştir (Özgöker, 2014:116):

1. Çevre Sorunları
2. İnsan Hakları İhlalleri
3. Kitlesele Göçler
4. Bölgesel ve Etnik Çatışmalar
5. Kökten Dincilik
6. Uluslararası Terörizm
7. Ekonomik Sorunlar
8. Uyuşturucu ve Silah Kaçakçılığı
9. Kitle İmha Silahlarının Kontrolsüz Yayılımı
10. Doğal Kaynak Çatışmaları
11. Tehdidin Asimetrikleşmesi
12. Uluslararası Hukuka Aykırı Hareket Eden Ülkeler
13. Yetersiz veya Başarısız Reformlar

1.5.7. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 1948’ de ABD’nin yaptığı Marshall yardımlarını dağıtmak amacıyla oluşturulan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC)’nin yerine, 1960’da imzalanan Paris Barış sözleşmesi ile sanayileşmiş batılı ülkeler tarafından kurulmuş ve 1961’ de ise resmen faaliyete başlamıştır. Günümüzde ise 36 üyesi bulunmaktadır.

OECD’ye kabul edilmekte aranan en önemli kıstas, aday üye ülkenin insan haklarına dayalı, çoğulcu demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi değer ve ilkelerine sahip olmasıdır (Akbulut, 2002). OECD’nin amaçları, Kuruluş Sözleşmesi’nin 1. maddesinde şöyle sayılmıştır (Karluk, 2007:55):

- Üye ülkelerde kendi kendine yeterli en yüksek ekonomik gelişme ve istihdamı sağlamak ve mali istikrarı korumak,
- Üye olan ve olmayan ülkelerde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktır
- Dünya ticaretinin uluslararası taahhütler çerçevesinde ve ayrımcı olmayan bazda gelişmesine yardımcı olmaktır.

OECD'nin organları Konsey, Yürütme Kurulu ve Genel Sekreter olmak üzere 3 tanedir.

İKİNCİ BÖLÜM

D-8 ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU, YAPISI VE ZİRVELER

2.1. D-8 Örgütünün Kuruluş Süreci

Türkiye'nin bulunduğu bölge ve tarihi mesuliyetlerinin Türkiye'yi lider ülke yaptığını savunan Necmettin Erbakan, ekonomik refah için bölgesel birlikteliklerin olması gerektiğine inanmış ve inandığı bu ilkeleri 1996 yılında ise D-8 projesi ile somutlaştırmıştır (Alan, 2001:175). Projenin somutlaşmasının ardından Erbakan, dünya üzerindeki birliktelik teklifini ülkelerin devlet başkanlarına bildirmiştir. Devlet başkanlarından aldığı olumlu izlenimler sonucu Türkiye öncülüğünde, Endonezya, Nijerya, Bangladeş, Mısır, İran, Pakistan ve Malezya'nın katılımıyla D-8 örgütünün kuruluş süreci başlamıştır.

D-8' in kurulmasına yönelik atılan ilk adımı, Türkiye'nin daveti üzerine İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'nın katılımıyla 22 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı" ile atılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2018). Konferansta katılımcı ülkeler, ekonomik ve sosyal gelişme ve refah bir düzenin kurulması adına D-8 oluşumunun kurulması yönünde ortak karar almışlardır. 9 Kasım 1996'da düzenlenen D-8'in ilk toplantısında teşkilatın yapısı, görevleri, işbirliği projelerine dair tasarı metinleri düzenlenmiştir. İlk toplantıda, Komisyon'un çalışması onaylanmış ve tavsiyeleri 4 Ocak 1997'de Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından kabul edilmiştir.

Konsey'in ikinci toplantısı 13-14 Mart 1997 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilmiş olup, ikinci toplantıda katılımcı ülkelere 56 proje önerisi sunulmuş ve bu öneriler belirli sektör başlıkları altında toplanmıştır. Söz konusu toplantıda, her bir sektör bir ülkeye verilerek Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Sektörlerin dağılımı şu şekildedir (Dışişleri Bakanlığı, 1999) :

- Bangladeş: Kırsal Kalkınma
- Mısır: Ticaret
- Endonezya: İnsan Kaynakları Gelişimi
- İran: İletişim ve Haberleşme, Bilim ve Teknoloji
- Malezya: Finans ve Bankacılık, Özelleştirme

- Nijerya: Enerji
- Pakistan: Tarım
- Türkiye: Endüstri, Sağlık

İzmir’de 12-13 Mayıs 1997’de yapılan üçüncü hazırlık toplantısında ise Geçici Çalışma Grupları’nın Endüstri, İletişim ve Haberleşme, Bilim ve Teknoloji üzerine olan İlerleme Raporları’nı görüşülmüş ve konseye sunulmak üzere son çalışmalar yapılmıştır (Alan, 2001:185).

12-13 Haziran 1997’de gerçekleştirilen son toplantıda hazırlık teklifleri değerlendirilerek nihai sonuçlar, 15 Haziran’da gerçekleştirilecek zirveye sunulmuştur. D-8, kültür bakanları, dışişleri bakanları ve devlet ve hükümet başkanlarının toplantılarıyla ve ortak deklarasyonla, 15 Haziran 1997 tarihinde gerçekleştirilen zirve ile resmen kurulmuştur (Ertürk, 2002:361).

D-8 üyelerinin hepsi aynı zamanda İslam İşbirliği Teşkilatı (İKÖ) üyesi olup, yine İKÖ içinde teknolojik ve ekonomik kalkınma düzeyleri, ticari potansiyelleri ve nüfusları itibariyle önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2018). D-8 üyelerinin ikisi Afrika, altısı Asya ülkesidir. Üyeler ortak bir bölgeyi paylaşmadığından D-8 örgütü, bölgesel olmaktan çok taşıdığı ilkeler, amaçlar ve kapsadığı alan açısından küresel bir örgüt niteliğindedir. Örgüt, dünya üzerinde refah bir düzenin oluşturulması ve birlik ve beraberlik adına altı ilke ile yola çıkmıştır. Bunlar (Alan, 2001:177):

- Çatışma yerine barış
- Sürtüşme yerine diyalog
- Sömürü yerine işbirliği
- Çifte standart yerine adalet
- Ayrımcılık yerine eşitlik
- Baskı ve zulüm yerine demokrasi

Güney-Güney diyalogu çerçevesinde gelişme yolundaki ülkeler arasında oluşturulan işbirliği örneklerinden biri olan D-8, üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğin geliştirilmesine yönelik bir oluşumdur (Dışişleri Bakanlığı, 2018). D-8 örgütünün amaçları üye devletlerin (Bocutoğlu, 2017:186):

- Küresel ekonomideki konumlarını güçlendirmek,
- Ticari ilişkilerdeki imkân ve fırsatlarını çoğaltmak ve çeşitlendirmek,

- Halkının hayat standardını yükseltmek
- Uluslararası seviyedeki karar alma sürecine katılımını güçlendirmektir.

2.2. D-8 Örgütünün Yapısı ve Organları

İstanbul Zirvesi'nde, D-8'in yapısına ve çalışma yöntemine ilişkin olarak bir Bakanlar Konseyi Belgesi kabul edilmiştir (Dışışleri Bakanlığı, 2018). Bu doğrultuda, D-8 Teşkilatı'nın; Zirve, Konsey ve Komisyon'dan oluşan üç temel organı bulunmaktadır. Neticede, teşkilat faaliyetlerinde gerekli eşgüdümü sağlamak üzere İstanbul'da tesis edilen bir İcra Direktörlüğü'ne haiz bir yapıya kavuşturulmuştur (Dışışleri Bakanlığı, 2018).

2.2.1. Zirve

Zirve, D-8 Örgütü'ne üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşur ve en üst karar alma organıdır. Zirve her yıl dönüşümlü olarak üye ülkelerden birinde toplanır. Zirve, bir sonraki toplantısının yer ve tarihine, istişareler yoluyla karar verir (Alan, 2001:217). Kurulduğu tarihten itibaren dokuz adet zirve gerçekleştirilmiştir. En son yapılan D-8 zirvesi 20 Ocak 2017'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

2.2.2. Konsey

D-8'in siyasi karar alma organı olan Konsey, üye ülkelerin Dış İşleri Bakanlarının toplanmasıyla oluşur. Yılda bir kez toplanır ve işbirliği konularının kapsamlı olarak görüşüldüğü bir forum gibi çalışır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018). Konsey, her yıl düzenlenecek zirvenin çalışma programını görüşüp kabul eder ve karar, tavsiye ve bildiri taslaklarını zirveye sunulmak üzere hazırlar (Alan, 2001:218).

2.2.3. Komisyon

Komisyon, kıdemli memurlardan oluşur ve D-8'in yürütme organı niteliğindedir. Komisyon yılda iki kez toplanır. D-8'in çeşitli alanlardaki faaliyetlerinin koordinasyon çalışmalarını yürütür. Her bir komisyon üyesi, kendi ülkesindeki D-8 faaliyetlerinin ulusal koordinasyonundan sorumludur (Şahin, 2012:129).

2.3. D-8 Örgütünün İşleyişi

-Karar Alma: D-8 Teşkilatındaki tüm kararlar oybirliği ile alınır.

-Toplantılar: D-8'e üye ülkelerin salt çoğunluğu (5 üye) ile toplantılar yapılır. Temel organlardan herhangi birinin olağanüstü toplantıları bir üye ülkenin talebi ve D-8 üyelerinin çoğunluğunun onayı ile yapılabilir (Alan, 2001:218-219).

-Sekretarya: D-8'in faaliyetlerinde koordinasyonu ve üye ülkeler arasındaki iletişimi sağlayabilmek için 1997 İstanbul Zirvesinde İcra Direktörlüğü kurulmuştur. 2006 da Bali'de gerçekleştirilen 5.Zirve toplantısında İcra Direktörlüğü, Genel Sekreterlik olarak değiştirilmiştir. Sekretaryaya Endonezya tarafından Genel Sekreter, İran tarafından Direktör ve Türkiye'den ise İktisatçı ataması yapılmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2018). Genel Sekreter, Direktör ve İktisatçı atamaları gerçekleştirilen toplantılar neticesinde değişiklik göstermektedir.

2.4. D-8 Örgütünün İşbirliği Alanları ve Faaliyetleri

13-14 Mart 1997'de yapılan D-8 Teşkilatı'nın ikinci toplantısında katılımcı ülkeler, 50-60 tane proje önerisi sunmuşlardır. Komisyon incelediği bu önerileri on sektör başlığı altında birleştirerek bir Çalışma Grubu oluşturmuştur. Belirlenen on sektör şu şekildedir: Kırsal Gelişme ve Mikro Kredi, Ticaret, İnsan Kaynakları Gelişimi, İletişim ve Haberleşme, Bilim ve Teknoloji, Finans ve Bankacılık, Özelleştirme, Enerji, Tarım, Endüstri ve Sağlık sektörüdür.

D-8 Teşkilatı 12-13 Haziran 1997'de yapılan dördüncü toplantıda Komisyon, Geçici Çalışma Grupları'nın İlerleme Raporları'nın bir çeşit özeti olan çalışma raporunu görüşmüştür (Alan, 2001:186). Komisyon, birkaç değişiklik yaptıktan sonra D-8 Teşkilatı'nın yapısına, görevlerine ve işbirliği alanlarına yönelik tasarı metninde öngörülen durumlar olarak şunlara karar vermiştir:

•D-8 Teşkilatı'nın uzmanları tarafından belirlenen on sektörün koordinasyon ve işbirliği olasılığının araştırılması için Geçici Çalışma Grupları'nın oluşturulmasına karar verildi.

•Geçici Çalışma Grupları toplantılarına ev sahipliği yapan ülkeler ve bu ülkelere tahsis edilen on sektör aşağıda belirtilmiştir (Alan, 2001:186):

1. Bangladeş: Kırsal Gelişim
2. Mısır: Ticaret
3. Endonezya: İnsan Kaynakları Gelişimi

4. İran: Bilim ve Teknoloji, Telekomünikasyon ve Haberleşme
5. Malezya: Finans, Bankacılık ve Özelleştirme
6. Nijerya: Enerji
7. Pakistan: Tarım
8. Türkiye: Endüstri, Sağlık

2.4.1. Ticaret

Dünyadaki ticaret ortamının, küresel yönelimler anlamında artık tahmin edilemez hale gelmesiyle bölgesel ticaret anlaşmaları, serbest ticaret alanları ve tercihli ticaret düzenlemelerinin gelişmekte olan ülkeler için çıkış noktaları oluşturmaktadır (Şahin, 2012:131).

D-8 ülkeleri arasındaki ticaretin geliştirilmesi ve tarife dışı engellerin kaldırılması amacıyla 14-15 Şubat 2004 tarihinde İran'ın başkenti Tahran' da D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması görüşmeleri için toplantılara başlanmıştır. 13 Mayıs 2006 tarihinde D-8 Üyesi Ülkeler Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması Endonezya'nın başkenti Bali' de düzenlenen D-8 Beşinci Zirve Toplantısı'nda imzalanmıştır.

3 Temmuz 2008 tarihinde düzenlenen Yüksek Düzeyli Ticaret Uzmanları Toplantısı'nda Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA)'nın ekini teşkil eden Menşee Kuralları Protokolü 6 ülke (Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Pakistan ve Türkiye) tarafından imzalanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018). Mısır ve Bangladeş' in D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması'nın dışında kalmalarının sebebi; Mısır, anlaşma çerçevesinde vergi indirimi yapılacak olan ürünler için gösterilen %40 yerlilik oranını düşük bulurken Bangladeş, yüksek bulmuştur. Şayet Mısır ve Bangladeş kendi iç prosedürlerini tamamlarlarsa daha sonradan anlaşmaya dahil olabileceklerdir. D-8 örgütü Ticaret Bakanları Konseyi İkinci Toplantısı'nda Tercihli Ticaret Anlaşması'nın 1 Temmuz 2016' da uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır. Anlaşma, ülkemiz tarafından da 1 Temmuz 2016' dan itibaren uygulanmaktadır. Malezya ve İran' da anlaşmayı uygularken Pakistan, Nijerya ve Endonezya henüz uygulamamaktadırlar. Pakistan baz yılı sorunundan dolayı, Nijerya Anlaşma'nın uygulanmasıyla ilgili iç süreci devam ettiğinden dolayı, Endonezya ise Anlaşma'nın ekinde belirtilen parçalı ithalatın menşelendirilmesi hususunun kendi mevzuatlarına uygun olmadığı için Anlaşmayı henüz uygulamamıştır. Aşağıda yer alan Tablo 2.1'de D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması imza/onay tablosu yer almaktadır.

Tablo 2.1: D-8 Tercihli Ticaret Anlaşması İmza/Onay Tablosu

	TTA		Menşe Kuralları		İlk Taviz Listesi	Gözden Geçirilmiş Taviz Listesi	Uygulama Durumu
	İmza	Onay	İmza	Onay			
Bangladeş	+				+		
Endonezya	+	+	+	+	+	+	
İran	+	+	+	+	+	+	+
Malezya	+	+	+	+	+	+	+
Mısır	+				+		
Nijerya	+	+	+	+	+	+	
Pakistan	+	+	+	+	+	+	
Türkiye	+	+	+	+	+	+	+
TOPLAM	8	6	6	6	8	6	3

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018.

Son olarak, 12 Ekim 2017 tarihinde Dakka Ticaret Müşavirliğimizden Anlaşmanın Bangladeş Kabinesi tarafından onaylandığı yönünde bilgi alınmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018).

2.4.2. Sanayi

D-8 Örgütü'nün kuruluşu esnasında gerçekleştirilmesi planlanan projelerden sanayi alanının koordinatörlüğü Türkiye'ye verilmiştir. 2008 yılında Endonezya'nın Bali Adası'nda yapılan Dördüncü Sanayi İşbirliği Çalışma Grubu Toplantısı'nda sanayi sektörü on bir alt sektöre bölünmüş ve bu her alt sektörden sorumlu ülkeler belirlenmiştir (Kılınç, 2013:37). Aşağıdaki Tablo 2.2'de bu sektörler ve sorumlu ülkeler gösterilmiştir.

Tablo 2.2: D-8 Sanayi Çalışma Grubu Alt Sektörleri ve Koordinatör Ülkeler

Alt Sektörler	Koordinatör Ülkeler
Otomotiv	İran, Mısır, Endonezya
Enerji ve Güç Sektörü	Türkiye, Nijerya
Gıda Üretimi	Malezya
Teknoloji Transferi	Türkiye, İran
Petrokimyasallar ve Gübre	Endonezya, İran
Çimento	İran
Çelik	İran
Tekstil	Mısır, Endonezya
Stardizasyon ve Fikri Mülkiyet Hakları	Türkiye
KOBİ'ler	Türkiye, Nijerya, Endonezya
Elektronik Bilgi ve Teknolojileri	Malezya

Kaynak: Kılınç, 2013:51.

D-8 Sanayi Çalışma Grubu alt sektörlerine daha sonraki yıllarda üç sektör daha eklenmiştir. Bunlar:

- Makine – Bangladeş – 2010-2011
- Seramik ve Cam – Bangladeş – 2015
- İlaç ve Tıbbi Ekipman – Pakistan- 2016-2017.

Dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanabilmesi için üye ülkelerin sanayileri önündeki engellerin kaldırılması, toplumun sosyal kalkınmasını sağlama, ekonomiye olan katkılarını arttırma amacıyla modern teknolojilerin kullanılması amaçlanmıştır (Şahin, 2012:133).

2.4.3. Haberleşme, Enformasyon, Bilim ve Teknoloji

Üye ülkeler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak, hâlihazırdaki işbirliğini geliştirmek için uygun koşullar yaratmak amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bilgi Bankası kurulmuştur.

E-ticaretin önemi dikkate alınarak, D-8 içi ticaretin geliştirilmesinde üye ülkelerin ana telekomünikasyon hizmet sağlayıcılarının hayata geçirilmesi yararlı olacaktır (Çakır, 2011:28).

Ayrıca bilim kuruluşları, özel sektör ve üniversiteler arasında gerçekleştirilecek spor müsabakaları, kültürel etkinlikler gibi olanaklar kamuoyunun D-8 hakkında daha fazla bilgilenmesinde etkili olacaktır.

2.4.4. Tarım

25-27 Şubat 2009 tarihinde Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur' da düzenlenen ilk toplantıda Kuala Lumpur insiyatifinin kabul edilmesi ile birlikte 5 tane Tarım Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Oluşturulan Çalışma Grubu ve sorumlu ülkeler şu şekildedir:

- ✓ Tohum Bankası: Türkiye, İran
- ✓ Hayvan Yemi: Malezya, Endonezya
- ✓ Gübre: Mısır
- ✓ Ticari Standartlar: İran, Türkiye
- ✓ Denizcilik ve Balıkçılık: Endonezya

Her ülkenin Tarım Çalışma Grubu'nun koordinasyonu sağlanarak yürütüldüğü merkezler bulunmaktadır. Ülkemizin Tarım Çalışma Grubu faaliyetleri ilgili Genel Müdürlüklerimiz tarafından yürütülmekte ve D-8 Sekreteryası ile Dışişleri Bakanlığı

aracılığıyla Bakanlığımız AB ve Dışilişkiler Genel Müdürlüğü tarafından koordinasyonu sağlanmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018).

Üye ülkeler arasında tarımsal kalkınmanın sağlanması ve tarımsal verimliliğin artırılması, hayvan gen kaynaklarının korunması ve bio-teknoloji konularında faaliyetler sürdürülmektedir (Çakır, 2011:29). Tarım Çalışma Grubu'nda kararlaştırılan projeler arasında tarım uçağı, yoksullukla mücadele, İslami sigorta projesi, işadamları için vize işlemlerinin kolaylaştırılması, kıyı ve iç sularında kültür balıkçılığının geliştirilmesi gibi projeler bulunmaktadır.

D-8 ülkeleri arasında organik tarımda teknik işbirliğinin sağlanması ve geliştirilmesi, eğitim imkânlarının sağlanması, tohumculukta ortak yatırım, üretim ve ticaret alanında işbirliği imkânlarının araştırılması gibi konularda üye ülkelerle daha sıkı işbirliği yapılması yararlı olacaktır (www.dpt.gov.tr'den aktaran Şahin, 2012:125).

2014-2015 yıllarında D-8 ile Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikalarında Bilgi Değişimi Çalıştayı başlatılmıştır.

2.4.5. Finans, Bankacılık ve Özelleştirme

D-8 Örgütü işbirliği içerisinde, Türkiye, Endonezya Malezya gibi finansal sistemleri gelişmiş olan üye ülkeler, diğer üye ülkelerin finansal sistemlerinin gelişimine teknik bilgi aktarımı veya müzakere gibi yöntemlerle katkıda bulunabilir. Birlik üyesi ülkelerin finansal sistemlerinin liberalleşmesi, dış açığın artması, Merkez Bankası bağımsızlığının sağlanması, böylece mali sistem ve Merkez Bankası uygulamalarında üye ülkeler arasındaki farklılıkların azaltılmasına katkıda bulunulabilir (Çakır, 2011:30).

2.4.6. Yoksulluğun Önlenmesi ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi

D-8 Örgütünün öncelikli hedefler arasında; üye ülkelerde, yoksulluğun azaltılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik etkili politikalar geliştirilmesine, insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması yer almaktadır.

2.4.7. Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma projesi çerçevesinde, kırsal alanlara yönelik uygulamalar belirtilmiş ve bu alanda kırsal sanayileşme teşvik edilmiştir. Bununla birlikte

Türkiye’de, Ulusal Kalkınma Programı çerçevesinde, Avrupa Birliği uyumlu bir kırsal kalkınma programının çalışmaları Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca sürdürülmektedir (Şahin, 2012:127).

2.4.8. Enerji

Petrol fiyatlarındaki istikrarsızlığın neden olduğu küresel enerji krizi, üye ülkeleri alternatif ve yenilebilir enerji kaynaklarını geliştirmeye, biyogaz, bio-kütle, su, güneş, rüzgâr ve barışçı amaçlara yönelik alternatif enerji kaynakları konularında işbirliği yapmaya yönlendirmektedir (Çakır, 2011:34).

2.4.9. Çevre

Farklı zaman dilimlerinde çevre faaliyetlerine yönelik ‘Çevresel İşbirliğinin Değişik Yönleri Çalışma Grubu’ toplantısı, ‘Çevre Uzmanlar Grubu’ toplantısı ve ‘Tarımsal Artık Yönetimi’ toplantısı gibi çalışmalar yapılmaktadır (Developing8'den aktaran Şahin, 2012:146).

2.5. D-8 Örgütünün Gerçekleştirdiği Zirveler

2.5.1. 1997 İstanbul Zirvesi

D-8 Örgütü’nün kurulmasının kesinleştirildiği ilk zirve, 15 Haziran 1997’de İstanbul’da yapılmıştır. Zirve bildirisinde, öncelikle örgütün ilke, amaç ve işlevi ile üyelik koşulları dile getirilerek, kalkınmakta olan ülkelerin küreselleşme sürecinde daha katılımcı olarak bu sürece katılmaları ve bu süreçteki sorunlarının çözümlenmesi dile getirilen hedefler arasındadır (Taştekin, 2006:231). İstanbul Zirvesi’nde üye ülkeler tarafından yapılması öngörülen örgütün kurumsallaşmasına yönelik kararlara yer verilmiştir (Developing8, 1997).

2.5.2. 1999 Dakka Zirvesi

1-2 Mart 1999’da Bangladeş’in başkenti Dakka’da D-8 Teşkilatının ikinci zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Dakka Zirvesi’nde alınan bazı kararlar şu şekildedir (Alan, 2001:315) :

- Finansal liberalleşmeyi içeren küreselleşmenin bütün yönlerine işaret etmeye, riskleri minimuma indirmek için uygun güvenlik tedbirleri almaya ve herkes tarafından paylaşılan globalleşmenin faydalarını garanti etmeye ihtiyaç vardır (Madde 5).

- Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere faydası dokunan eşitlenebilir bir ticari rejim, uygun önlemlerle gelişmekte olan ülkelerin şartlarını göz önünde bulundurularak uygulanmalıdır (Madde 8).
- Üye ülkeler, mümkün olduğu nispette uygun proje ve programların seçimini hızlandırmak için her bir sektörle mümkün olduğu kadar fazla ilişki içinde olmalıdır.
- 2000 yılı bitmeden konferans ve sekreterliğe ait işleri yürütecek ve bu işi sonlandıracak eğitilmiş bakanlar Konseyi için sürekli bir birim (koordine edici merkez) oluşturma ihtiyacı üzerinde fikir birliğine varılmıştır (Madde 30), (Developing8, 1999).
- D-8 Örgütünün üçüncü zirvesinin Mısır'da yapılacağı kararlaştırılmıştır.

2.5.3. 2001 Kahire Zirvesi

Kahire Zirvesi, Mısır'ın başkanlığında 25 Şubat 2001 tarihinde yapılmıştır. Küresel iktisadi gelişmeler ve üye ülkeler arasındaki işbirliğinin durumu ile İstanbul Deklarasyonunun amaçları ve hedeflerine ulaşmak için gereken çalışmaların geldiği aşama gözden geçirilmiştir (Güldal, 2009:87). Zirve sonunda Kahire Deklarasyonunda belirlenen maddeler şunlardır (Developing8, 2001):

- D-8 üyeleri arasındaki ticaretin beş yıllık bir zaman zarfı içerisinde iki katına çıkarılması gerektiği belirtilmiştir (Madde 19).
- Türk Hava ve Uzay Endüstrisi, zirai tarım ilaçlama uçağının prototipini ve diğer çalışmaları başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği için takdir edilmiştir (Madde 23).
- Üye ülkeler, 2001-2002 döneminde aşağıda belirtilen konularda toplantılarını gerçekleştirmeye karar vermişlerdir (Madde 26):
 - a) Enerji üzerine Çalışma Grubu Toplantısı, Nijerya.
 - b) Çevre konusunun teknik yönlerine ilişkin Çalışma Grup Toplantısı, İran.
 - c) Yoksulluğun azaltılmasına yönelik uygun teknoloji ile kırsal toplumun güçlendirilmesi, Endonezya.
 - d) Özelleştirme ile ilgili eğitim programı, Malezya.
 - e) Balıkların konservelenmesi ile ilgili atıkların işlenmesi, sağlık kuralları ve kalite kontrol süreçlerinde eğitim verilmesi, Türkiye.
 - f) Kırsal kalkınma ile ilgili grup çalışması, Bangladeş.

g) Tarımsal verimliliğin artırılması, canlı hayvan kaynaklarının korunmasına yönelik biyo-teknoloji girişimi konulu üs kurum çalışması, Pakistan.

h) KOBİ'ler konulu bir seminer, Türkiye.

•Dördüncü zirvenin İran'da gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır.

2.5.4. 2004 Tahran Zirvesi

D-8 Örgütünün dördüncü zirvesi İran'ın başkenti Tahran'da 18 Şubat 2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Zirve sonunda alınan kararlara aşağıda yer verilmiştir (Developing8, 2004):

•İstanbul, Dakka ve Kahire Deklerasyonlarında belirtilen amaç ve hedeflere ulaşma niyeti teyit edilmiştir (Madde 1).

•Üye devletlerin ekonomik işbirliğini, barışı, dayanışmayı, karşılıklı saygıyı ve hoşgörüyü koruma ve teşvik etme kararlılığı ifade edilmiştir (Madde 2).

•Küreselleşme gelişmekte olan ülkeler için zorluklar ve riskler içermekte ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında eşitsizliklere sebep olmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülke ötekileştirildiği için küreselleşmenin meydana getirdiği olumsuz etkiler devam etmektedir. Bu ülkeler için eşitsizlikleri azaltma çabaları, küreselleşme sürecinin faydalarının daha dengeli bir şekilde paylaşılması için çalışmaların gerçekleştirileceği ifade edilmiştir (Madde 4).

•Üye ülkelerdeki ulusal ve endüstriyel veri tabanlarındaki (ITDB) ağdaki gerekli bilgileri ve aşağıda yer verilen veri tabanlarını düzenli olarak beslemeleri ve güncellemeleri çağrısı yapılmıştır (Madde 26):

a) Ticaret veri tabanı, Mısır.

b) Tarım alanında bilgi alışverişi için web sitesi, Pakistan.

c) Yoksulluğun azaltılması alanındaki web sitesi, Endonezya.

d) Kırsal kalkınma veritabanı, Bangladeş.

e) Üyelerin uzmanlıklarıyla ilgili bilgi alışverişinde, çeşitli enerji formlarında uzmanlaşmış uzmanlar ve kurumlar kataloğu, Nijerya.

•Ulusal bankacılık derneklerinin, uzmanlık ve deneyim alışverişi yapmaları için düzenli toplantılar yapmaya ve D-8 örgütünün bankacılık içi ilişkilerin gelişmesini engelleyen sorunları da ele alarak düzenli bir şekilde seminerler ve eğitim programlarının teşviki istenmiştir (Madde 23).

- Beşinci zirvenin Endonezya da gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır (Madde 34).

2.5.5. 2006 Bali Zirvesi

D-8 Örgütünün beşinci zirvesi 13 Mayıs 2006' da Endonezya'nın Bali Adası'nda gerçekleştirilmiş olup zirve sonunda alınan kararlar ise şunlardır (Developing8, 2006) :

- Uluslararası topluma, 2015 yılına kadar dünyadaki yoksulluğu yarıya indirmek için binyıllık kalkınma hedeflerine ulaşmada birbiriyle uyumlu eylemler gerçekleştirmek için çağrıda bulunulmuştur (Madde 5).
- Gelişmekte olan ülkelerin borç problemlerini, özellikle borç iptali, yeniden borç planlaması, kalkınma için borç swapları ve borç yönetimi için alternatif mekanizmalar yoluyla etkili, kapsamlı, adil ve kalkınma odaklı çözümlerin benimsenmesi vurgulanmıştır (Madde 6).
- DTÖ'ye üyelik için DTÖ üyesi devletlerden ayrımcı olmayan bir anlayışla bütün gelişmekte olan ülkelerin başvuru ve giriş süreçlerini hızlandırmaları talep edilmiştir. Bu bakımdan, İran İslam Cumhuriyeti'nin hızla DTÖ'ye üye olma süreci için tam destek olunduğu ifade edilmiştir (Madde 8), (Güldal, 2009:97).

Son olarak, 36. maddede bir sonraki zirvenin 2008 yılında Malezya'da gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır.

2.5.6. 2008 Kuala Lumpur Zirvesi

D-8 Örgütünün altıncı zirvesi, 8 Temmuz 2008 tarihinde Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen zirvede Malezya ve Endonezya liderleri, dünya gıda üretiminin yükseltilmesini ve hızla yükselen petrol fiyatlarına kalıcı çözümler bulunmasını istemiştir. Diğer bir ifadeyle, Malezya ve Endonezya liderleri söz konusu zirvede, gıda üretimi ve petrol fiyatları probleminin dünya ekonomisi için 'iki ağır tehdit' olduğunu bildirmişlerdir. Bununla birlikte zirvede, D-8 üyesi işadamlarına vize alımı kolaylığı sağlayacak anlaşma ile Tercihli Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Bangladeş ve Mısır hariç). Bu iki anlaşmanın imzalanması, D-8 ülkeleri arasındaki ticaretin ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yöneliktir. Ayrıca zirvede, D-8'in gelecek on yıla ilişkin (2008-2018) bir 'D-8 Grubu Yol Haritası' onaylanmıştır.

Öte yandan zirvede, özel sektörün küresel helal sanayi, biyo-teknoloji ve yenilebilir enerji ile İslami bankacılık ve finans alanlarındaki işbirliğini güçlendirmeye yönelik çalışmaları yapması gerektiği bildirilmiştir (Developing8, 2008). Bu zirvede, bir sonraki zirvenin 2010 yılında Nijerya’da yapılması kararlaştırılmıştır.

2.5.7. 2010 Abuja Zirvesi

D-8 örgütünün yedinci zirve toplantısı, 8 Temmuz 2010 tarihinde Nijerya’nın başkenti Abuja’da gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonunda imzalanan Abuja Deklarasyonunda, Kuala Lumpur Zirvesi’nde belirlenen ‘D-8 Grubu Yol Haritası’ olumlu yönde değerlendirilmiştir. Söz konusu zirvede, sanayi, ticaret, tarım, ulaşım, enerji ve madencilik gibi alanların öncelikle geliştirilmesi gereken alanlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu zirvede, Nijerya Devlet Başkanı, ticaretin gerçek anlamda gelişme gösterebilmesi için özel işletmelere ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir. İran Devlet Başkanı da, özel işletmelerin yatırımı arttırmalarını teşvik etmek için, D-8 Grubu Ortak Yatırım Fonu oluşturulması teklifinde bulunmuştur.

Öte yandan zirvede, küreselleşmenin giderek yaygınlaştığı dünyada, D-8 işbirliğinin, Güney-Güney işbirliği şeklinde uygulanabilirliği kabul edilmiştir (Developing8, 2010). Üye ülkelerin genç diplomatları için sosyo-kültürel ilişkileri geliştirmek amacıyla 12. Bakanlar Konseyi Oturumu’nun yapılması önerisi memnuniyetle karşılanmıştır. Zirve sonunda, D-8 Örgütünün sekizinci zirvesine 2012 yılında Pakistan’ın ev sahipliği yapacağı kararlaştırılmıştır.

2.5.8. 2012 Islamabad Zirvesi

Pakistan İslam Cumhuriyeti’nin başkenti Islamabad’ da 22 Kasım 2012’ de D-8 Örgütünün sekizinci zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede, halkın refahını sağlamak ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına barış, adalet, eşitlik, diyalog, işbirliği ve demokrasi gibi örgütün önemli temel değerleri yeniden teyit edilmiştir. Ayrıca zirvede, G20 ve D-8 arasında daha iyi bir koordinasyon ve yakın etkileşim ihtiyacı vurgulanmıştır.

Söz konusu zirvede, D-8’in gücünün Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve diğer örgütler ve kurumların faaliyetleri ile bazı alanlarda dayanışma ve işbirliği içinde göz önünde bulundurulmuştur (Developing8, 2012).

Ayrıca zirve sonunda, bir sonraki zirvenin 2014 yılında Türkiye'nin ev sahipliği yapması kararlaştırılmıştır.

2.5.9. 2017 İstanbul Zirvesi

20 Ekim 2017'de İstanbul'da düzenlenen dokuzuncu D-8 Zirvesi, iki yılda bir yapılması gereken zirvenin üç yıl gecikmeli olarak beş yıl aradan sonra yapılması sebebiyle başlı başına önem taşımaktadır (SDAM, 2017). Aynı zamanda D-8 Örgütü'nün 20. kuruluş yıldönümüne rastlaması açısından özel bir önem taşıyan dokuzuncu zirve toplantısı, 'İşbirliği ile Fırsatları Çoğaltmak' temasıyla düzenlendi (Dışişleri Bakanlığı, 2017).

Bildiride, D-8 Örgütü'nün onuncu zirvesinde kabul edilmek üzere, örgütün '2020-2030 On Yıllık Yol Haritası' üzerinde çalışmasına vurgu yapılmıştır. Zirvede, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın zararlarını azaltmak için yapılan çalışmalara değinilmiştir. D-8 Örgütü'ne üye ülkeler arasındaki işbirliğini ve ticareti kuvvetlendirmek ve geliştirmek için yine özel sektörün önemine değinilmiştir. Ayrıca söz konusu zirvede, işbirliği alanlarını derinleştirmek için D-8 üyeleri arasındaki sinerjiden yararlanma ihtiyacı vurgulanmıştır (SDAM , 2017).

Zirve sonunda 'İstanbul Bildirisi 2017' ve 'İstanbul Eylem Planı' olmak üzere iki belge imzalanmıştır. Bildiride, çok taraflılığa, özellikle BM sistemine duyulan güçlü inanç ifade edilmiş, ortak çıkarları maksimize etmek için ilgili tüm bölgesel ve uluslararası örgütlerle işbirliği vurgulanmıştır (SDAM , 2017). D-8 Örgütü'nün onuncu zirvesine 2019 yılında Bangladeş'in ev sahipliği yapması kararlaştırılmıştır.

2.6. D-8 Örgütü'ne Üye Ülkeler

Bu bölümde D-8 örgütüne üye ülkelerin sosyo-ekonomik durumları, çeşitli sosyal ve ekonomik göstergeler yardımıyla incelenen ülkenin çeşitli istatistik kurumlarından ve bakanlıklarından alınan verilerle incelenmiştir. İnceleme dönemi, 2008 küresel krizinin incelenen ülkelerin ekonomik göstergeleri üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla küresel kriz dönemini yansıtmak üzere 2006 yılından başlatılmış ve dolayısıyla inceleme dönemi 2006-2017 dönemi olarak alınmıştır. Bölümde, her ülke hakkında genel bilgi verilmiş ve her ülkenin dış ticareti, sanayi sektörü ve tarım sektörü incelenmiştir.

2.6.1. Türkiye

Türkiye’de 1980 yılından itibaren liberalleşme hareketleri görülmeye başlanmıştır. Özellikle 24 Ocak 1980 tarihinden sonra köklü ekonomik politika değişikliğine gidilmiştir. 24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmalarıdır (Kepenek & Yentürk, 2011:199). Türkiye içinde bulunduğu kriz ortamından kurtulabilmek için 24 Ocak 1980’de IMF ile yapılan anlaşma gereği büyük çapta reformlar içeren istikrar programını yürürlüğe koymuştur (Ekinci, 2011:212). Bu programın temel amaçlarını ana hatları ile şu şekilde belirtebiliriz:

- Kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak,
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)’nin özelleştirilmesi,
- Dış ticaretin serbestleştirilmesi,
- İthalatın serbestleştirilmesi,
- IMF önlemlerinin kararlı bir biçimde uygulandığı bu istikrar programı içinde, ekonomide şok etkiler meydana getirecek tarzda para politikası (faiz oranları yükseltilmiş, yüksek oranlı devaülasyon yapılmış ve esnek kur sistemine geçilmiş) uygulamaya konulmuştur (Aren, 1989'dan Aktaran, Ekinci, 2011:213).

Bu bağlamda, 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye neo-liberal ticaret politikası ile dışa açık büyüme modelini tercih etmiş, bunun yanında yabancı mal talebine yönelik mal üretmeyi amaçlayarak ihracata yönelik sanayileşme stratejisini uygulamaya koymuştur (Akal, 2008:274). Türkiye'nin temel makroekonomik göstergeleri Tablo 2.3'de verilmiştir:

Tablo 2.3: Türkiye'nin Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH (%)
2006	548	10.251	7.1	10.2	9.7	-31.168	-5.7
2007	677	10.638	5	10.3	8.4	-36.949	-5.5
2008	777	10.600	0.8	11	10.1	-39.425	-5.2
2009	647	9.974	-4.7	14	6.5	-11.358	-1.8
2010	772	10.672	8.5	11.9	6.4	-44.616	-5.8
2011	832	11.684	11.1	9.8	10.5	-74.402	-8.9
2012	871	12.053	4.8	9.2	6.2	-47.963	-5.5

2013	950	12.866	8.5	9.7	7.4	-63.642	-6.7
2014	935	13.312	5.2	9.9	8.2	-43.610	-4.7
2015	862	13.899	6.1	10.3	8.8	-32.145	-3.7
2016	863	14.117	3.2	10.9	8.5	-33.139	-3.8
2017	851	14.933	7.4	10.9	11.9	-47.347	-5.6
2018	766	9.35	2.6	11	16.3	-27.813	-3.6

Kaynak: TÜİK, 2019, IMF, 2019.

Türkiye ekonomisi, diğer ülke ekonomileri gibi hem küresel kriz sürecinde, hem de kriz sonrasında yaşanan gelişmelerden etkilenmiştir. Ancak, Türkiye ekonomisi krizden diğer gelişmiş/gelişmekte olan ekonomilere göre, nispeten daha çabuk ve yüksek büyüme hızıyla çıkmıştır (TOBB, 2013:52). Nitekim Tablo 2.3’de, 2008 küresel krizinden dolayı, 2008 yılında 0.8 olan GSYH reel büyüme oranının, 2009 yılında yüzde 4.7 oranında küçülmüştür. Ayrıca, 2008 yılında 777 milyar dolar olan cari fiyatlarla GSYH ise, 2009 yılında 642 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye ekonomisinin temel dengelerinin genel olarak daha sağlam ve güçlü olmasından dolayı (TOBB, 2013:52), 2010 yılında, GSYH reel büyüme oranı yüzde 8.5 seviyesine, cari fiyatlarla GSYH ise 772 milyar dolara yükselmiştir.

2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla yüzde 8.5 ve 11 dolaylarında sağlanan yüksek büyüme oranları 2012 yılında, yüksek petrol fiyatları ve iç talep daralması gibi sebeplerden dolayı yüzde 4.8 oranına gerilemiştir. Ancak, 2010 ve 2011 yıllarında yüksek büyüme oranları görülmesine rağmen cari denge, 2010 yılında 44.6 milyar dolar ve 2011 yılında 74.4 milyar dolar açık vermiştir.

Cari fiyatlarla GSYH, 2010’dan sonra da artan bir seyir izlemiştir. GSYH’da ve büyüme oranında görülen artış, kişi başına milli gelirin de artmasında etkili olmuştur. Nitekim, Tablo 2.3’e göre, 2009 yılında 9.9 bin dolar olan kişi başına milli gelir, 2013 yılında 12.8, 2017 yılında 14.9 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

2002-2010 döneminde ekonomide kaydedilen büyüme, istihdam artışında da yansımış ve işsizlik gerileme sürecine girmiştir. Ancak işsizlik, 2008 küresel krizi ile birlikte artış eğilimine girmiştir (Öztürk, 2012:75). Tablo 2.3 incelendiğinde, işsizlik oranının 2008 yılında yüzde 11 oranından 2009 yılında yüzde 14 oranına yükseldiği görülmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında görülen yüksek büyüme oranları ve alınan diğer istihdam dostu tedbirler sayesinde, işsizlik oranı 2011 yılı itibarıyla kriz öncesi seviyelerine gelmiştir (Öztürk, 2012:75). İşsizlik oranı 2011-2017 yılları arasında ise yüzde 9-10 oranlarında seyretmiştir.

2.6.1.1. Dış Ticaret

Türkiye, 1947 yılından günümüze kadar değişken aralıklarla dış ticaret açığı veren bir ülkedir. 2017 yılında dış ticaret açığı 76.8 milyar dolar seviyesindedir. 2017 yılının Ocak-Ekim döneminde bu rakam 61.2 milyar dolar iken 2018 yılının aynı dönemine baktığımızda 51.6 milyar dolara gerilemiştir.

TÜİK tarafından açıklanan dış ticaret verilerine göre, Türkiye'nin 2017' de ihracatı yüzde 10.2 artışla 157 milyar dolar, ithalatı ise yüzde 18 artışla 234 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Bahadır, 2018). 2017'de ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 67.1 olmuştur. Tablo 2.4'de 2006-2017 dönemindeki dış ticaret verileri sunulmuştur.

Tablo 2.4: Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi(Bin \$)	Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2006	85.534.676	139.576.174	-54.041.499	225.110.850	61.3
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	277.334.464	63.1
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	333.990.770	65.4
2009	102.142.613	140.928.421	-38.785.809	243.071.034	72.5
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	299.427.551	61.4
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807	375.748.545	56.0
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404	389.006.877	64.5
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613	403.463.887	60.3
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959	399.787.275	65.1
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.487	351.073.230	69.4
2016	142.529.584	198.618.235	-56.088.651	341.147.819	71.8
2017	156.992.940	233.799.651	-76.806.711	390.792.592	67.1

Kaynak: TÜİK, 2018.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı içsel krizlerden farklı olan 2008 küresel finansal kriz, 2008 yılının son çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir (Şahin H. , 2014:274).

2006 yılından 2009 yılına kadar ihracatta ve ithalatta görülen düzenli artış, 2008 finansal krizinin etkisiyle 2009 yılında düşmüştür. 2008 yılında ihracat 132 milyar dolar iken 2009'da 102.1 milyar dolara; ithalat 2008' de 201.9 milyar dolar iken 2009' da 140.9 milyar dolara gerilemiştir. Ancak 2008 yılı dış ticaret açığı ve cari açık sırasıyla 69.9 ve 42.0 milyar dolardan 2009 yılında 38.7 ve 14.0 milyar dolara düşmüştür.

Türkiye'nin 1989'dan sonra uygulamaya başladığı finansal serbestlik ile Türk Lirasının değerlendirilmesi gibi rekabet gücünü azaltan olumsuzlukların yaşanması ihracat azalışı ve ithalat artışı yaşanmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, dış ticaret sürekli açık vermiştir (Kepenek & Yentürk, 2011:332). Tablo 2.4' göre, 2010 yılında dış ticaret toparlanma sürecine girmiş ve ancak ihracat ve ithalat 2008 yılı değerlerinin altında kalmıştır. 2010 yılında ithalattaki artış ihracattaki artıştan daha hızlı olduğu için dış ticaret açığı, 2008 düzeyini de aşarak 71.6 milyar dolara yükselmiştir (Şahin H., 2014:280). 2011-2012 yıllarına baktığımızda dış ticaret ve cari açığın yıllar itibarıyla hızla büyümeye devam ettiğini görmekteyiz.

Tablo 2.4'e göre, ihracat, 2016 yılında yüzde 0.9 azalarak 142.5 milyar dolar olmuştur. İthalat, yüzde 4.2 azalmış ve 198.6 milyar dolara gerilemiştir. Dış ticaret açığı da 56 milyar dolara inmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 71.8 ile son beş yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır (TİM, 2017:9). Öte yandan Türkiye, 2018 yılında 154 milyar dolar olan toplam ihracatının 77.4 milyar dolarlık kısmını AB ülkelerine yapmıştır. 2018 yılında Türkiye'nin D-8 örgütü üye ülkelerle olan ihracatı ise 6.6 milyar dolardır.

Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürünler; bor, bakır, pamuk, buğday, arpa ve dokuma ve tekstil ürünleri vb., iken, ithal ettiği başlıca ürünler ise; çay, kahve, muz, ham petrol, ilaç ve boya gibi ürünlerdir.

2.6.1.2. Sanayi

Türkiye' de sanayileşme her geçen yıl önemli artışlar sergilemiştir. Sanayi üretim endeksi, sanayi sektörü üretimindeki gelişimi göstermesi açısından önemli bir göstergedir. 2010 yılı baz alınarak hesaplanan sanayi üretim endeksi 2006 yılında 89.4'e, 2012 yılında 111.5'e ve 2017 yılı Haziran ayında 133.3' e çıkmıştır (TÜİK, 2018).

Türkiye'de sanayi sektöründe önde olan alanlara bakıldığında, otomotiv sektörü, beyaz eşya sektörü, tekstil ve hazır giyim sektörü ve savunma sanayi olmak üzere birçok önemli alan görülmektedir. Bu doğrultuda, TÜİK'in açıkladığı verilere göre 2017 yılında Türkiye'nin ihracatındaki en önemli payı 28.5 milyar dolar ile otomotiv sektörü oluşturmuştur. Nitekim, otomobil üretimi 2010 yılında 886 bin 201 adet iken 2015 yılında 1 milyon 211 bin 487 adet ve 2017 yılında 1 milyon 555 bin 539 adete yükselmiştir. Türkiye dünya otomobil üretiminde 2016 yılında 17.sıradan

16.sıraya yükselmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatında önemli bir paya sahip olan diğer bir sektör de, 2017'de 12.5 milyar dolarlık ihracatı ile hazır giyim ve tekstil ürünleri sektörüdür. Bir diğer önemli sektör olan beyaz eşya ihracatına bakıldığında ise, 2017 yılında toplamda 25 milyon 400 bin adet olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında yatırımcılara sağlanan özel tüketim vergisi konusundaki teşvik ile beyaz eşya sektöründe %7.3'lük bir büyüme gerçekleşti. Beyaz eşya ihracatında ise %6'lık bir artış yaşandı.

2.6.1.3. Tarım

Tarım; ülke nüfusunun yaşamını sürdürebilmesi, milli gelire ve istihdama katkısı, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye sağlaması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak etkisi ve biyolojik çeşitlilik ile ekolojik dengeye olan katkısı nedeniyle tüm dünyada vazgeçilmez bir sektördür (Doğan, Arslan, Berkman, 2015:30). Türkiye genel anlamda bir tarım ülkesi olup, tarım sektörü kırsal kesim için bir yaşam biçimidir. Tablo 2.5'de 2006-2018 yılları arasındaki gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) içinde tarımın payı, istihdamda tarımın payı ve tarım ürünleri ihracatı-ithalatı yer almaktadır.

Tablo 2.5: GSYH İçinde Tarımın Payı, Tarım Ürünleri İhracatı-İthalatı, 2006-2018

Yıllar	GSYH İçinde Tarımın Payı (%)	İstihdamda Tarımın Payı (%)	Tarım Ürünleri İhracatı (Bin \$)	Tarım Ürünleri İthalatı (Bin \$)
2006	8.2	24.0	3.466.631	2.634.345
2007	7.5	22.5	3.709.447	4.352.787
2008	7.5	22.4	3.923.626	6.151.343
2009	8.1	23.1	4.336.780	4.448.084
2010	8.1	23.3	4.919.250	6.261.329
2011	7.5	23.3	5.148.007	8.669.250
2012	7.3	22.1	5.167.145	7.246.083
2013	6.9	21.2	5.626.402	7.557.377
2014	6.6	21.1	6.007.500	8.433.993
2015	6.8	20.6	5.573.622	7.036.487
2016	6.4	20.2	5.372.836	6.925.451
2017	6.3	19.4	5.250.595	8.895.340
2018	5.8	18.4	5.522.503	9.195.137

Kaynak: TÜİK, 2019, Tarım ve Orman Bakanlığı, 2015:4.

Tablo 2.5'de yer alan verilere göre, tarımın GSYH içerisindeki payında yıllar itibariyle düşüş meydana gelmiştir. Bununla birlikte, 2016 yılında tarımın gelişme hızında yüzde 2.6 oranında bir azalma görülmüştür. Söz konusu durumun nedeni, üretici fiyatlarında düşüş olmasından dolayı tarımın milli gelire olan katkısının azalması ve tarımda küçülme yaşanmasıdır.

2017 yılında en çok ihracatı yapılan tarımsal ürünler şunlardır: Mısır, incir ve incir ürünleri, kayısı ve kayısı ürünleri, fındık ve fındık ürünleri, üzüm ve üzüm ürünleri, baharatlar, mercimek ve mercimek ürünleri, Antep fıstığıdır. Türkiye'nin 2017 yılında en çok ihracat yaptığı ülkeler şunlardır: İngiltere, ABD, Almanya, Hollanda, Fransa, İsviçre, İtalya'dır. Türkiye'nin 2017 yılında en çok ithal ettiği tarımsal ürünler ve ülkeler ise şu şekildedir: İtalya' dan zeytinyağı (sızma), Rusya, Etiyopya ve Kazakistan' dan soya fasulyesi (tohumluk olmayan), Rusya' dan mısır ve buğday, Almanya' dan üzüm (kurutulmuş), Hindistan' dan çörekotu, Almanya ve Hollanda' dan domates (ketçap ve kurutulmuş), Rusya' dan mercimek, Almanya' dan meyve suyu (elma ve kiraz)' dır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

Öte yandan Türkiye'nin tarım ve gıda sektörü ihracatı, 2017 yılında 2016 yılına göre % 4.1 oranında artmış ve 16.3 milyar dolardan, 16.9 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin tarım-gıda sektörü ithalatı ise 2017'de bir önceki yıla göre yüzde 14.8 oranında artış göstererek 11 milyar dolardan 12.7 milyar dolara yükselmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'nin gıda ve tarım sektörünün 2017 yılında, 4.2 milyar dolar dış ticaret fazlası vermesine neden olmuştur (Gündüz, 2018).

2.6.2. İran

1979 İran İslam Devrimi'nden sonra kamu ekonomisinin ve korumacılığın etkin olduğu ülkede ABD tarafından uluslararası yaptırımlara maruz kalmasından dolayı ülke ekonomisi göstermesi gereken potansiyelden daha az gelişme göstermiştir. Bununla birlikte, İran ekonomisinin en önemli iki kaynağı petrol ve doğalgaz gelirleridir. Nitekim, 2014 yılının ikinci yarısında uluslararası petrol fiyatının otuz dolara düşmesi üretim ve ihracattan elde edilen gelirlerin azalmasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Özetle, İran'ın ihracat ve bütçe gelirlerinin petrol ve doğalgaza bağlı olması nedeniyle ambargoların yol açtığı ticaretteki gerileme ekonomik zayıflamayı da beraberinde getirmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nün 2017 istatistiklerine göre, dünyadaki ham petrol rezervlerinin yüzde 12.8'ine sahip olan İran, Venezuela (%24.9) ve Suudi Arabistan (%21.9)'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisi konumundadır. 2017 British Petroleum (BP) Dünya İstatistikleri Raporu'na göre dünyada kanıtlanmış en fazla doğalgaz rezervine sahip ülke 33.5 trilyon

metreküp ile İran olurken, onu 32.3 trilyon metreküp ile Rusya takip etmektedir (Dalmış, 2017:9). Bu çerçevede, İran'ın ihracat gelirleri içinde büyük bir paya sahip olan petrol ve doğalgaz ihraç gelirleri, ülkenin cari işlemler dengesinin fazla vermesine neden olmaktadır. 2015 yılında İran'ın cari işlemler dengesi 1,2 milyar dolar iken 2016 yılında 16,2 milyar dolar gibi yüksek bir seviyeye ulaşmasının sebebi, petrol ihracatı üzerindeki uluslararası ambargonun¹ kalkmasıdır. 2017 yılında bu rakam artış göstererek 16.4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. IMF'nin, Nisan 2018 verilerine göre İran'ın 2018 ve 2019 yılı için cari işlemler dengesinin sırasıyla 29.2 milyar dolar ve 26 milyar dolar fazla vermesi beklenmektedir. Aşağıdaki Tablo 2.6'da İran'ın temel ekonomik göstergeleri yer almaktadır:

Tablo 2.6: İran'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSYH (Cari Fiyatlar, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)
2006	270.33	3.83	5.3	11.3	12	19.537	7.2
2007	351.77	4.93	6.7	10.5	18.4	31.51	9
2008	406.21	5.62	-0.1	10.4	25.3	20.233	5
2009	410.56	5.61	0	11.9	10.8	8.793	2.1
2010	482.38	6.5	5.7	13.5	12.3	20.361	4.2
2011	577.21	7.68	3.1	12.5	21.5	60.297	10.4
2012	389.2	5.12	-7.7	12.1	30.6	23.416	6
2013	396.41	5.15	-0.3	10.4	34.7	26.523	6.7
2014	423.41	5.4	3.2	10.6	15.6	13.571	3.2
2015	375.4	4.72	-1.6	11	11.9	1.237	0.3
2016	404.45	5.03	12.5	12.4	9.1	16.283	4
2017	430.71	5.29	3.7	11.8	9.6	16.453	3.8

Kaynak: IMF, 2019.

İran'a uygulanan yaptırımların ekonomi ağırlıklı olması, İran ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Yaptırımların ekonomik etkileri, İran'ın GSYH'sı üzerinde net bir şekilde görülebilmektedir. Özellikle 2010 sonrasında artan baskılar, İran ekonomisinin iki yıl üst üste daralmasına neden olmuştur (Küpeli, 2016:108). Nitekim Tablo 2.6'ya göre, İran, 2008 küresel krizinin olumsuz etkisinden dolayı 2009 yılında büyüme oranı yüzde sıfır olmuştur. Ancak, 2010 yılında petrol fiyatlarında görülen artış sayesinde büyüme olumlu etkilenmiş ve yüzde 5.7 seviyesine yükselmiştir. 2010 yılında yüzde 6.5 olan büyüme oranı, 2011 yılında

¹ Ambargo: ABD'nin, 1979 İran İslam Devriminden günümüze kadar, İran'ı, nükleer anlaşmalar çerçevesinde İran'ın dış ticaretini, enerji, finans ve petrol gibi sektörlerini de kapsayan birtakım uygulamalara maruz bırakmasıdır.

yüzde 3.1'e düşmüş ve 2012 yılında da ekonomi yüzde 7.7 oranında küçülerek, İran negatif büyüme oranı sergilemiştir. Bu duruma bağlı olarak, GSYH'da ve kişi başına milli gelirden de azalışlar görülmüştür. İran'ın GSYH'sı, nüfus, stratejik konum ve zengin doğal kaynaklarına karşılık sadece 2011 yılında 500 milyar \$'ı aşabilmiştir (Küpeli, 2016:108). GSYH, 2011 yılında 577.2 milyar dolardan, 2012 yılında 389 milyar dolara gerilemiştir. Kişi başına milli gelir ise, 2011 yılında 7.6 bin dolardan 2012 yılında 5.1 bin dolara gerilemiştir ve sonraki yıllar ise, 4-5 bin dolar seviyelerinde kalmıştır.

İran ekonomisinin kronik sorunu haline gelen enflasyon ise söz konusu kötü gidişatın halk üzerindeki en somut yansıması olarak okunabilir. İran Riyali'nin değer kaybetmesi enflasyonu yükselten önemli bir etken olmuştur (Küpeli, 2016:111). Tablo 2.6 incelendiğinde, enflasyon oranının, 2008 yılında yüzde 25.3, 2011'de yüzde 21.5, 2012 ve 2013'de sırasıyla, yüzde 30.6 ve yüzde 34.7 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2010 yılı sonunda yaptırımların artması nedeniyle dönemin Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın akaryakıt ve gıda alanlarındaki devlet sübvansiyonlarını kaldırması ise enflasyonu daha da yükseltmiştir (Moghtader'den Aktaran, Küpeli, 2016:111). Nitekim, ABD'nin uyguladığı ekonomi ağırlıklı yaptırımları, 2015 yılından sonra kısmen de olsa kaldırmış olması, enflasyon oranının yüzde 9-10 seviyelerine gerilemesinde etkili olmuştur.

2.6.2.1. Dış Ticaret

İran'ın ihracattaki en önemli kalemleri petrol ve petrol ürünleri ile doğalgazdır. Bu kalemler dışında ihraç ettiği ürünler arasında tarım ürünleri, havyar, halı ve deri gibi ihraç kalemleri yer almaktadır. Ayrıca İran, sınırlı düzeyde de olsa sanayi malları da ihraç etmektedir. İran'ın ithalatı ise devletin kontrolü altında gerçekleştirilmektedir. İthal ettiği ürünler arasında demir ve çelik, ilaç, otomobil ve sanayi ürünleri, benzin gibi ithal kalemleri yer almaktadır. İran ekonomisinin, döviz girdilerinin %80'ini petrol ihracatının oluşturması, ekonominin petrol fiyatlarındaki hareketliliğe aşırı duyarlı olmasına neden olmaktadır. 1990 yılının sonunda petrol fiyatlarındaki düşüşler nedeniyle daralan İran ekonomisi, 2000 yılından günümüze kadar, petrol fiyatlarının tekrar yükselmesiyle canlanmıştır (Konya Ticaret Odası, 2016:6).

İran'ın 2000'li yıllarda gizli nükleer çalışmalarının ortaya çıkmasıyla Haziran 2010' da öncelikle Birleşmiş Milletler'in ardından ABD ve Avrupa Birliği'nin yaptırımları, ülke ekonomisini olumsuz yönden etkilemiştir. ABD ve AB yaptırımları neticesinde özellikle ülkenin en önemli gelir kaynağı olan petrol ve petrol ürünlerinin ihracatı azalmıştır. İran'ın son yıllarda izlediği dışa açılma politikaları ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik hedefi doğrultusunda birçok ürünün ithalatında uygulanan tarife dışı engeller kaldırılmış ve birçok yasaklı ürünün ithalatına izin verilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Ancak yerli sanayiye korumak adına ithalat vergileri yüksek tutulmuş ve ithalatın cazip hale gelmesine imkan tanınmamıştır. İran'ın 2006-2017 yıllarını kapsayan ihracat ve ithalat değerleri, dış ticaret değerleri ve ihracat ve ithalatın yıllık büyüme oranları Tablo 2.7'de verilmiştir:

Tablo 2.7: İran'ın Yıllara Göre İhracat ve İthalatı, İhracat ve İthalatın Yıllık Büyüme Oranları ve Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Yıllar	İhracat(Bin \$)	İthalat(Bin \$)	İhracat (%)	İthalat (%)	Dış Ticaret Hacmi (Bin \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin \$)
2006	1.066.902	5.626.610	4.0	4.1	6.633.512	-4.559.708
2007	1.441.190	6.615.394	-0.2	5.8	8.056.584	-5.174.204
2008	2.029.760	8.199.689	-3.0	5.8	10.229.449	-6.169.929
2009	2.024.546	3.405.986	-0.4	-1.7	5.430.849	-1.381.123
2010	3.044.177	7.645.008	7.5	2.3	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	-0.5	-9.3	16.051.167	-8.871.897
2012	9.921.602	11.964.779	-25.7	-21.4	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.511	10.383.217	-3.1	-17.9	14.575.728	-6.190.706
2014	3.886.190	9.833.290	7.2	-4.5	13.719.480	-5.947.100
2015	3.663.760	6.096.254	12.1	-20.2	9.760.014	-2.432.494
2016	4.966.176	4.699.777	41.3	6.1	9.666.181	266.627
2017	3.259.270	7.492.104	7.3	7.8	10.752.165	-4.232.175

Kaynak: IMF, 2019.

Tablo 2.7'ye göre, 2010 yılında İran'a uygulanan yaptırımlar neticesinde ekonomik faaliyetlerin daralması, petrol ihracatının azalması ve dış ticarete kısıtlamalar getirilmesi ile 3 milyar dolara düşen ihracat, 2011 yılında 3.5 milyar dolar artış göstermiştir. Ancak 2010'da yüzde 7.5 oranında büyüyen ihracat, 2011'de %0.5 oranında azalmıştır. 2010 yılında ithalat ise 7.6 milyar dolardan 2011 yılında 12.4 milyar dolara yükselmiştir. 2010'da %2.3 oranında artan ithalat, 2011'de %9.3 oranında azalmıştır (bkz. Tablo 2.10). Bu çerçevede dış ticaret dengesi, 2010'da 4.6 milyar dolar açık vermiş ve açık 2011'de 8.8 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 2.7'ye göre, İran'ın dış ticaretine 1979 yılından sonra uygulanan ambargonun 2015 yılında kısmen de olsa kaldırılması dış ticaret verilerine olumlu bir

ivme kazandırmıştır. 2015 yılında %12.1 oranında artış gösteren ihracat, 3.6 milyar dolar iken, 2016 yılında 4.9 milyar dolara yükselmiştir. 2015’de ihracatın yıllık büyüme oranı %12.1 iken, 2016’da %41.3 oranında artmıştır. 2015 yılı ithalatı 6 milyar dolar iken 2016 yılında azalarak 4.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir ve ithalatın yıllık büyüme oranı 2015 yılında %20.2 dolaylarında azalış gösterirken, 2016’ da %6.1 oranında artmıştır. Dış ticaret dengesi 2015 yılında 2.4 milyar dolar açık verirken 2016’da 266 bin dolar fazla vermiştir.

2.6.2.2. Sanayi

İran’ da milli gelirin %60’ını petrol gelirleri oluştururken, sanayi sektörü milli gelirin %35.5’ini oluşturmaktadır. İşgücünün sektörel bazdaki dağılımına göre sanayi sektöründe mevcut işgücü yüzde %30 seviyelerindedir.

İran’da yaşanan 1979 İran İslam Devrimi’nden itibaren uygulanan ithal ikameci politikalar çerçevesinde ülkede sanayi tesislerinin açılımı devam etmektedir. Ancak, üretim teknolojisinin geri kalmış olması ve iç rekabetin düşük olması gibi sebeplerden dolayı ekonomideki gelişme beklenen düzeylerde ilerlememektedir.

İran ekonomisi petrole bağımlı olduğu için diğer sektörlerde istenilen ilerleme sağlanamamıştır. Dolayısıyla İran ekonomisinin Kalkınma Programları paketlerinden ekonominin öncelikli hedefleri, İran’ın petrole bağımlılığını azaltmak, yüksek petrol gelirlerini değerlendirmek ve ihracatı geliştirmek yer almaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016:12). İran Hükümeti petrolden elde ettiği gelirlerin bir kısmını petrokimya sanayisine ve diğer alanlara aktararak ülkenin petrole olan bağımlılığını azaltma ve diğer sektörlerinde gelişimini destekleyerek ihracatı artırma çabalarına girişmiştir.

2.6.2.3. Tarım

Tarım sektörü, İran ekonomisinin en önemli sektörü olmasına rağmen milli gelirin sadece %11’lik kısmını oluşturmaktadır ve istihdam edilen işgücü %23 dolaylarındadır. İran her ne kadar geniş arazilere sahip bir ülke olsa da ülke topraklarının yalnız yüzde 20’ si tarıma elverişli topraklardır. İran’ın Hazar bölgesi ve kuzeybatı kısmı etkin tarımın yapıldığı yerlerdir. İran’ın güney ve güneydoğu bölgelerinde sulama sıkıntısı olduğu için bu bölgeler, tarıma elverişli yerler değildir. Ayrıca tarımda yaşanan en önemli sıkıntı, su rezervlerinin yetersiz olması ve ilkel tarım yöntemlerinin kullanılmasıdır. Bunlar haricinde İran’da tarım sektörü,

yanlış gübre uygulamaları, zayıf topraklar, yetersiz nadas uygulamaları gibi sorunlarla karşı karşıyadır.

Nükleer alışmalar gerekçesiyle geçmiş dönemde ülkeye uygulanan yaptırımlar ve ambargolar ülkedeki tarımı olumsuz yönde etkilediğinden, İnan çeşitli iklim koşullarından dolayı tarım çeşitliliği açısından zengin bir ülke olsa da tarımda istenilen netice alınamamaktadır. 2016 yılından sonra ambargoların kaldırılmasıyla tarım sektörünü kalkındırmak için çalışmalara başlanmıştır. Gelenekselden modern tarıma geçiş, ekipman, altyapı ve sulama sistemlerinin modernizasyonu gerektirmektedir. Bu amaçla hükümet tarafından tarım sektörünün gelişimi için Ulusal Kalkınma Fonu tarafından finanse edilmek üzere 10 milyar dolar ayrılmıştır (Ekonomi Bakanlığı, 2018).

İnan' da birçok tarım ürününün yetişmesi mümkün olmasına rağmen tarımsal üretimde kendine yeterliliğe ulaşamadığı için dış ticaretinde ithalatçı ülke pozisyonundadır. Diğer yandan tarım sektörü, Mart 2016-Mart 2017 arasında yerli üretim hacmini yüzde 13.5 arttırmış ve sektörün ticaret açığı azalmıştır. İnan Resmi Haber Ajansı IRNA'nın bildirdiğine göre, İnan' ın tarım sektöründeki ticaret açığı 2017 yılında 3.4 milyar dolar olmuştur (Tahran Ticaret Müşavirliği, 2018:2). Tarım ithal ürünleri arasında soya fasulyesi, işlenmemiş şeker, işlenmemiş pirinç, mısır, arpa ve buğday yer alırken, sebze, meyve suları ve meyve konsantreleri, konserve yiyecekler, domates salçası, baharat ve bebek maması gibi ürünler ise ihraç ürünler arasında yer almaktadır.

2.6.3. Bangladeş

Bangladeş, Güney Aşya'da yer alan ve Hindistan ile Myanmar (Burka)'a sınır komşusu olan bir ülkedir. Ülkenin yüzde 89'u Müslüman, geri kalanı Budist ve Hindu'dur. Doğu Bengal halkının 1952'de başlattığı ve yıllar içinde Bağımsızlık Savaşı'na dönüşen mücadele 16 Aralık 1971 tarihinde Bangladeş Halk Cumhuriyetinin kurulmasıyla neticelenmiştir (Anadolu Ajansı, 2017c).

Bangladeş'te uzun yıllar süren siyasi istikrarsızlık, zayıf altyapı, yetersiz güç kaynakları ve ekonomik reformların yavaş uygulanmasına rağmen Bangladeş ekonomisi 2005' den beri yaklaşık yüzde 6 oranında büyümüştür (CIA, 2019). Central Intelligence Agency (CIA)' nin istatistiklerine göre Milli gelirin yaklaşık

yarısı tarım sektöründen karşılanmaktadır. Dünyanın en önemli bölgelerinden biri olan Güney Asya bölgesinde yer alan Bangladeş’de, pirinç en önemli tarım ürünüdür.

Bangladeş ekonomisi 20 yıldan fazla bir süre içerisinde yardıma bağımlı bir ekonomiden ticarete bağımlı bir ekonomiye dönüşmüştür. Fakat, Bangladeş’ in orta gelir düzeyinde bir ülke olabilmesi için ülkede gerekli görülen yatırım odaklı büyümeye henüz geçilememiştir (Ankara Ticaret Odası, 2016:3).

Bangladeş’ in ekonomisi çoğunlukla tarıma dayanmaktadır. Ancak son zamanlardaki gelişmelere göre tarım sektörünün yerini hizmet sektörü ve tekstil sanayisi almaya başlamıştır. Hazır giyim sektörü ve işçi gelirleri ekonominin en dinamik olduğu alanlardır. Bangladeş, ülkenin tek bol kaynağı olan düşük ücretli emek yoğun işgücünü iyi bir şekilde kullanmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016:6). Tablo 2.8’de, Bangladeş’ in temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir:

Tablo 2.8: Bangladeş’ in Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Yıllar	GSYH(Cari Fiyatlarla, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar\$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (\$)
2006	75.77	523.03	6.9	3.6	6.8	0.764	1
2007	85.6	584.5	6.5	3.8	9.1	0.617	0.7
2008	97.6	655.95	5.5	4.1	8.9	1.182	1.2
2009	108.9	728.39	5.3	5	4.9	2.663	2.4
2010	122.04	807.53	6	3.4	9.4	0.507	0.4
2011	131.08	857.5	6.5	3.7	11.5	-1.337	-1
2012	141.71	916.03	6.3	4.1	6.2	0.971	0.7
2013	161.3	1.03	6	4.4	7.5	1.897	1.2
2014	184.01	1.16	6.3	4.4	7	2.449	1.3
2015	208.32	1.3	6.8	4.4	6.2	3.877	1.9
2016	235.62	1.46	7.2	4.4	5.7	1.466	0.6
2017	262.08	1.61	7.6	4.4	5.6	-5.556	-2.1

Kaynak: IMF, 2019.

Tablo 2.8'e göre, IMF'nin verilerine göre enflasyon oranı, 2016 yılında yüzde 5.7 iken 2017 yılında da yüzde 5.6 olarak gerçekleşmiştir. Bangladeş'in son yıllarda yüzde 6'dan daha fazla bir oranda büyümesi kişi başına düşen milli geliri önemli ölçüde artmıştır (IMF, 2018). IMF'nin istatistiklerine göre, 2016 ve 2017 yılları için kişi başına düşen milli gelir sırasıyla 1.460 dolar ve 1.600 dolar olarak gerçekleşmiştir. GSYH ise, 2006-2017 yılları arasında artan bir seyir izlemiştir. Nitekim, GSYH, 2006 yılında 75.7 milyar dolar, 2009 yılında 10.9 milyar dolar,

2012 yılında 141.7 milyar dolar, 2014 yılında 184 milyar dolar ve 2017 yılında 262 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.6.3.1. Dış Ticaret

Bangladeş, 1 Ocak 1995' den beri Dünya Ticaret Örgütü' nün üyesi ve 16 Aralık 1972' den beri Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmaları (GATT)'nın üyesidir (WTO, 2019).

Bangladeş, dış ticaretinde ithalata bağımlı bir ülke olduğundan dolayı ticaret açığı problemiyle karşı karşıyadır. Ülkenin döviz gelirlerinin başlıca kaynağı yurtdışında çalışan Bangladeşli işçilerin gelirleri ve tekstil ürünleri ihracatıdır (DEİK, 2014:3). Tablo 2.9'da Bangladeş'in 2006-2017 dönemindeki dış ticaret verileri verilmiştir.

Tablo 2.9: Bangladeş' in Dış Ticaret Rakamları, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)
2006	11.802	16.034	-4.232	27.836
2007	12.453	18.596	-6.143	31.049
2008	15.370	23.860	-8.490	39.230
2009	15.083	21.833	-6.750	36.916
2010	19.194	27.821	-8.627	47.015
2011	24.439	36.214	-11.775	60.653
2012	25.127	34.173	-9.046	59.300
2013	19.114	37.085	-17.971	56.199
2014	30.405	41.119	-10.714	71.524
2015	32.379	42.047	-9.668	74.426
2016	34.894	44.772	-9.878	79.666
2017	35.851	52.836	-16.985	88.687

Kaynak: WTO, 2019c.

Tablo 2.9'a göre, ihracat ve ithalat, yıllar itibariyle düzenli bir artış göstermiştir. İhracat, 2016 yılında 34.8 milyar dolardan 2017 yılında 35.8 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat, 2016 yılında 44.7 milyar dolar iken 2017 yılında 52.8 milyar dolara yükselmiştir. Bangladeş'in dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir. Öyle ki, 2006 yılında dış ticaret açığı 4.2 milyar dolar iken 2017 yılında 4 kat artarak 16.9 milyar dolar açık vermiştir.

Öte yandan, ülkenin ihraç ettiği ürünler arasında hazır giyim, jüt (Hint keneviri), deniz ürünleri, deri ve deri mamulleri gibi ürünler yer almaktadır. İthal ettiği ürünler arasında petrol yağları, pamuk, buğday, pamuk ipliği ve telefon

cihazları yer almaktadır. Ancak ülkenin ihracatı hiçbir zaman ithalatı karşılamamakta ve ithalat ile ihracatın arasındaki fark yani dış ticaret açığı her geçen yıl artmaktadır (Eliçalışkan, 2014).

2.6.3.2. Sanayi

Bangladeş' teki en önemli sanayi ürünleri; hazır giyim, jüt, pamuklu tekstiller, kağıt, çimento, kimyasal gübre, şeker, yağ rafinerisi, çelik, gemi inşaatı, halı üretimi, ilaç ve eczacılık ürünleridir. Bu sektörlerden hazır giyim sektöründeki işletmeler, ihracat odaklı çalışmaktadır. Sanayi sektöründe kullanılan pek çok girdi ithal edilmektedir. Sektörün ihracatı, ihracat gelirlerinin yaklaşık 2/3' ünü oluşturmaktadır (Konya Ticaret Odası, 2016:6). Bu sektörün en önemli ihracat pazarları ABD ve AB ülkeleridir.

2.6.3.3. Tarım

Bangladeş' in ekonomisi ağırlıklı olarak tarım sektörüne dayanmaktadır. Ülke nüfusunun yüzde 65'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bangladeş' in ekilebilir tarım arazisi toplam alanların 2/3' ü olmasına rağmen her yıl ülkede görülen erozyon, sel gibi doğal afetler ülkenin ekilebilir tarım arazilerini küçültmektedir. Ülkenin çok fazla tarım arazisi ve aynı zamanda tarım çalışanı olmasına rağmen, ülke gıda yönünden kendine yeterli bir ülke değildir.

Bangladeş' de 2017 yılında tarım sektörünün milli gelir içindeki payı yüzde 14'e kadar gerilemiştir. Bu gerilemede, ülkedeki altyapı yetersizliğinin payı büyüktür. Altyapı yetersizliği, üretim maliyetini yükseltmekte ve bu durum da nüfusun diğer sektörlere kaymasına sebep olmaktadır (DEİK, 2014:4).

Ülkede yetişen önemli tarım ürünlerinin başında pirinç gelmektedir. Ancak pirinç üretiminin tamamına yakını Bangladeş' in kendi iç tüketimi için değerlendirilmekte, hatta pirinç üretimi iç tüketimi tamamen karşılamamaktadır (DEİK, 2016:4). Ülkede yetiştirilen diğer önemli tarım ürünleri ise; buğday, jüt, tütün, şeker kamışı, baharatlar, yağlı tohumlar, patates, yaş sebzeler, bakliyat ve çaydır.

2.6.4. Endonezya

Güneydoğu Asya' da bulunan Endonezya binlerce adaya sahip bir devlet olup, 263 milyonluk nüfusu ile dünyanın en kalabalık dördüncü ülkesidir. Endonezya,

nüfusu en fazla olan İslam ülkesidir. Batıdan ve güneybatıdan Hint Okyanusu ile çevrili olan Endonezya, doğuda Papua Yeni Gine ve Doğu Timor, kuzeybatıda ise Malezya ülkeleri ile sınır komşusudur.

Endonezya bağımsızlığını 17 Ağustos 1945 yılında ilan etmiş olmasına rağmen, ülkeyi hakimiyeti altına almak isteyen Hollanda'nın bağımsızlık ilanını kabul etmemiş ve Hollanda, ülkede tekrar hakimiyet kurma çalışmalarına girişmiştir. Özellikle de ABD'den gelen baskılar neticesinde 27 Aralık 1949 yılında Hollanda, Endonezya Federal Cumhuriyeti'ni tanımak zorunda kalmıştır. Ülkede, 1950 yılında ise federal sistem kaldırıldı ve üniter yapı benimsenmiştir (Alagöz, 2010).

Uzak Doğu'nun kaplanları arasında gösterilen Endonezya, ekonomik dengeleri şuan oldukça iyi olan bir ülke konumundadır. Maden kaynakları bakımından zengin bir ülke olan Endonezya'nın sahip olduğu en önemli maden kaynakları arasında; kömür, nikel, bakır, demir cevheri, kalay, gümüş, mermer, altın yer almaktadır. Endonezya'nın sahip olduğu 64 milyar ton kömür rezervi ile dünyanın en büyük kömür rezervlerine sahip üç ülkeden biridir. Ülkenin kömür rezervlerinin yüzde 48'i linyit, yüzde 17'si antrasit oluşturmaktadır. Ülke Avustralya'dan sonra dünyanın ikinci büyük kömür ihracatçısıdır (Moment-Expo, 2013).

Endonezya'nın, 1996 yılında kişi başına düşen gelirin 1.150 dolar olması ile ülke orta gelirli ülkeler grubuna dahil olmuştur. Ülke, son 25-30 yıl içerisinde istikrarlı bir büyüme oranı tutturmuş, yoksulluk oranı düşürülmüş ve ülkede kişi başına düşen gelir her geçen yıl artmıştır. Ancak, Endonezya, 1997 yılında Güneydoğu Asya'da yaşanan finansal krizden, Tayland, Güney Kore ve Malezya'dan sonra en çok etkilenen dördüncü ülke olmuştur. Çünkü, ülkenin makroekonomik dengesizliklerinin yanı sıra ülkede dış ticaret açığının kısa vadeli sermaye girişleriyle karşılanması ve dolayısıyla sıcak para girişlerinin çok fazla olması sebepleriyle Endonezya ekonomisi duyarlı hale gelmiştir (Durgun, 2016:9).

Öte yandan Endonezya'nın dengeli bir ekonomiye sahip olmasında sanayi sektörünün rolü büyüktür. Ülkede 1980'li yıllarda hızlı genişlemeye başlayan imalat sanayi, 1991 yılında ilk kez tarım sektörünü geride bırakmıştır (Moment-Expo, 2013). Nitekim CIA'nın istatistiklerine göre, 2017 yılında imalat sanayi sektörünü GSYH içerisindeki payı yüzde 41 oranında gerçekleştirmiştir. Hizmetler sektörünün

GSYH içerisindeki payı ise yüzde 45.4 iken tarım sektörünün payı yüzde 13.7'dir.

Tablo 2.10'da Endonezya'nın temel makroekonomik göstergeleri yer almaktadır.

Tablo 2.10: Endonezya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Yıllar	GSYH(Cari Fiyatlarla, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)
2006	396.29	1.76	5.5	10.3	13.1	9.542	2.4
2007	470.14	2.06	6.3	9.1	6.7	6.795	1.4
2008	558.58	2.42	7.4	8.4	9.8	0.126	0
2009	577.54	2.46	4.7	7.9	5	10.628	1.8
2010	755.26	3.18	6.4	7.1	5.1	5.303	0.7
2011	892.59	3.69	6.2	6.6	5.3	1.685	0.2
2012	919	3.74	6	6.1	4	-24.418	-2.7
2013	916.65	3.68	5.6	6.3	6.4	-29.109	-3.2
2014	891.05	3.53	5	5.9	6.4	-27.51	-3.1
2015	860.74	3.37	4.9	6.2	6.4	-17.518	-2
2016	932.07	3.61	5	5.6	3.5	-16.953	-1.8
2017	1.021	3.88	5.1	5.5	3.8	-16.196	-1.6

Kaynak: IMF, 2019.

Ülkede uygulanan maliye ve para politikaları nedeniyle ülke, 2008 yılı küresel krizinden diğer bölge ülkelerine göre daha az etkilenmiştir. Buna rağmen ülke, küresel ekonomik kriz sonrası iç talebi ve büyümeyi artırma amaçlı mali politikalar izlemeye başlamıştır (Moment-Expo, 2013). Nitekim, tablo 2.10 incelendiğinde, 2008 yılında 558.5 milyar dolar olan GSYH, 2009'da artış göstererek 577.5 milyar dolara ulaşmıştır. Keza Tablo 2.10'a göre, 2006 yılında 396.2 milyar dolar olan GSYH, yıllar itibariyle artış göstererek 2017 yılında 1.02 trilyon dolara ulaşmıştır. Kişi başına milli gelir, 2006 yılında bin 76 dolar iken, yaklaşık üç katlık bir artış göstererek 2017 yılında 3 bin 88 dolar olmuştur. GSYH reel büyümesi, yıllar itibariyle yüzde 5 ila 7 arasında değişiklik göstermiştir.

İşsizlik, ülke için önemli bir makroekonomik sorun teşkil etmektedir. Nitekim her yıl ortalama 2 milyon kişi işgücüne katılmaktadır. Tablo 2.16'da işsizlik ve enflasyon rakamlarına bakıldığında, işsizlik ve enflasyon oranları, 2008 küresel krizinde sırasıyla yüzde 8.4 ve yüzde 9.8 iken, uygulamaya konulan mali politikalar ile 2009 yılında sırasıyla yüzde 7.9 ve yüzde 5'e gerilemiş olduğu görülmektedir. IMF istatistiklerine göre, 2017 yılında işsizlik oranı yüzde 5.5 ve enflasyon oranı ise yüzde 3.8'dir.

Endonezya yönetimi, ülkenin ekonomik görünümünü iyileştirmek amacıyla, ekonomide hukuki belirsizliklerin giderilmesine, altyapı yatırımı ve doğrudan

yabancı yatırım çekilmesine yönelik 2015-2016 döneminde 13 adet ekonomik liberalleşme paketi hazırlamıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2017). Ancak ülkede yoksulluk, altyapı yetersizliği, yolsuzluk gibi sorunlar hâlâ devam etmektedir.

2.6.4.1. Dış Ticaret

1997 Asya Krizi sonrasında, Endonezya'nın ithalatı düşmüş ve dolayısıyla dış ticaret dengesi değişmiş ve ülke, 1998 yılından itibaren dış ticaret fazlası veren bir ülke konumuna gelmiştir. Aşağıdaki yer alan tablo 2.11'de Endonezya'nın 2006-2017 yıllarını kapsayan dış ticaret değerleri verilmiştir.

Tablo 2.11: Endonezya'nın Dış Ticaret Rakamları (2006-2017)

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)
2006	100.798.616	61.065.465	39.733.151	161.864.081
2007	114.100.873	74.473.429	39.627.444	188.574.302
2008	137.020.424	129.244.050	7.776.374	266.264.474
2009	116.509.992	96.829.163	19.680.829	213.339.155
2010	157.779.103	135.663.280	22.115.823	293.442.383
2011	203.496.619	177.435.550	26.061.069	380.932.169
2012	190.031.839	191.690.908	-1.659.069	381.722.747
2013	182.551.754	186.628.631	-4.076.877	369.180.385
2014	176.036.194	178.179.340	-2.143.146	354.215.534
2015	150.366.281	142.694.802	7.671.479	293.061.083
2016	144.489.796	135.652.800	8.836.996	280.142.596
2017	168.810.043	157.388.168	11.421.875	326.198.211

Kaynak: TradeMap, 2018.

Tablo 2.11'e göre, ülkenin ihracatı ve ithalatı yıllar itibarıyla artış göstermiştir. 2008 yılı başlarında dünya ticaretindeki artış ve Rupiah'ın değer kazanması 2008 yılında ülkenin ithalatında önemli ölçüde bir yükseliş artış olmasına neden olmuştur (Konya Ticaret Odası, 2015:16). 2009 yılında ise ABD' de ortaya çıkan ve zamanla birçok ülkeyi etkisi altına alan küresel krizden dolayı Endonezya'nın ihracat ve ithalatında bir daralma meydana gelmiştir. 2008 yılı ihracatı 137 milyar dolar iken 2009 yılında 116.5 milyar dolara gerileyerek ihracatta yüzde 15 oranında bir azalma meydana gelmiştir. 2009 yılında hammadde fiyatlarındaki düşüş de bu azalmaya katkıda bulunmuştur (Konya Ticaret Odası, 2015:17). 2008 yılında 129.2 milyar dolar olan ithalat, 2009 yılında 96.8 milyar dolara düşmüş ve yüzde 25 oranında bir azalma görülmüştür.

Ülke'nin 2011 yılındaki ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 28.9 artarak 203.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemdeki ithalat ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 30.7 oranında artarak 17.4 milyar dolar olmuştur (Ankara

Sanayi Odası, 2016:5). 2011 yılında dış ticaret 26 milyar dolar fazla vermiştir. Dış ticaret hacmi ise geçmiş beş yıla nazaran artış göstererek 380.9 milyar dolar olmuştur. Uzun yıllar dış ticaret fazlası veren Endonezya, 2012-2014 yılları arasında açık vermiştir. 2012 yılından itibaren ürünlerin ihracatında azalış, ithalatında ise artış yaşanmıştır. Dolayısıyla Endonezya'nın dış ticaret dengesi, 2012 yılında 1.6 milyon dolar, 2013'de 4 milyon dolar, 2014'de ise 2.1 milyon dolar açık vermiştir.

Endonezya'nın 2015 yılı ihracatı 150.3 milyar dolar, ithalatı ise 142.6 milyar dolar olmuştur. Endonezya 2015'de, son üç yıldır ilk kez dış ticaret fazlası vermiştir. Aynı zamanda, 2015'de ülkenin 293 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, son dört yılın en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir.

2016 yılı ihracatı 144.4 milyon dolardan 2017 yılında 168.8 milyar dolara yükselmiştir. 2016 yılı ithalatı 135.6 milyon dolardan 2017 yılında 157.3 milyon dolara yükselmiştir. Bu gelişmeler Endonezya'nın 2017 yılındaki dış ticaret fazlasının bir önceki yıla göre artış yaşanmasına neden olmuştur.

Endonezya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler Çin ve ABD'den sonra Japonya, Hindistan ve Singapur gelmektedir. Bunlar dışında ülkenin en çok ithalat yaptığı önemli ülkeler, Japonya, Malezya ve Tayland'tır.

Ülkenin başlıca ihracat kalemleri; yenilebilir yağlar, kömür, petrol gazı ve yağları, kauçuk, mineral yakıtlardır. Başlıca ithalat kalemleri ise; makine ekipmanları, demir ve çelik, petrol yağı, buğday, şeker kamışı ve nükleer reaktörlerdir.

2.6.4.2. Sanayi

Endonezya'nın sanayi sektörü, yabancı yatırımların azalması sebebiyle 1998-2008 yılları arasında durgun bir döneme girmiştir. Ancak, 2008'den sonra, düşük ücretler ve orta sınıfa mensup nüfusun artması gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkan güçlü bir iç talep yabancı şirketler ve yatırımcıların bu sektöre olan güvenlerinin yeniden kazanmasına neden olmuştur (Indonesia-Investments, 2019). Tablo 2.12'de sanayi sektörünün yıllar itibarıyla GSYH içerisindeki payı gösterilmiştir.

Tablo 2.12: Sanayi Sektörünün GSYH İçerisindeki Payı (%), 2006-2017

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
46.9	46.7	48.0	47.6	42.7	43.9	43.6	42.6	41.9	40.04	39.24	39.37

Kaynak: Dünya Bankası, 2019.

Endonezya'nın ekonomik büyümesinin arkasında yatan en önemli etken sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü içerisinde önemli olan sanayi alanları ise tekstil, kağıt, motorlu araçlar, çimento, demir çelik, alüminyum, petrol rafinerileri ve ileri teknoloji sanayileridir. Tekstil ve hazır giyim sanayi, petrol ve gaz dışında ülkenin en büyük ihracat gelirlerini ve istihdamı sağlayan temel sektördür. Ancak, söz konusu sektör son yıllarda Çin mallarının rekabetinden olumsuz etkilenmiştir (Konya Ticaret Odası, 2015:10).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)' nün Mayıs 2018 istatistiklerine göre, sanayi sektöründe 26 bin 455 kişi istihdam edilmektedir. Sektörler içerisinde sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü oranı yüzde 21.7'dir.

2.6.4.3. Tarım

Endonezya, geniş ve verim kapasitesi yüksek ekilebilir tarım arazilerine sahip bir ülkedir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)' nün 2016 yılı istatistiklerine göre Endonezya'nın toplam arazi alanı 181 bin 157 hektardır. Tarım alanı ise 57 bin hektardır. Topraklarının yüzde 7.5' u ekilebilir arazilerdir. Ülkenin ürün çeşitliliği fazladır. Tarımın GSYH'daki payı yıllar itibarıyla azalsa da Endonezya' da hane halklarının çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 2.13'de tarımın 2007-2017 dönemindeki GSYH'daki payları gösterilmiştir.

Tablo 2.13: Tarım Sektörünün GSYH İçerisindeki Payı (%), 2006-2017

2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
12.9	13.7	14.4	15.2	13.9	13.5	13.4	13.3	13.3	13.49	13.47	13.14

Kaynak: Dünya Bankası, 2019.

Tablo 2.13'e göre, Endonezya sanayileştikçe tarım sektörünün GSYH içindeki payı da azalmıştır. 1970'li yılların başlarında tarımın GSYH içindeki payı yüzde 40-50 dolaylarındayken bu değer (Moment-Expo, 2013), 2007 yılında yüzde 13.7 seviyesine gerilemiştir. Nitekim, tarım sektörünün GSYH içindeki payı, 2007-2017 yılları arasında yüzde 13-14 dolaylarında bir seyir izlemiştir.

Endonezya'da tarım sektörü 2008 yılına kadar ülkenin en önemli istihdam kaynağı olmuştur. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ına iş olanağı ve önemli ihracat geliri sağlayan tarım sektörü, Endonezya'nın ulusal ekonomik büyümesinde de önemli bir rol oynamaktaydı (Moment-Expo, 2013). Ancak, tarımda istihdam edilenlerin sayısı küresel eğilimler sonucu 2008 yılından sonra yavaş yavaş azalmaya

başlamıştır (Global Business Guide Indonesia, 2012). Özellikle, 2008 yılından sonra tarım sektörü yerini hizmetler sektörüne bırakmıştır. Diğer bir ifadeyle, tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı azalırken hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin sayısında artış yaşanmaya başlanmıştır. Nitekim Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 2019 yılı istatistiklerine göre, 2008 yılında tarım sektöründe 42 bin 11 kişi istihdam edilirken 2012 yılında 40 bin 795 kişi istihdam edilmiştir. Hizmetler sektöründe ise 2008 yılında 41 bin 363 kişi istihdam edilirken, 2012 yılında 48 bin 820 kişi istihdam edilmiştir. 2017 yılında ise tarım sektöründe 37 bin 804 kişi istihdam edilirken, hizmetler sektöründe 57 bin 943 kişi istihdam edilmiştir.

Ülkede en çok ekilen tarım ürünü pirinçtir. Yetiştirilen diğer tarım ürünleri; palm yağı, kahve, mısır, soya fasulyesi, tatlı patates, yer fıstığı, tütün, biber, çay, şeker ve baharatlardır. Endonezya, palm yağı üretiminde dünya üzerinde ikinci, pirinç üretiminde üçüncü ve kahve üretiminde dördüncüdür.

2.6.5. Mısır

Afrika'nın kuzeyinde, bereketli Nil Havzası'nın çevresinde yer alan Mısır, sadece Arap dünyasının değil, bütün insanlığın en önemli kültür merkezlerinden birisidir (Aljazeera Türk, 2014). Mısır, kuzeyde Akdeniz, Doğuda İsrail, güneyde Sudan ve batıda Libya ile komşudur. FAO'nun 2016 yılı istatistiklerine göre, Mısır'ın toplam arazi alanı 99.545 hektardır. Bunun 3.733,77 hektarlık kısmını ekilebilir tarım alanları oluşturmaktadır. Ülkede ormanların kapladığı alan ise 73.6 hektardır.

17 Aralık 2010 yılında bir gencin kendini yakmasıyla Tunus' ta başlayan Arap Baharı, Mısır, Libya, Suriye, Ürdün, Bahreyn ve Yemen gibi ülkelere de sıçramıştır. Arap Baharı olayının sebepleri arasında; halkın taleplerine karşılık verilmemesi, gelir dağılımında eşitsizlik ve adil yargılanmanın sağlanmaması gibi sebepler gelmektedir (Doğan, 2014:3).

Öte yandan ülkedeki ekonomik sistem, reel GSYH büyüme oranındaki artışı, hayat standardının yükselmesini, işsizlik oranlarını azaltmayı, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal adalet yoluyla ülkede refah sağlamayı hedeflemektedir (Egypt's Constitution, 2014).

Mısır ekonomisine gelir sağlayan en önemli dört ana sektör turizm, petrol, Süveyş Kanalı ve yurtdışında çalışan işçilerin gelirleridir. Bunlardan Süveyş Kanalı,

Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağladığı için stratejik bir öneme sahiptir. Aşağıdaki Tablo 2.14'de Mısır'ın 2006-2017 yıllarını kapsayan temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 2.14: Mısır'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)
2006	112.9	1.56	6.8	10.9	4.2	1.752	1.6
2007	137.06	1.86	7.1	9.2	11	2.269	1.7
2008	170.8	2.27	7.2	8.7	11.7	0.888	0.5
2009	198.32	2.58	4.7	9.4	16.2	-4.424	-2.2
2010	230.02	2.92	5.1	9.2	11.7	-4.318	-1.9
2011	247.73	3.08	1.8	10.4	11.1	-6.088	-2.5
2012	278.77	3.38	2.2	12.4	8.6	-10.146	-3.6
2013	288.01	3.4	3.3	13	6.9	-6.39	-2.2
2014	305.57	3.52	2.9	13.4	10.1	-2.746	-0.9
2015	332.08	3.73	4.4	12.9	11	-12.143	-3.7
2016	332.48	3.69	4.3	12.7	10.2	-19.831	-6
2017	236.53	2.5	4.2	12.2	23.5	-14.394	-6.1

Kaynak: IMF, 2019.

2011 ve 2013 yıllarında yaşanan askeri darbeler, ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Ministry of Finance'ın 2015 yılı istatistiklerine göre, 2010/2011 döneminde Süveyş Kanalı'ndan elde edilen toplam gelir, 5.2 milyon dolar iken 2011 yılında askeri darbe sonucu Hüsnü Mübarek' in devrilmesiyle yaşanan siyasi olumsuzluklar, yüksek gıda fiyatları, bu gelirin 5 milyon dolara düşmesine sebep olmuştur. Aynı dönem de turizm gelirleri de 10.5 milyondan 9.4 milyona gerilemiştir. Ekonomik büyüme, 2010 yılına kadar yıllık bazda yüzde 6-7 dolaylarında gerçekleşirken 2011'de yaşanan daralma sonucu yüzde 1.8 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında yine tekrarlanan bir askeri darbe sonucu ekonomik büyüme yüzde 3.3'den yüzde 2.9'a düşmüştür.

2015 yılında Sina Yarımadasında Rus uçağının düşmesinin ardından ülkenin turizm gelirlerinde ciddi oranda gerileme yaşanmıştır. Aynı zamanda 2016'da ülkenin para birimi olan Cüneyhin dalgalanmaya bırakılmasının ardından dolar kurunda büyük bir yükselme meydana gelmiştir (Anadolu Ajansı, 2017e). Turizm gelirleri 7.3 milyondan 3.7 milyona gerilemiştir (Ministry of Finance, 2018).

Kuzey Afrika'nın en büyük, Afrika'nın ise Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya' dan sonra en büyük üçüncü ekonomisi olan Mısır, sanayileşme sürecine

girmiş olmakla birlikte tarım sektörü hala GSYH (%14) içinde önemli bir yere sahiptir (Afrika Ülke Raporları, 2016:10). ILO'nun Mayıs 2018 yılı istatistiklerine göre 2017 yılında tarım sektöründe istihdam edilen işgücü oranı yüzde 24.8'dir. Sanayi sektöründe istihdam edilen işgücü oranı ise yüzde 25.5'dir. Hizmetler sektöründe ise istihdam edilen işgücü oranı yüzde 49.2'dir. Aşağıda yer alan tablo 2.21'de Mısır'ın 2006-2017 yıllarını kapsayan temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 2.14'e göre, enflasyon oranı IMF verilerine göre, 2006 yılında 4.2 dolaylarındayken 2008 küresel krizin etkisiyle 2011 yılına kadar yüzde 10'un üzerinde seyretmiştir. 2013 yılında ise enflasyon oranı, yüzde 6.9 iken yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yanı sıra gıda fiyatları, sigara, alkollü içecek, konaklama ve ulaşım fiyatlarındaki yüksek artışlar neticesinde 2014 yılı da dahil olmak üzere diğer yıllarda da yüzde 10'un üzerinde gerçekleşmiştir.

Reel GSYH büyümesi, 2006-2008 yılları arasında yüzde 6-7 oranlarındayken, küresel kriz sonrası, yüzde 4-5 dolaylarında gerçekleşmiştir. 2014 yılından yüzde 2.9 olan reel GSYH büyüme oranı, 2017 yılına kadar yüzde 4 dolaylarında seyretmiştir. Son üç yılda reel GSYH'daki bu büyümeye bağlı olarak her yıl artış gösteren işsizlik oranı da, 2014 yılından sonra azalarak yüzde 12 dolaylarında gerçekleşmiştir.

Mısır'ın cari işlemler dengesi ise 2008 yılından sonra sürekli açık vermiş ve 2016 yılında 19.8 milyar dolar açık vererek, 2006-2017 yılları arasındaki en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2.6.5.1. Dış Ticaret

Mısır'ın ihracatındaki en önemli kalem ham petrol ve petrol ürünleridir. Tekstil ve hazır giyim ise petrol ve petrol ürünlerinden sonra gelen diğer önemli ihraç kalemleridir. Mısır'ın ihraç ettiği başlıca ürünler pamuk, kimyasallar, meyve ve sebzeler ve metal ürünlerdir. Aşağıda yer alan Tablo 2.15'de Mısır'ın 2006-2017 yılları arasındaki dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 2.15: Mısır'ın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)
2006	13.719.963	20.593.991	-6.874.028	34.313.954
2007	16.167.275	27.031.271	-10.863.996	43.198.546.
2008	25.966.761	52.751.022	-26.784.261	78.717.783

2009	24.182.270	44.912.463	-20.730.193	69.094.733
2010	26.331.836	53.003.406	-26.671.570	79.335.242
2011	31.582.439	62.282.017	-30.699.578	93.864.456
2012	29.417.006	69.865.552	-40.448.546	99.282.558
2013	28.779.409	66.666.449	-37.887.040	95.445.858
2014	26.812.196	71.337.744	-44.525.548	98.149.940
2015	21.967.323	74.361.267	-52.393.944	96.328.590
2016	22.507.389	58.052.632	-35.545.243	80.560.021
2017	25.943.200	66.338.776	-40.395.576	92.281.976

Kaynak: Trademap, 2018.

Tablo 2.15 incelendiğinde, Mısır'ın ihracatının, ithalatına göre yıllar itibarıyla düşük bir seyir izlediği görülmektedir. Bunun sebepleri arasında şunlar sayılabilir: Küçük-Orta Ölçekli ve eski teknolojiye dayalı sanayi, profesyonel yönetim yetersizliği, kalitesiz üretim ve zamanında teslim problemleri, bürokratik engeller, ihracatı teşvik sisteminin yetersizliği ve girişimci ruhunun oturmamış olmasıdır (Konya Ticaret Odası, 2009:12). Tablo 2.15'ye göre, ülkenin 2011 yılı ihracatı 31.5 milyon dolar, 2012 yılı 29.4 milyon dolar, 2013 yılı 28.7 milyon dolar, 2014 yılı 26.8 milyon dolar, 2015 yılı 21.9 milyon dolar, 2016 yılı 22.5 milyon dolar ve 2017 yılı 25.9 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Mısır'ın en çok ihracat yaptığı ülkelerin başında İtalya gelmekte ve İtalya'yı Suudi Arabistan, Hindistan ve Türkiye izlemektedir.

Ülkenin ithalatındaki en önemli ürün buğdaydır. Diğer ithalat kalemleri; demir-çelik, ham petrol, hayvansal ve bitkisel yağlar, eczacılık ürünleri, otomotiv, plastik ürünler ve mısırdır. Tablo 2.15'e göre, ithalat, 2011 yılında 62.2 milyon dolar, 2012 yılında 69.8 milyon dolar, 2013 yılında 66.6 milyon dolar, 2014 yılında 71.3 milyon dolar, 2015 yılında 74.3 milyon dolar, 2016 yılında 58 milyon dolar ve 2017 yılında 66.3 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat her geçen yıl artmıştır ve ülke ithalata bağımlı bir hale gelmiştir. En çok ithalat yaptığı ülkelerin başında Çin, Çin'in ardından Almanya, ABD ve Kuveyt yer almaktadır.

2.6.5.2. Sanayi

Ülkenin sanayi sektöründe bulunan firmaların çoğu KOBİ niteliğindedir. Firmalar, genelde eski teknolojiye dayalı olup yeni teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan yapıdadır. Firmalar sermaye birikiminde yetersiz olduğundan, söz konusu sektör, dış pazarlarda rekabet edememektedir (Konya Ticaret Odası, 2009:15).

Sanayide önemli sektörlerin başında gıda üretimi ve tekstil gelmektedir. Bunların yanı sıra mobilya, çimento, ilaç ve seramik gibi sektörlerde önem arz etmektedir.

Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı Dünya Bankası'nın 2018 yılı verilerine göre, 2017 yılında yüzde 33.75 düzeyindedir. Toplam işgücünün yüzde 25.5'ine denk gelen 6 bin 992 kişi, sanayi sektöründe istihdam edilmektedir.

2.6.5.3. Tarım

Mısır, sulama sistemlerinin düzenlenmesinden önce tarımsal anlamda fakir ve dengesiz bir yapı göstermiştir. Ekilebilir tarım alanlarının, ülke topraklarının az bir bölümünü kapsamasına rağmen, Nil sularının kontrol altına alınmasıyla tarım ve hayvancılıkta gelişme yaşanmıştır (Samancı, 2018:138).

2017 yılında tarım sektöründen elde edilen gelirin GSYH'daki payı yüzde 11'dir. ILO'nun 2018 yılı verilerine göre toplam işgücünün yüzde 24.8'ine denk gelen 6 bin 803 kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülkede tarım sektörü gerekli dış yatırımı çekememektedir. Mısır Merkez Bankası verilerine göre, 1970 ve 2015 yılları arasında ülkeye Arap ülkelerinden gelen 17 milyar dolarlık yatırımının sadece 1 milyar doları tarım sektörüne gerçekleştirilmiştir (Mısır Bülteni , 2015).

Mısır dünyadaki en önemli buğday ithalatçısı ve pamuk ihracatçısıdır. İthal ettiği temel gıda maddeleri olarak et, balık, mısır, peynir, tereyağı, elma ve konserve sayılabilir. İhraç ettiği gıda maddeleri ise şeker kamışı, domates, karpuz, soğan ve patatestir.

2.6.6. Nijerya

Nijerya, Batı Afrika bölgesinde en kalabalık nüfusa sahip ülkedir. Nijer, Çad, Benin ve Kamerun ile sınır komşusu olan Nijerya, Gine Körfezi' nin kuzeyinde yer alır. Nijerya, ekonomisi ve nüfusu bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Ülkenin toplam arazisi 91.077 hektar, toplam ekilebilir alanı 70.800 hektar ve ormanların kapladığı alan ise 6.583 hektardır (FAO, 2016). Ülke yıllarca, kölecilik ticaretine ve sömürgecilik faaliyetlerine maruz kalmıştır. Kölecilik ticaretinden 20 milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir. Nijerya' da 250' den fazla etnik grup ve birçok farklı dine mensup insanlar bulunmaktadır. Ülkede en büyük etnik grupları,

yüzde 29 ile Hausa ve Fulani, yüzde 21 ile Yoruba, yüzde 18 ile İgbo, yüzde 10 ile İjaw, yüzde 4 ile Kanuri grupları oluşturmaktadır (Arslan A. , 2018). Ülkenin kuzeyinde Müslümanlar ve güneyinde Hristiyanlar yaşamaktadır.

Nijerya bağımsızlığına 1960 yılında kavuşmuştur. Ülke, 1900 yılında İngiliz sömürgesine girmiş ve İngiltere, 1 Ekim 1960 tarihinde İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı olması şartıyla Nijerya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Ülkede 1999 yılına kadar süren askeri darbelerin ardından 1999 yılında ilk sivil hükümet kurulmuştur (AFESAM, 2016:1).

Nijerya, dünyadaki en önemli petrol üreticilerinden ve ihracatçılarından birisidir. Ülkenin en önemli gelir kaynağı ham petroldür. Petrol zengini olan Nijerya'nın sosyo-ekonomik gelişimi; yetersiz enerji üretimi, altyapı eksikliği, yasal reformların geçişindeki gecikmeler, verimsiz bir mülkiyet kayıt sistemi ve kısıtlayıcı ticari politikalarından dolayı engellenmiştir (CIA, 2019).

Nijerya, doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke olmasına rağmen iki önemli sorunla karşı karşıyadır. Bunlardan birisi enerji üretimidir. Enerji üretiminde yaşanan sorunlar ülke ekonomisinin önünde engel teşkil etmektedir. Ülke kurulu, enerji kapasitesini geliştirmek amacıyla mazot, doğalgaz, hidroelektrik santralleri ile başta rüzgar ve güneş olmak üzere alternatif enerji kaynaklarını arttırmak için uğraşmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Ülkenin ikinci sorunu ise yoksulluktur. Nijerya, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin 2016 yılı raporuna göre, insani gelişmişlikte 152. sıradadır. Yoksulluk oranı ise yüzde 64' tür. Ülkede, 100 milyondan fazla kişi 'muhtaç' durumda yaşamaktadır. Bu kadar çok yoksul barındıran ülke diğer taraftan doğal kaynaklar bakımından dünyada en üst sıralarda yer almaktadır (Anadolu Ajansı, 2017f).

Ağır sanayi sektörünün yeterince gelişemediği ülkede petrol gelirlerinin artması ile birlikte hükümet özellikle çelik, petrokimya, gübre ve metal sanayinin devlet eliyle geliştirilmesine yönelik ağır sanayi politikasını benimsemiştir (Gülşen, 2016:28). Nijerya, 1970'li yıllarda ve özellikle bağımsızlığını kazandıktan sonra tarım ürünleri, ülkenin ihracatında önemli yer kaplarken, petrolün milli gelirdeki payının artmaya başlaması ile tarım ürünlerinde ithalatçı konuma geçmiştir. Nüfusunun yüzde 80'i tarımla geçinmektedir. Nitekim, Nijerya'nın tarım bakımından çok önemli imkanlara sahip olmasına karşın petrolün bulunmasından sonra yıllar

boyunca tarıma yeterli yatırımın yapılamaması ve desteğin sağlanmaması Nijerya'nın baş etmesi gereken önemli sorunlar arasında ilk sıralarda yer almaktadır (Anadolu Ajansı, 2017f). Aşağıda yer alan Tablo 2.16'da ülkenin 2006-2017 yıllarını kapsayan temel ekonomik göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 2.16: Nijerya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Yıllar	GSYH(Cari Fiyatlarla, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)
2006	222.79	1.59	6.7	3.7	8.2	36.518	16.4
2007	262.21	1.82	7.3	3.4	5.4	27.648	10.5
2008	330.26	2.23	7.2	3.4	11.6	29.15	8.8
2009	297.46	1.96	8.4	3.8	12.5	13.867	4.7
2010	369.06	2.37	11.3	3.8	13.7	13.111	3.6
2011	414.1	2.58	4.9	3.7	10.8	10.668	2.6
2012	460.95	2.8	4.3	3.7	12.2	17.374	3.8
2013	514.97	3.04	5.4	3.7	8.5	19.049	3.7
2014	568.5	3.27	6.3	4.4	8	0.899	0.2
2015	493.84	2.76	2.7	5.3	9	-15.763	-3.2
2016	405.44	2.21	-1.6	6.2	15.7	2.714	0.7
2017	376.36	1.99	0.8	6	16.5	10.381	2.8

Kaynak: IMF, 2019.

Tablo 2.16'ya göre, Nijerya küresel krizden az etkilendiği için, 2008 yılında dünya ekonomisi yüzde 3 oranında büyürken, Nijerya ekonomisi yüzde 7 oranında büyüme kaydetmiştir (Gülşen, 2016:29). Ayrıca diğer veriler incelendiğinde de, 2007'de 262 milyar dolar olan GSYH'nın, 2008'de 330 milyar dolara ulaştığı görülmekte ve kişi başına düşen GSYH'nın 2008 yılında, bir önceki yıla göre artış göstererek 2.23 dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Nijerya'nın, 2014 yılında milli gelir hesabını yenilemesiyle ortaya çıkan yeni rakamlarla Güney Afrika'yı geçerek, Afrika kıtasının en büyük ekonomisi haline gelmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Öyle ki, Tablo 2.16'ya göre, 2014 yılında GSYH ve kişi başına düşen milli gelir sırasıyla, 568.5 milyar dolar ve 3.27 dolar gerçekleşerek diğer yıllara göre en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. GSYH reel büyümesi ise, yüzde 6.3 dolaylarında gerçekleşmiştir. 2015 yılından sonra, özellikle 2016 yılında, petrol fiyatlarında yaşanan artış, her yıl cari fazla veren Nijerya'yı olumsuz etkilemiş ve 2015 yılında 15.7 milyar dolar açık vermesine neden olmuştur. 2012 yılından sonra düşmeye başlayan enflasyon oranı ise, 2015'de yükselerek yüzde 9 dolaylarında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı, 2016 ve 2017 yıllarında

sırasıyla yüzde 15.7 ve yüzde 16.5 seviyelerinde gerçekleşerek, diğer yıllara göre en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Petrol üretimi ülkenin GSYH' sının üçte birinden fazlasını, ihracatın ise yüzde 90'ını oluşturmaktadır. Ekonomisini petrol tekelinden çıkarmak isteyen ülke, 2016 yılında ekonomi yüzde 1.5 oranında küçülmüştür (Arslan A. , 2018).

Ülkede yaşanan askeri darbeler, kötü yönetim ve savaşlar ülkenin kalkınmasına engel teşkil eden unsurlar olmuştur. Neticede sosyal-ekonomik olumsuzluklar ve siyasi istikrarsızlıktan dolayı, 2016 yılında işsizlik oranı da artmıştır.

2.6.6.1. Dış Ticaret

Nijerya, 1995' den beri Dünya Ticaret Örgütü (WTO)' ne ve 1971' den beri Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)' ne üyedir. Ayrıca, ülke sahip olduğu petrol rezervi açısından OPEC' in sekizinci büyük üyesidir.

Ülkenin ihracatının yüzde 95' ini petrol ve doğalgazdan elde ettiği döviz gelirleri oluşturmaktadır. Nijerya, petrolü ham olarak ihraç edip işlenmiş olarak tekrar ithal etmektedir. Petrol ve doğalgazın yanı sıra ülkenin ihracatında önemli yer kaplayan diğer ürün kakaodur. Aynı zamanda tütün, palmiye ürünleri, pamuk ve soya da diğer ihraç ürünleridir. Petrol dışı ürünlerin ihracatının düşük olmasının nedenleri arasında kaçakçılığın yoğun olarak yapılması ve imalat sanayinin yeterince gelişmemiş olması yer almaktadır (Gülşen, 2016:28). Nijerya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler Çin, Belçika, Hollanda ve ABD'dir. Ülkenin en çok ithal ettiği ürünler petrol yağları, buğday, binek otomobilleri, dondurulmuş balıklar, televizyon alıcıları, inşaata elverişli taşlar ve şeker pancarıdır. İthalatında en çok payı olan ülkeler ise Hindistan, ABD, İspanya ve Hollanda'dır. Ayrıca ülkede petrol ve doğalgaz dışında çıkarılan diğer önemli madenler ise kalay, çinko, kömür, demir ve kurşundur. Aşağıda yer alan Tablo 2.17'de Nijerya'nın 2006-2017 yıllarını kapsayan dış ticaret değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 2.17: Nijerya'nın Dış Ticaret Göstergeleri, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)
2006	59.215.233	22.903.338	36.311.895	82.118.571
2007	53.963.111	32.357.347	21.605.764	86.320.458
2008	81.820.518	28.193.597	53.626.921	110.014.115
2009	49.937.460	33.906.282	16.031.178	83.843.742
2010	86.567.913	44.235.269	42.332.644	130.803.182

2011	125.641.031	63.971.542	61.669.489	189.612.573
2012	143.151.183	35.872.509	107.278.674	179.023.692
2013	89.482.086	44.029.048	45.453.038	133.511.134
2014	99.241.744	44.639.457	54.602.287	143.881.201
2015	48.433.351	33.830.879	14.602.287	82.264.230
2016	32.883.045	35.194.301	-2.311.256	68.077.346
2017	40.721.848	28.915.247	11.806.601	69.637.095

Kaynak: Trademap, 2018.

Petrol fiyatları, hızlı bir şekilde yükselmiş ve dolayısıyla Temmuz 2008’ de varil başına petrol fiyatı 140 dolara ulaşmıştır. Küresel krizin etkileri, gelişmiş/gelişmekte olan tüm ülkelerde hissedilmesi ve artan petrol fiyatları neticesinde arza karşılık talep bulunamayınca petrol fiyatları aniden 40 dolar seviyelerine gerilemiştir. Tablo 2.17’ye göre, Nijerya, küresel krizden, yükselen petrol ve doğalgaz fiyatları nedeniyle diğer ülkelere göre daha az etkilendiğinden dolayı, 2008 yılında petrol fiyatlarının artmasıyla ihracat, 2007 yılına göre yüzde 52 oranında artarak 81.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Nijerya, bu kadar zengin doğal enerji kaynakları sayesinde ciddi bir ihracat geliri elde etmektedir. Ülkenin 2015’te yaptığı 48 milyar dolarlık ihracatının yüzde 92’ sini petrol ve gaz satışları oluşturmuştur (Anadolu Ajansı, 2017). Aynı yıl, 33.8 milyar dolarlık gerçekleştirdiği ithalatının 6 milyar dolarlık kısmını işlenmemiş petrol ürünleri oluşturmuştur. Çünkü Nijerya’da petrol, yeterli seviyede işlenmemektedir.

2016 yılında küresel ekonomide yaşanan durgunluk, ABD’nin politikaları (Ortadoğu politikaları ve Rusya’yı köşeye sıkıştırma hamleleri), Çin’ in ekonomik büyümesinin yüzde 6.5’lara düşmesi gibi nedenler petrol fiyatlarında beklenmeyen düşüslere sebep olmuştur. Bu durum petrol ihraç eden ülkeler açısından ciddi sorunlar teşkil ederken, petrol ithal eden ülkelerin maliyetleri azalmaya başlamıştır. 2016 yılında Nijerya’nın ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 51 oranında azalarak 32.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatı ise bir önceki yıla göre yüzde 4 artış göstererek 35 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 2.17).

Tablo 2.17’de de görüldüğü gibi, İhracatının petrol gelirlerine olan bağımlılığını azaltmak için programlar yapan Nijerya, 2017 yılında ekonomisini düzelterek yüzde 0.8 oranında büyüme göstermiştir. Ülkenin ihracatı bir önceki yıla göre, yüzde 24 artış göstererek 40.7 milyar dolar olmuştur. İthalatı ise yüzde 24 azalarak 28.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.6.6.2. Sanayi

Nijerya’ da ağır sanayi sektörü gelişmediği için sanayi üretimi, geleneksel olarak küçük çaplı imalat tesisleri tarafından iç tüketimi karşılamaya yönelik olarak yapılmaktadır. Sanayi tesislerinin en yoğun olduğu kent, Lagos ve çevresi olup diğer imalat sanayi kentleri de Kano, İbodan ve Kaduna’dır. Sanayi üretimi ise, çimento, otomobil/otobüs/pickup (montaj), tekstil (hazır giyim), ayakkabı, ağaç ürünleri, deterjan, kauçuk, gıda işleme (palm yağı, şeker), içecekler (meşrubat, meyve suları) ve tütündür. Ancak söz konusu iç üretim, ülke ihtiyacını karşılamaktan uzaktır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Ülkenin yönetiminin zayıf olması ve fon yetersizliği, ülkede sanayi sektörünün gelişmemesine sebep olmaktadır. 1970 yıllarında petrol gelirlerinin artmasıyla sanayi sektörü desteklenmek istenmiş ve fakat 10 milyar dolarlık kaynak tahsisine rağmen geliştirilememiştir. Özellikle demir-çelik endüstrisine yönelik ağır sanayi politikası benimsenmiştir.

2.6.6.3. Tarım

Nijerya’nın ekonomisinde tarım önemli bir yere sahiptir. 1970 yılından sonra petrol sanayisi hızlı bir gelişme göstermiş olsa da tarımın GSYH’daki payı yüzde 42 dolaylarında seyretmiştir. Ülke bağımsızlığını kazandığında, ülkenin önemli ölçüde tarım ürünleri ihracatçısı olmasına rağmen, tarımın ekonomiye katkısının yıllar itibarıyla azalması sonucunda, ülke önemli bir tarım ürünleri ithalatçısı konumuna gelmiştir (Gülşen, 2016:48). Ülkede uygulanan politikalar, yatırımlar ve modern teknolojinin sınırlı olması gibi etkenlerden ötürü 1970 yılından beri tarım sektörü istenilen seviyeye getirilememiştir.

Ülke topraklarının yüzde 25’i ekilebilir arazilerdir ve fakat tarım arazilerinin küçük olması, tarım için ihtiyaç duyulan modern teknolojinin ve tarımsal mekanizmaların yetersiz olması tarımın geri kalmasına neden olmuştur.

Nijerya’ da tarım sektörünün modernizasyonu için önemli yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Kuzeydeki çölleşme ve orta güney kesimdeki erozyon tarım alanındaki en önemli tehditler arasında gösterilmektedir.

Ülkenin önemli tarım ürünleri kakao, palmiye yağı, mısır, pirinç, darı, manyok ve patatestir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’ne göre, 2017 yılında istihdam

edilen nüfusun yüzde 36.8'ine tekabül eden 20 bin 425 kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

2.6.7. Pakistan

Pakistan, Güney Asya bölgesinde yer almakta ve yaklaşık 200 milyonluk nüfusu ile Endonezya' dan sonra en kalabalık nüfusa sahip bir İslam ülkesidir. Pakistan'ın Avrasya enerji geçiş güzergahı üzerindeki konumu ve bölgenin doğal kaynaklarına yakınlığı jeopolitik değerini arttırmaktadır (Aksöz, 2017). Ülke, kuzeydoğuda Çin, batıda Afganistan, güneybatıda İran ve doğuda Hindistan ile komşudur.

Pakistan, 19. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere' nin sömürgesi altına girmiştir. 1930' lu yıllarda, İslam alimi ve politikacı olan Muhammet İkbal, Pakistan' ın bağımsız bir Müslüman devleti olarak kurulması fikrini ortaya atmıştır. Muhammet Ali Cinnah ise 14 Ağustos 1947 tarihinde Pakistan' ın Hindistan' dan ayrılarak yeni bir devlet olarak ortaya çıkmasını ve bağımsızlığını kazanmasını sağlamıştır. Dünyanın en kalabalık altıncı ülkesi Pakistan, nükleer silaha sahip tek İslam ülkesi olarak dikkat çekiyor (Anadolu Ajansı, 2017).

Pakistan, gelişmekte olan ülkeler grubunda yer almaktadır. Aynı zamanda, 21. yüzyılda dünyanın en iyi ekonomilerinden biri olma potansiyeline sahip bir ülkedir. Ülke ekonomisi genel anlamda tarım ve hayvancılığa dayalı olup sanayisi de tarımsal niteliktedir. İhracat kalemlerini tarımsal ürünler oluştururken ithal kalemleri genellikle enerji, makine ve cihazlar üzerine yoğunlaşmaktadır (Aksöz, 2017). Ülkenin en önemli ihracat merkezleri ABD, Çin, Hong Kong, İngiltere ve Afganistan iken en önemli ithalat merkezleri ise Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya ve Suudi Arabistan'dır. Tarım sektörünün GSYH'daki payı yüzde 20, sanayi sektörünün payı ise yüzde 17 dolaylarındadır. Pakistan dünyanın en büyük ham pamuk üreticilerinden biri olup, ülkenin iplik ve kumaş üretiminde yoğunlaşma vardır. İplik örme ve şeker işleme teşvik edilen endüstrilerdir. Ayrıca kimyasal madde üretimi de ülkede önemli bir gelişme göstermiştir (Öztürk N., 2007:3). Aşağıda yer alan Tablo 2.18'de Pakistan'ın temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir:

Tablo 2.18: Pakistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Yıllar	GSYH (Cari Fiyatlarla, Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)
2006	137.23	883.24	5.8	6.2	7.9	-4.99	-3.6
2007	152.36	963.28	5.5	5.2	7.8	-6.878	-4.5
2008	170.85	1.04	5	5.2	12	-13.874	-8.1
2009	167.88	998.19	0.4	5.5	19.6	-9.261	-5.5
2010	177.17	1.03	2.6	5.6	10.1	-3.946	-2.2
2011	213.59	1.22	3.6	6	13.7	0.214	0.1
2012	224.38	1.25	3.8	6	11	-4.658	-2.1
2013	231.22	1.27	3.7	6	7.4	-2.496	-1.1
2014	244.36	1.31	4.1	6	8.6	-3.13	-1.3
2015	270.56	1.42	4.1	5.9	4.5	-2.709	-1
2016	278.65	1.44	4.6	6	2.9	-4.867	-1.7
2017	304.95	1.55	5.4	6	4.1	-12.621	-4.1

Kaynak: IMF, 2019.

Ekonominin ve ihracatın sadece pamuk-tekstil ve buğday üçlüsü olarak son derece dar bir tabana sıkışmış olması, ülke ekonomisini doğal olarak dış şoklara ve dalgalanmaların etkilerine açık ve “kırılgan” bir hale getirmektedir (Yüzal, 2011:4). Tablo 2.18'e göre, Pakistan ekonomisinin büyüme performansına bakıldığında, GSYH reel büyüme oranının yüzde 2-5 arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Pakistan'ın GSYH büyümesi 2017 yılına göre yüzde 0.8 artarak 2018'de yüzde 5.8'e yükselmiştir. Ekonomide görülen bu büyüme hizmetler ve tarım sektörünün performansının artmasından kaynaklanmıştır (WB, 2019). Nitekim, Pakistan'ın, sürekli cari açık ve dış ticaret açığı vermesi, yüksek büyüme oranları önünde engel teşkil etmektedir.

Enflasyon oranı, 2007 yılında yüzde 7,8 iken, 2008'de dünya petrol fiyatlarının artmasından dolayı, enflasyon oranı yüzde 12'ye yükselmiştir. 2009 yılında ise enflasyon %10,5 düzeyine gerilemiştir (Yüzal, 2011:4). Enflasyon oranı, 2011 yılından sonra azalan bir seyir izlemeye başlamıştır. Tablo 2.18'e göre, işsizlik oranı incelendiğinde, yıllar itibariyle yüzde 5-6 seviyelerinde istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

2.6.7.1. Dış Ticaret

Pakistan'ın ticaret politikası özel sektöründe katılımı ile oluşturulmuştur. Bu politika, Dünya Ticaret Örgütü' nün 1 Ocak 2005 yılında tekstil kotalarını kaldırması halinde toplam ihracatının yüzde 67'si tekstil olan Pakistan' ı dış rekabetten korumayı amaçlamaktadır (Öztürk N., 2007:4). Ülkenin önemli ihraç kalemleri

pirinç, pamuk, hurma, incir, çimento, hayvansal ve bitkisel yağlar ile şeker rafinajından elde edilen melaslardır². Önemli ithal kalemleri ise ham petrol, palm yağı, elektrogen grupları, buğday, kuru baklagiller, çay ve pancar şekeridir. Pakistan'ın ihrac kalemleri ve ihrac pazarlarının sayısının düşük olması, ihracatının önündeki en büyük risk olarak durmaktadır. Pakistan ihracatının, yüzde 60'ından fazlasını tekstil ürünleri oluşturmakta ve yaklaşık yarısı, 6-7 ülkeye gerçekleştirilmektedir (Öztürk N., 2007:4). Aşağıda yer alan tablo 2.19'da Pakistan'ın 2006-2017 yıllarını kapsayan dış ticaret değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 2.19: Pakistan'ın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)
2006	16.932.873	29.825.754	-12.892.881	46.758.627
2007	17.838.407	32.593.936	-14.755.529	50.432.343
2008	20.279.046	42.326.567	-22.047.521	62.605.613
2009	17.554.698	31.583.718	-14.029.020	49.138.416
2010	21.413.403	37.537.025	-16.123.922	58.950.128
2011	25.343.769	43.578.259	-18.234.490	68.922.028
2012	24.613.676	43.813.262	-19.199.586	68.426.938
2013	25.120.883	43.775.183	-18.654.300	68.896.066
2014	24.722.182	47.544.889	-22.822.707	72.267.071
2015	22.089.018	43.989.645	-21.900.627	66.087.663
2016	20.533.793	46.998.269	-26.464.476	67.532.062
2017	21.877.787	57.440.013	-35.562.226	79.317.800

Kaynak: TradeMap, 2019.

2001 yılından beri dünya ticaretindeki genişlemelere paralel olarak Pakistan'ın hem ihracatı hem de ithalatı sürekli artış göstermiştir (Yüzal, 2011:10). Dolayısıyla tablo 2.19'a göre, 2003 yılında 11.9 milyar dolar olan ihracatı 2011 yılında 25.3 milyar dolara, 13 milyar dolar olan ithalatı da 43 milyar dolara yükselmiştir. Sürekli açık veren dış ticaret ise, 2011 yılında 18 milyar dolar açık vermiştir.

2008 yılı sonunda başlayan küresel ekonomik kriz Pakistan'ı da ciddi bir şekilde etkilemiş ve hükümeti acil önlemler almaya yöneltmiştir. 2008 yılı sonunda IMF ile yapılan acil mali yardım anlaşması, Pakistan'ın olası bir ödemeler dengesi krizinin önüne geçmiştir (Yüzal, 2011:10). Bu programı uygulamak zorunda kalan Pakistan, iç talebi kısarak 2009 yılı ithalatını düşürmüştür. 2008 yılında 42.3 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalat, yüzde 25 azalarak 2009 yılında 31.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 2.19).

² Melas: Şeker üretiminde, billurlaşan şeker alındıktan sonra geriye kalan posa.

Son yıllarda ülkenin ihracatında ve ithalatında artışlar yaşanmasıyla birlikte, ithalattaki artışın ithalattan daha fazla olması ticaret açığının artmasına neden olmuştur. 2016 yılında 20.5 milyar dolar olan ihracat, yüzde 7 büyüyerek 2017’de 21.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat, 2016 yılında 46.9 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2017’de yüzde 22 artarak 57.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 2.19).

Diğer yandan, ülkede siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın olması Pakistan ekonomisine zarar vermektedir. Nitekim Pakistan’ın resmi para birimi Rupi bu bağlamda değer kaybetmektedir. Bununla birlikte, ihracat alanının getirisi düşük ve dar sektörlere sıkışmış olması Pakistan ekonomisini kırıngılaştırmaktadır (Aksöz, 2017). Dolayısıyla ekonomi liberal politikalarla iyileştirilmeye çalışılmaktadır.

2.6.7.2. Sanayi

1974 yılında bağımsızlığını kazanmadan önce Pakistan, temelde pamuk da dahil olmak üzere çeşitli sanayi hammaddeleri üreten ve İngiliz Hindistan’ ı için geçiş merkezi görevi yerine getiren sınırlı bir sanayi yapısına sahipti (Yüzal, 2011:5).

Hükümeti yönetenler, sanayi üretimini çeşitlendirmek için sürekli teşvik programları hazırlayıp uygulamaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Hükümeti yönetenler, ülkede katma değeri yüksek olan ürünlerin üretimini ve dolayısıyla sermaye birikimini arttırmışlardır. Neticede ülkede sanayi üretimi, son yıllarda toparlanma göstermiş olsa da istenilen seviyeye gelememiştir. Dünya Bankası’nın verilerine göre, sanayi üretiminin GSYH’daki payı 2006’ da yüzde 19.6 iken 2016’da yüzde 18.2, 2017’de ise yüzde 17.9 olmuştur. 2017 yılında ülkede istihdam edilenlerin yüzde 23.6’sına tekabül eden 15 bin 625 kişi sanayi sektöründe istihdam edilmiştir (ILO, 2019).

Deniz aşırı yatırımcıları ülkeye çekmek için yapılan son reformlara rağmen, nitelikli işgücü eksikliği, yetersiz fiziki altyapı, kamuda yaygın yolsuzluklar, siyasi istikrarsızlık ve artan terörist saldırıları gibi dezavantajlar teşviklerin etkisini sınırlandırmaktadır (Yüzal, 2011:11).

2.6.7.3. Tarım

Pakistan ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. Ülkedeki toplam arazilerin yüzde 50’si, diğer bir ifadeyle, 36 bin 844 hektarlık kısmı ekilebilir tarım arazilerini oluşturmaktadır. Bu arazilerde ise çoğunlukla pirinç ve buğday

yetiştirilmektedir. Pakistan'ın en çok gelir getiren ürünü Jüt olmakla birlikte ülkede çay, tütün, şeker kamışı, meyve ve sebze de yetiştirilmektedir (İpek Yolu Asya, 2018). Tarım sektörünün milli ekonomiye katkısı yüzde 20 dolaylarındadır. Aynı zamanda ülkedeki işgücünün yüzde 41'lik kısmı tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Sıcaklık farklarının çok yüksek olduğu, hem sellerin hem de kuraklığın görüldüğü ülkede, tarımsal üretim dalgalanmalara oldukça açıktır (Öztürk N., 2007:3). Ülkenin sulama altyapısı yetersiz olduğu için ekilebilir tarım arazilerinin çoğundan verim alınamamaktadır. Su kaynaklarının dağıtım ve kullanımı da verimli olarak yapılamamaktadır. Tarım ürünleri için kamunun açıkladığı fiyat düzeyi özellikle önemli ürünlerde kaçakçılığı arttırmaktadır (Yüzal, 2011:5).

2.6.8. Malezya

Malezya, 329 bin 847 km² yüzölçümüne sahip Güneydoğu Asya' da bulunan bir ülkedir. Ülke, on üç eyalet ve üç bölgeden oluşmakla birlikte, kuzeyde Tayland, güneyde Singapur ve Endonezya, doğuda Filipinler ile komşudur. Aynı zamanda ülkenin batıdan Andaman Denizi ile doğudan güney Çin Denizine kıyıları vardır.

18. ve 19. yüzyıllarda Britanya'nın egemenliğinde olan Malezya, 1942-45 yıllarında Japon işgalini yaşamıştır. Britanya'nın egemenliğindeki Malay bölgeleri 'Malay Federasyonu' adı altında 1948 yılında birleşmişlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2017). Sonuç olarak 1957 yılında da Malezya Federasyonu Britanya'nın sömürgesinden kurtularak bağımsızlığını kazanmıştır. Dört asır Britanyalıların ve ardından Çinlilerin sömürgesi altında kalan Malezyalılar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanınca kendi milli değerlerine göre ülkelerini yeniden inşa etmeye başladılar. Ancak ülkede ekonominin yönetimi Çin asıllı Malezyalıların kontrolünde kalmıştır.

Malezya ekonomisi 1970' den beri esas olarak hammadde (kauçuk ve kalay) ihracatına dayanan, Güneydoğu Asya'nın en güçlü ve en hızlı büyüyen ülkelerinden biri haline gelmiştir (Leinbach, Bee, & vd., 2019). Aynı zamanda IMF'nin 2018-2023 yıllarına göre açıkladığı verilere göre, Malezya ekonomisi, dünya ekonomileri arasında 36. sıradadır. Aşağıdaki Tablo 2.20'de Malezya'nın 2006-2017 yıllarını kapsayan temel makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir.

Tablo 2.30: Malezya'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri, 2006-2017

Yıllar	GSYH (Cari Fiyatlarla Milyar \$)	Kişi Başına Milli Gelir (Bin \$)	GSYH Reel Büyüme (%)	İşsizlik (%)	Enflasyon (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)
2006	168.080	6.26	5.6	3.3	3.6	26.188	15.0
2007	199.960	7.38	6.3	3.2	2	29.737	14.9
2008	238.650	8.65	4.8	3.3	5.4	39.439	16.5
2009	208.910	7.44	-1.5	3.7	0.6	31.420	15
2010	255.020	8.92	7.5	3	1.7	25.711	10.1
2011	297.960	10.25	5.3	3.1	3.2	32.460	10.9
2012	314.440	10.66	5.5	2.9	1.7	16.245	5.2
2013	323.280	10.7	4.7	3.3	2.1	11.262	3.5
2014	338.070	11.01	6	2.9	3.1	14.835	4.4
2015	296.640	9.51	5.1	3.2	2.1	9.001	3
2016	296.750	9.38	4.2	3.5	2.1	7.210	2.4
2017	314.710	9.83	5.9	3.4	3.8	9.365	3

Kaynak: IMF, 2019.

1997-1998 Asya finansal krizine kadar ekonomide hızlı bir ilerleme kaydeden Malezya, krizle birlikte ekonomik durgunluk sürecine girmiştir. Ancak finansal krizden sonra ülke ekonomisi, 2010 yılından beri yüzde 5.4 büyüme hızıyla artan bir seyir izlemeye başlamıştır (WB, 2019h).

Malezya ekonomisi 2008 yılında, küresel finansal krizine rağmen yüzde 4.6'lık büyüme kaydetmiştir. 2009 yılında ise; ülke ekonomisinde krize bağlı olarak beklenen yüzde 4-5 oranlarındaki küçülmenin aksine yüzde 1.7 oranında bir küçülme yaşamıştır (DEİK, 2014:7). Ülke, 2010 yılında yüzde 7.5, 2011 yılında yüzde 5.3, 2012 yılında yüzde 5.5, 2013 yılında yüzde 4.7 ve 2014 yılında yüzde 6 oranlarında istikrarlı bir büyüme kaydetmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre Malezya'da işsizlik oranları 2006-2017 yılları arasında, yüzde 3 dolaylarında bir seyir izlemektedir. Tablo 2.20'ye göre, işsizlik oranı 2012 yılında yüzde 2.9, 2013 yılında yüzde 3.3, 2016 yılında yüzde 3.5 ve 2017 yılında yüzde 3.4 olarak gerçekleşmiştir. Malezya hükümetine göre, yüzde 4 ve altındaki işsizlik oranları ülke için bir sorun teşkil etmemektedir. Ülke yönetimi, işsizliğin yükselmeye başladığı dönemlerde genellikle Endonezya ve Hindistan gibi bölge ülkelerinden Malezya'ya çalışmaya gelen kaçak işçileri sınır dışı ederek işsizlik sorununu çözmeye çalışmaktadır (DEİK, 2014:7). Ülke, iç talebini karşıladığından kendi kendine yeten bir ülke olduğu için enflasyon oranı, yıllar itibarıyla düşüktür. 2016 yılında gerçekleşen enflasyon oranı yüzde 2.1, 2017 yılında yüzde 3.8 ve 2018 yılında ise yüzde 1'dir.

Malezya, yabancı yatırım çekmek için bölgesel rakipleri (özellikle Çin) ile rekabet halindedir. Malezya, bilgi tabanlı bir ekonomi hedefine paralel olarak yüksek bilgi içerikli sanayilere ve yüksek katma değerli imalat sanayine yatırım çekme konusunda çalışmalar yapmaktadır (UİB, 2018:3-4).

Son 30 yılda Malezya, yüksek yoksulluk oranlarını başarıyla düşürmüş ve gelir eşitsizliklerini azaltmıştır. Hedefi 2020 yılına kadar yüksek gelir seviyesine ulaşmak ve büyümenin sürdürülebilir olmasını sağlamaktır (WB, 2019).

2.6.8.1. Dış Ticaret

Malezya'nın ekonomik gelişmişliği ihraç mallarının üretimine ve ihracatına dayanmaktadır. Malezya'nın başlıca ihracat kalemleri; elektronik ekipmanlar, palm yağı, petrol ve sıvılaştırılmış doğalgaz, lastik, tekstil, ve güneş panelleridir. Başlıca ithalat kalemleri; elektronik, makine, petrol ürünleri, demir ve çelik ürünleridir. İhracatında önemli paya sahip ilk beş ülke; Singapur (%14.3), Çin (%13.5), ABD (%9.5), Japonya (%8) ve Tayland (%5.4)'dir. İthalatında önemli paya sahip olan ilk beş ülke; Çin (%19.6), Singapur (%11.1), ABD (%8.3), Japonya (%7.6) ve Tayland (%5.7)'dir. İhracatın GSYH' ye oranı yüzde 75 seviyesindedir ve bu oran uluslararası standartlara göre yüksektir. Malezya son yıllarda yüksek mal fiyatlarından fayda sağlamış ve fakat bu yükseliş aynı zamanda ülkenin küresel daralmalara karşı hassas bir yapıda olmasına yol açmıştır (UİB, 2018:3).

Aşağıda yer alan Tablo 2.21'de Malezya'nın 2006-2017 yıllarını kapsayan dış ticaret değerleri gösterilmiştir.

Tablo 2.21: Malezya'nın Dış Ticaret Değerleri, 2006-2017

Yıllar	İhracat Değerleri (Milyar \$)	İthalat Değerleri (Milyar \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)
2006	160.669.231	131.127.048	29.542.183	291.796.279
2007	175.961.863	146.104.307	29.857.556	322.066.170
2008	198.702.475	155.660.819	43.041.656	354.363.294
2009	157.194.832	123.575.279	33.619.553	280.770.111
2010	198.790.691	164.536.273	34.204.418	363.376.964
2011	226.992.682	187.573.009	39.419.673	414.565.689
2012	227.449.500	196.196.619	31.252.881	423.646.119
2013	228.316.107	205.813.525	22.502.582	434.129.632
2014	234.134.977	208.823.429	25.311.548	442.958.406
2015	200.210.872	176.174.598	24.036.274	376.385.470
2016	189.414.073	168.375.228	21.038.845	357.789.301
2017	216.428.429	193.855.941	22.572.488	410.284.370

Kaynak: Trademap, 2018.

Tablo 2.21'e göre, 2002 yılından itibaren dış ticaretinde genişleme görülen Malezya'nın 2009 yılında küresel krizin etkisiyle dış ticaret hacminde azalma meydana gelmiştir (Koç, 2014:9). İhracat, 2010 yılında 2009 yılına göre, yüzde 26 artış ile 198.7 milyar dolar, ithalat 2010 yılında 2009 yılına göre, yüzde 33 artış ile 164.5 milyar dolara yükselmiştir.

Malezya hükümeti, sürekli dış ticaret fazlası veren bir ülke olduğu için yüksek döviz rezervlerine sahiptir. Nitekim Tablo 2.21'e göre, 2015 yılında petrol fiyatlarının düşmesi ile ülkenin ithalat ve ihracatında daralmalar görülmüştür. 2015 yılında 200 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracat yüzde 5 oranında azalarak, 2016 yılında 189 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat 2015 yılında 176 milyar dolar iken yüzde 4 azalarak 168.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalatta görülen düşüslere rağmen, dış ticaret 2016 yılında 21 milyar dolar fazla vermiştir. Neticede ülkenin döviz rezervlerinin yüksek olması hükümetin ekonomiye yönelik politikalarını etkin bir şekilde gerçekleştirmesini sağlamaktadır.

En önemli ihracat kalemi elektronik ürünlerdir. Ayrıca kalay ve kauçuk üretiminde de dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olan Malezya, kalay üretiminde dünya birincisidir. Ülkenin diğer önemli gelir kaynakları, demir, boksit, manganez ve altındır. Ülkenin ithal ettiği başlıca ürünler ise; petrol yağları, telefon cihazları, altın, taşkömürü, helikopterler ve uçaklar gibi ürünlerdir (UİB, 2018:6-7).

2.6.8.2. Sanayi

Malezya, 20. yüzyılın sonlarında hızlı bir kalkınma ile sanayileşen bir ülkedir. Ülkede imalat sanayi, hizmetler sektöründen sonra en önemli sektördür. Sanayi, son 20 yılda Malezya'da ekonomik büyümeyi etkileyen ana faktörlerden biri olmuştur. İmalat sektöründeki başlıca gruplar; elektrikli ve elektronik aletler, tekstil ve inşaat malzemeleridir (DEİK, 2014:10). Elektrik, inşaat ve otomotiv sanayileri ülkenin en büyük sanayi dallarıdır. Ülkede milli gelire katkısı en çok olan sanayi dalı elektronik elektrik-elektronik sanayidir. Elektronik ürünlerin çok büyük oranda ihracat amaçlı üretilmesi küresel talepteki dalgalanmalara karşı sanayiye hassas bir konuma sokmuştur (UİB, 2018:3).

Sanayi sektörünün milli gelir içerisindeki payı 2015 yılında yüzde 39, 2016 yılında yüzde 38.2 ve 2017 yılında yüzde 38.7 oranlarında bir seyir izlemektedir. Malezya'da toplam işgücünün yüzde 27.4'ü sanayi sektöründe istihdam edilmektedir.

2.6.8.3. Tarım

Malezya’da milli gelire katkısı en düşük olan sektör, tarım sektörüdür. IMF’nin istatistiklerine göre, tarım sektörünün milli gelire oranı 2014 yılında yüzde 8.8, 2015 yılında yüzde 8.4, 2016 yılında yüzde 8.6 ve 2017 yılında yüzde 8.7’dir. Ülkede yetiştirilen tarım ürünleri palm, kauçuk, kakao, tütün, biber, Hindistan cevizi, tropik meyvelerdir.

Malezya, dünya palm yağı üretiminin yaklaşık yüzde 40’ına sahip olup, Endonezya’ dan sonraki en büyük 2’nci üretici ve dünyanın en büyük palm yağı ihracatçısıdır (Ticaret Bakanlığı, 2018:12).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

D-8 ÖRGÜTÜ' NÜN MAKROEKONOMİK PERFORMANSI

3.1. D-8 Örgütü' ne Üye Ülkeler ile Türkiye'nin Ticari İlişkileri

Çalışmanın bu son bölümünde, Türkiye'nin D-8'e üye ülkelerle olan dış ticareti incelenecek ve ardından, örgütün dış ticaret verilerinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Ayrıca, örgütün, İslam ülkeleri ile olan işbirliğindeki makroekonomik performansı değerlendirilecektir.

3.1.1. İran-Türkiye Ticari İlişkileri

İran ve Türkiye gerek jeopolitik konumları gerekse de nüfus ve kültürel kimlikleri itibarıyla buldukları bölgede önem teşkil etmektedirler. İran, doğal kaynaklarını Türkiye aracılığıyla Avrupa pazarlarına sunarken, Türkiye de İran üzerinden Orta Asya ile çeşitli ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Dolayısıyla jeopolitik konumları taraflar açısından önemli stratejik değerler oluşturmaktadır (Keskin, 2009:45)

D-8 Örgütü'nün temellerinin atıldığı 1996 yılında İran ile 1 milyar dolar seviyesinde olan dış ticaret hacmi, 2017 yılında 10 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Yıllar itibarıyla dış ticaret hacmi 2012 yılında yaklaşık 22 milyar dolar ile en yüksek değerine ulaşmıştır. 2012 yılından sonra ikili ticaret düşüş trendi içinde olmuştur. Özellikle Türkiye'nin ticaret hacminde İran'dan doğalgaz ithalatı önemli kalemlerinden birini oluşturmaktadır. İran'ın Türkiye için karşılıklı ticaret kadar önemli bir diğer özelliği de, orta Asya ülkelerine olan ticaretin İran üzerinden gerçekleştiriyor olmasıdır (Sarıaslan, 2013:75). İran'ın dışa kapalı ekonomik yapısı, yüksek gümrük tarifeleri, uyguladığı kotalar ve dış ticaret kontrolleri gibi hususlar iki ülkenin dış ticaret ilişkisini etkileyen bazı temel sorunlardır. Ülkede gümrük vergileri oldukça yüksek düzeyde belirlenmekte ve birçok sektörde yerli üretimi koruma çerçevesinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. İran'ın DTÖ üyesi olmaması da bu konuda keyfi uygulamalara gitmesini kolaylaştırmaktadır (TB, 2017:4).

2001 yılında İran Ticaret Sanayiler, Madenler ve Ziraat Odaları (ICCIMA) ile imzalanan anlaşma ile Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu (DEİK) çatısı altında kurulan DEİK/Türkiye-İran İş Konseyi'nin amacı ikili ekonomik ilişkilere bir ivme kazandırmaktır (DEİK, 2019). Türkiye-İran İş Konseyi aracılığı ile iki ülke

arasındaki dış ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, karşılıklı yatırım alanlarında işbirliği sağlanması, bankacılık ilişkilerinin geliştirilmesi gibi ticari ve ekonomik ilişkilere sorun oluşturabilecek hususların giderilmesi ya da en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda Türkiye ve İran arasında 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA) bulunmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Aşağıda yer alan Tablo 3.1’de, Türkiye’nin 2006-2017 yılları arasındaki İran ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.1: Türkiye’nin İran ile Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	1.066.902	5.626.610	6.693.512	-4.559.709
2007	1.441.190	6.615.394	8.056.584	-5.174.204
2008	2.029.760	8.199.689	10.229.449	-6.169.929
2009	2.024.546	3.405.986	5.430.532	-1.381.440
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.897
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.511	10.383.217	14.575.728	-6.190.706
2014	3.886.190	9.833.290	13.719.480	-5.947.100
2015	3.663.760	6.096.254	9.760.014	-2.432.494
2016	4.966.176	4.699.777	9.665.953	266.399
2017	3.259.270	7.492.104	10.751.374	-4.232.834

Kaynak: TÜİK, 2019.

Tablo 3.1’de de görüldüğü üzere Türkiye ile dış ticaret hacmi 2008 yılında ulaştığı 10 milyar dolar ile 1996 yılına göre 10 kat artış göstermiştir. Ancak 2008 yılının ikinci yarısında görülmeye başlanan küresel kriz ile birlikte ikilinin dış ticareti olumsuz etkilenmiş ve 2008 yılına kadar sürekli artış gösteren dış ticaret değerleri sekteye uğramıştır. 2009 yılında Türkiye’nin İran ile ticaretinde ihracatta çok fazla değişiklik görülmemiş, ancak ithalat bir önceki yıla göre yaklaşık 5 milyar dolar azalış göstererek 3.4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem gerçekleşen dış ticaret hacmi 5.4 milyar dolardır. İran’ın Türkiye’ye olan ihracat değerlerine baktığımızda, 2009 yılında bir önceki yıla göre 4.7 milyar dolar seviyesinde bir düşüş olduğu görülmektedir. İran’dan gerçekleşen ithalat kalemlerinin büyük bölümünü doğalgaz ve petrol oluşturmaktadır. Dolayısıyla

2009’da iki ülke arasındaki dış ticaret hacmindeki azalmayı küresel enerji fiyatlarındaki azalmanın yanı sıra Türk imalat sektörünün talebindeki düşüşle de açıklamak mümkündür (Sarıaslan, 2013:77). İran ile ticaretimizde son on yıldır her yıl dış ticaret açığı verilmiştir. Sadece, 2016 yılında 266 bin 399 dolar seviyesinde iki ülkenin ticareti ülkemiz lehine fazla vermiştir.

Petrol, doğalgaz ve maden kaynakları ile 80.27 milyonluk nüfusu dikkate alındığında İran, ticaret ve yatırım açısından Türk iş adamları için en önemli ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkede Türk ürünlerine ve Türk müteşebbislerine duyulan ilgi dikkat çekmektedir (TB, 2017:1).

Özetle 2000’li yıllar boyunca, siyasi ilişkilerin gelişimine paralel olarak Türkiye’nin İran’la ikili ticari ilişkileri ciddi bir biçimde artış göstermiştir. Bununla birlikte, bu artış büyük ölçüde İran’dan yapılan petrol ve doğalgaz ithalatına bağlı olmuştur (Sarıaslan, 2013:81).

3.1.2. Bangladeş-Türkiye Ticari İlişkileri

Bangladeş’in 26 Mart 1971 tarihinde bağımsızlığını kazanmasının ardından 1976 yılında Türkiye, Bangladeş’i tanımıştır ve aynı yıl Bangladeş ile diplomatik ilişkiler başlamıştır.

Bangladeş ile 1979 yılında Karma Ekonomik Komisyon’u ve 2011 yılında DEİK/Türkiye-Bangladeş İş Konseyi kurulmuştur. Bu iki kurum Türkiye ve Bangladeş arasındaki yatırım, ticaret, ihracat ve ithalatın arttırılması konusunda önemli rol oynamaktadır (Ullah, 2017:38). Türkiye-Bangladeş İş Konseyi Dakka Temaslarının son görüşmesi 13-16 Şubat 2018 tarihlerinde gerçekleştirildi. Dakka Ticaret Odası ile yapılan görüşmede, özellikle KOBİ düzeyinde yapılabilecek işbirliği fırsatları değerlendirilerek, başta Türkiye’den teknoloji transferi olmak üzere otomotiv ve elektronik sektörlerindeki fırsatlar masaya yatırıldı (DEİK, 2018:3). Aşağıda yer alan tablo 3.2’de, Türkiye’nin 2006-2017 yılları arasındaki Bangladeş ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.2: Türkiye’nin Bangladeş ile Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin\$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	91.992.052	168.426.575	177.625.627	-76.434.523
2007	63.016.598	245.732.087	308.748.685	-182.715.489
2008	69.528.398	447.708.674	517.237.072	-378.180.276

2009	133.819.040	523.576.442	657.395.482	-389.757.402
2010	169.521.725	844.660.552	1.014.182.277	-675.138.827
2011	132.199.604	895.967.134	1.028.166.738	-763.767.530
2012	214.168.040	766.376.471	980.544.511	-552.208.431
2013	195.535.770	1.004.418.720	1.199.954.490	-808.882.950
2014	148.510.738	1.028.727.562	1.177.238.300	-880.216.824
2015	199.887.126	995.969.642	1.195.856.768	-796.082.516
2016	263.776.669	881.038.617	1.144.815.286	-617.261.948
2017	294.544.374	737.093.731	1.031.638.105	-442.549.357

Kaynak: TÜİK, 2019.

Tablo 3.2’de Türkiye’nin Bangladeş ile 2006-2017 yılları arasındaki dış ticaret değerleri gösterilmiştir. Türkiye’nin Bangladeş’e yönelik ihracatı incelendiğinde, 2009 yılından beri ihracatımız 100 milyon doların üzerindedir. 2012 yılında ilk defa 200 milyon doların üzerine çıkan ihracatımız 2013 ve 2014 yıllarında düşüş eğilimine girmiştir (DEİK, 2018:4). 2015 yılından sonra Bangladeş’e yönelik ihracat tekrar artış eğilimine girmiştir ve aynı yıl gerçekleşen dış ticaret hacmi yaklaşık 1.2 milyar dolar olmuştur. 2013 ve 2014 yıllarında Bangladeş’in Türkiye’ye olan ihracatı önceki yıllara göre artarak 1 milyar dolaylarında gerçekleşmiştir.

Bangladeş'e başlıca ihraç ürünlerimiz; pamuk, süt ve süt mamulleri, elektrikli makine, baharatlar vb. ürünlerdir. Bangladeş'ten başlıca ithal ürünlerimiz ise; örülmemiş giyim eşyaları ve aksesuarları, seramik mamuller, dokumaya elverişli bitkisel lifler gibi ürünlerdir (DEİK, 2018:7).

3.1.3 Endonezya-Türkiye Ticari İlişkileri

Türkiye ile Endonezya arasındaki diplomatik ilişkiler 1950 yılında kurulmuş ve Cakarta Büyükelçiliğimiz 10 Nisan 1957 yılında faaliyete başlamıştır (MFA, 2019). İki ülke arasındaki ilişkiler 2001 yılından sonra yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

1 Ağustos 2015 tarihinde Endonezya’da düzenlenen Türkiye-Endonezya İş Forumu Toplantısı sırasında DEİK ve Endonezya Ticaret ve Sanayi Odası (KADIN) iki ülke arasında ticaret, yatırım ve teknoloji alanlarında işbirliğini güçlendirmeye yönelik (MFA, 2019) anlaşma Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından imzalanmıştır. Aşağıda yer alan tablo 3.3’de, Türkiye’nin 2006-2017 yılları arasındaki Endonezya ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.3: Türkiye'nin Endonezya ile Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	84.948.899	1.031.302.884	1.116.251.783	-946.353.985
2007	173.735.534	1.359.927.601	1.533.663.135	-1.186.192.067
2008	284.426.332	1.408.894.820	1.693.321.152	-1.124.468.488
2009	248.791.221	1.017.887.914	1.266.679.135	-1.227.867.392
2010	250.772.195	1.476.658.613	1.727.430.808	-1.225.886.418
2011	307.971.265	1.931.716.806	2.239.688.071	-1.623.745.541
2012	243.621.405	1.795.778.174	2.039.399.579	-1.552.156.769
2013	230.995.148	1.989.682.847	2.220.677.995	-1.758.687.699
2014	227.583.139	2.043.491.797	2.271.074.936	-1.815.908.658
2015	207.000.878	1.638.245.117	1.845.245.995	-1.431.244.239
2016	253.636.369	1.424.721.605	1.678.357.974	-1.171.085.236
2017	236.666.869	1.506.816.518	1.743.483.387	-1.270.149.649

Kaynak: TÜİK, 2019.

Tablo 3.3'te görüldüğü üzere 2006-2008 yılları arasında ikili arasındaki ticaret değerleri artan bir seyir izlemiştir. Türkiye'nin Endonezya'ya olan ihracatı 2006 yılında 84.9 milyon dolar iken 2008 yılında 173.7 milyon dolara ulaşmıştır. Endonezya'nın Türkiye'ye olan ihracatı ise 2006 yılında 1 milyar dolar iken 2008 yılında 1.4 milyar dolara ulaşmıştır. 2008 yılında ikili arasındaki dış ticaret hacmi 1.6 milyar dolar olmuştur. Dünyadaki global kriz nedeniyle 2008'in son çeyreğinde karşılıklı ticaretimizdeki artış sınırlı olmuştur (DEİK, 2014:11). Dolayısıyla 2009 yılında Türkiye'nin Endonezya'ya olan ihracatı 2008 yılına göre 248.4 milyar dolara gerilemiştir. 2012 yılında iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacmi 2 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir; ancak bir önceki yıla oranla yüzde 9 oranında bir azalma meydana gelmiştir 2013'teki ticaret hacmi bir önceki yıla oranla yüzde 9'luk bir artış göstererek 2.2 milyar dolara ulaşmıştır (DEİK, 2014:11). 2015 yılında petrol fiyatlarında yaşanan artış sebebiyle iki ülkenin ihracat ve ithalat değerlerinde düşüş görülmüştür. 2015 yılında ülkemizin Endonezya'ya olan ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık 20 milyon dolar azalarak 207 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Endonezya'nın Türkiye'ye olan ihracatı ise bir önceki yıla göre yaklaşık 405.2 milyon dolar azalarak 1.6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı dönem dış ticaret hacmi ise 2.2 milyar dolardan 1.8 milyar dolara gerilemiştir. 2016 yılında Endonezya'ya olan ihracatımızda tekrar bir artış yaşanarak 253.6 milyar dolara ulaşırken, 2017 yılındaki ihracatımız 236.6 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. İki ülke arasındaki dış ticaret hacminin gelecek yıllarda 10 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir. Endonezya'ya ihracatımızda başlıca ürünler; yaprak tütün, karbonat, krom cevherleri, şallar ve turunçgiller gibi ürünlerdir. Endonezya'dan ithal

ettiğimiz başlıca ürünler ise; tabii kauçuk, palm yağı, taşkömürü ve işlenmemiş kalay gibi ürünlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Güneydoğu Asya'daki en büyük ekonomi olan ve 2030'da küresel en büyük 10 ekonomi arasına katılması beklenen Endonezya'nın dinamik nüfusu, büyüyen orta gelir sınıfı ve güçlü ekonomik potansiyeli, ticari ilişkilerimizin daha da geliştirilmesi için uygun bir zemin kurmaktadır (MFA, 2019).

3.1.4. Mısır-Türkiye Ticari İlişkileri

Türkiye ile Mısır arasındaki ticari ilişkiler, 1 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'na (STA) kadar büyük ölçüde 4 Ekim 1996 tarihli Ticaret Anlaşması çerçevesinde sürdürüldü (Moment-Expo, 2010). DEİK/Türkiye-Mısır İş Konseyi 1992 yılında kurulmuş olup, Karşı Kanat Kuruluşu Mısırlı İş Adamları Derneği (EBA) işbirliği ile iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin arttırılmasına yönelik çeşitli faaliyetler yürütmektedir (DEİK, 2019). Mısır, Türkiye'nin Afrika kıtasındaki en fazla ihracat yaptığı ülke olmasının yanı sıra Türkiye için aynı zamanda Afrika'ya giriş kapısı niteliğindedir. Aşağıda yer alan tablo 3.4'de, Türkiye'nin 2006-2017 yılları arasındaki Mısır ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.4: Türkiye'nin Mısır ile Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	709.353.121	392.523.769	1.101.876.890	316.829.352
2007	902.702.916	652.987.552	1.555.690.468	249.715.364
2008	1.426.449.760	886.237.269	2.312.687.029	540.212.491
2009	2.599.030.331	641.551.791	3.240.582.122	1.957.478.540
2010	1.250.576.879	926.476.321	2.177.053.200	324.100.558
2011	2.759.311.302	1.382.216.480	4.141.527.787	1.377.094.822
2012	3.679.194.873	1.342.050.598	5.021.245.471	2.337.144.275
2013	3.200.362.079	1.628.868.451	4.829.230.530	1.571.493.628
2014	3.297.538.386	1.434.472.432	4.732.010.818	1.863.065.954
2015	3.124.876.188	1.215.905.245	4.340.781.433	1.908.970.943
2016	2.732.926.423	1.443.397.200	4.176.323.623	1.289.529.223
2017	2.360.734.145	1.997.503.294	4.358.237.439	363.230.851

Kaynak: TÜİK, 2019.

Tablo 3.4'deki veriler incelendiğinde, Türkiye'nin Mısır ile olan dış ticaret hacminin yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. 2008 yılında Türkiye'nin Mısır'a olan ihracatı önceki yıllara göre artarak 1 milyar dolar seviyesine ulaşırken, ithalat 886 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2008 küresel kriz nedeniyle dış talepte yaşanan düşüşten dolayı 2009 yılında Mısır'ın Türkiye'ye olan ihracatı bir önceki yıla göre 244.6 milyon dolar azalış göstererek 641.5 milyon dolar

olarak gerçekleşmiştir. Mısır, 2008 küresel krizinden diğer ülkelere göre az etkilenmesinden dolayı aynı yıl Türkiye'nin Mısır'a olan ihracatında artış yaşanarak yaklaşık 2.6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır ve dış ticaret hacmi 3.2 milyar dolar olmuştur. 2011 yılında Mısır'a yapılan ithalat 1 milyar dolar seviyesine ulaşırken, Mısır ile olan dış ticaret hacmimiz ise 4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında Türkiye'nin Mısır'a ihracatı bir önceki yıla göre 97 milyon dolar artarak 3.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönem, Mısır'a yapılan ihracatın toplam ihracatımız içindeki payı yüzde 2.1 olup, en fazla ihracat yaptığımız ülkeler arasında 12. sırada yer almıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019). Aynı dönem ithalatımız ise 194 milyon dolar azalarak 1.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında Türkiye'nin Mısır'a ihracatı bir önceki yıla göre, Mısır ithalatını kırmak amaçlı tüm dünya ülkelerine uyguladığı Üretici Kayıt Sistemi nedeniyle yüzde 12 azalarak 2.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Mısır'ın uyguladığı Üretici Kayıt Sistemi'nin dış ticaretteki olumsuz etkileri 2017 yılında da devam etmiş ve neticede 2017 yılında da Mısır'a olan ihracatımız 2.3 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Dış ticaret dengesi tablo 3.4'de de görüldüğü gibi her yıl Türkiye lehine gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Mısır'a ihracatında başlıca ürünler; petrol yağları, demir, dokunmuş halılar ve kağıt gibi ürünlerdir. Türkiye'nin Mısır'dan olan ithalatında ise başlıca ürünler şunlardır; azotlu mineral veya kimyasal gübreler, petrol yağları ve cam lifleri gibi ürünlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.1.5. Nijerya-Türkiye Ticari İlişkileri

Nijerya ile ticari ve ekonomik ilişkilerimiz 1996 yılında D-8 Örgütü'nün kurulmasıyla bir ivme kazanmaya başlamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi ve dış ticaret hacminin istenilen düzeye getirilebilmesi adına Nijerya ve Türkiye arasında işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. 2010 yılında Nijerya'nın başkenti Abuja'da düzenlenen D-8 Örgütü zirvesine dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül katılarak ikili resmi ziyaret gerçekleşmiştir ve aynı zamanda bu ziyaret Türkiye'den Nijerya'ya cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur (Ermağan, 2015:22).

DEİK/Türkiye-Nijerya İş Konseyi, iki ülke arasında mevcut işbirliği potansiyelinin değerlendirilmesi, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine

yönelik bir platform oluşturulması amacıyla 2011 yılı Ocak ayında kurulmuştur (DEİK, 2019). Keza, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve D-8 Grubu üyesi olan ülkemiz ve Nijerya arasında, uluslararası kuruluşlar çerçevesinde yakın işbirliği mevcuttur (MFA, 2019). Aşağıda yer alan Tablo 3.5’de, Türkiye’nin 2006-2017 yılları arasındaki Nijerya ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.5: Türkiye’nin Nijerya ile Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	83.008.986	87.469.015	170.478.001	-4.460.029
2007	133.268.972	147.370.670	280.639.642	-14.101.698
2008	280.527.474	79.187.510	359.714.984	201.339.964
2009	257.481.154	146.862.927	404.344.081	110.618.227
2010	250.602.360	220.545.686	471.148.046	30.056.674
2011	393.837.482	365.549.460	759.386.942	28.288.022
2012	438.767.037	113.174.528	551.941.565	325.592.509
2013	412.666.100	149.383.014	562.049.114	263.283.086
2014	439.828.875	134.414.557	574.243.432	305.414.318
2015	313.984.489	189.985.462	503.969.951	123.999.027
2016	241.603.577	157.814.199	399.417.776	83.789.378
2017	335.424.326	156.285.879	491.710.205	179.138.447

Kaynak: TÜİK, 2019.

Tablo 3.5’e göre Türkiye ile Afrika’nın nüfus ve ekonomik olarak en büyük ülkesi olan Nijerya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilere bakıldığında (TBMM, 2017:3), Türkiye’nin Nijerya’ya olan ihracatı 2006 yılında 83 milyon dolar iken 2008 yılında üç katından fazla bir artış göstererek 280.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında dış ticaret dengesi sırasıyla 4 milyon dolar ve 14 milyon dolar açık verirken, daha sonra 2017 yılına kadar dış ticaret dengesi Türkiye lehine sonuçlar vermiştir. Küresel krizin etkisiyle Nijerya’ya olan ihracatımız 2009 yılında 30 milyon dolar dolaylarında bir azalış göstererek 257.4 milyon dolara düşmüştür. Aynı dönem Nijerya’ya gerçekleştirilen ithalatımız ise 146.8 milyon dolar olmuştur. 2011 yılından sonraki yıllarda Nijerya’ya ithalatımız 100 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşirken, ihracatımız 2012 ve 2014 yılları arasında 400 milyon doları aşmıştır. 2015 yılında petrol fiyatlarının artması neticesinde yaşanan dış talep düşüklüğünden dolayı 2016 yılında Nijerya’nın Türkiye’ye olan ihracatı 32 milyon dolarlık bir azalışla 157.8 milyon dolar olarak gerçekleşirken, aynı dönem Türkiye’nin Nijerya’ya ihracatında 72 milyon dolar azalış yaşanarak 241.6 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılı ihracatımız tekrar artış eğilimine girerek 335.4 milyon dolar olmuştur.

İki ülkenin ticari ve ekonomik potansiyellerine nazaran dış ticaret hacmi istenilen düzeyde sonuç vermemektedir. Ülkemize coğrafi uzaklık, ilgili ticari ve hukuki yönetmelikler, güvenlik sorunları, devletten paraların alınamaması gibi nedenler Türk yatırımcıları düşündürmesinden ve Nijerya'nın zor bir pazar olmasından dolayı ticari ilişkiler sekteye uğrayabilmektedir (Ermağan, 2015:23). Ancak, Nijerya ve Türkiye sosyal, siyasi, ekonomik ve ticari potansiyellerini geliştirerek ve aynı zamanda iki ülke arasındaki anlaşmalar neticesinde ticaret hacimlerine artış hızı kazandırabilecek yapıya sahip iki ülke konumundadırlar. Nitekim, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) ve DEİK tarafından 1 Ağustos 2018 tarihinde Nijerya'nın ticaret merkezi Lagos'ta düzenlenen, Türkiye-Nijerya İş Forumu'nda, iki ülke arasında 2020 yılına kadar 2 milyar dolar değerinde ticaret hacmine ulaşılacağından bahsedilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Neticede, Nijerya, ülkemiz açısından, potansiyelleri ile 700 milyar dolarlık Afrika pazarına açılan kapı olarak önemli konumdadır (Ermağan, 2015:22).

Türkiye'nin Nijerya'ya ihraç ettiği ürünler; elektrikli su ısıtıcıları, tohum, hububat, alçı taşı gibi ürünler iken Türkiye'nin Nijerya'dan ithal ettiği ürünler ise; diğer yağlı tohumlar, odun kömürü ve petrol gazları gibi ürünlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.1.6. Pakistan-Türkiye Ticari İlişkileri

İlk kurulan iş konseylerinden birisi olan DEİK/Türkiye-Pakistan İş Konseyi, DEİK çatısı altında 1987 yılında Türk Kanadını oluşturma çalışmalarına başlamış ve 16 Ocak 1988 yılında kurulmuştur (DEİK, 2019). Ülkemiz ve Pakistan arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin temelini oluşturan 'Ticaret, Ekonomik ve Teknik İşbirliği', 'Çifte Vergilendirmeyi Önleme', 'Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması' anlaşmaları imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Aşağıda yer alan Tablo 3.6'de, Türkiye'nin 2006-2017 yılları arasındaki Pakistan ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.6: Türkiye'nin Pakistan ile Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	129.598.254	379.641.843	509.240.097	-250.043.589
2007	157.038.218	531.618.210	688.656.428	-374.579.992
2008	155.065.209	586.235.107	741.300.316	-431.169.898
2009	162.513.659	619.218.975	781.732.634	-456.705.316
2010	248.147.057	749.931.328	998.078.385	-501.784.271
2011	213.672.264	873.131.416	1.086.803.680	-659.459.152

2012	276.127.205	555.012.121	831.139.326	-278.884.916
2013	285.900.656	436.651.423	722.552.079	-150.750.767
2014	259.317.265	435.545.822	694.863.087	-176.228.557
2015	289.059.980	310.544.618	599.604.598	-21.484.638
2016	346.896.045	263.354.035	610.250.080	83.542.010
2017	352.166.256	323.116.599	675.282.855	29.049.657

Kaynak: TÜİK, 2019.

Tablo 3.6'daki veriler baz alındığında Pakistan ile olan dış ticaretimiz yıllar itibariyle farklılık göstermektedir. Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaret dengesi 2000 yılına kadar ülkemiz lehine iken, 2000 yılından 2015 yılına kadar ülkemiz aleyhine neticelenmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi ise 2006 yılında 509.2 milyon dolar iken, yaklaşık iki kat artarak 2011 yılında 1.1 milyar dolar ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Pakistan'a olan ihracatımız 2010 yılından sonra 200 milyon doların üzerinde seyrederken, 2016 yılında yaklaşık 347 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. İthalatımız ise 2011 yılına kadar artış eğilimi gösterirken, sonraki yıllar azalış eğilimi göstererek 2016 yılında gerçekleşen ithalat 263 milyon dolar olmuştur. 2017 yılında Pakistan'a olan ihracat değerimiz bir önceki yıla göre 5.2 milyon dolar artarak 352.1 milyon dolar olarak gerçekleşirken, ithalat değerimiz de 59.7 milyon dolar artarak 323.1 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Keza, 2016 ve 2017 yıllarında iki ülke arasındaki dış ticaret dengesi ülkemiz lehine olarak sırasıyla 83.5 milyon dolar ve 29 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Bu veriler doğrultusunda, Pakistan ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin arz ettikleri potansiyelin üzerine çıkarılması mümkündür. Dış ticaret yapıları bakımından benzerlikler gösteren her iki ülke açısından da, piyasadaki mevcut talepler doğrultusunda birbirini tamamlayıcı nitelikteki ürünlerin seçilmesi gerekmektedir (Öztürk N., 2007:6). Ancak, iki ülke arasındaki dış ticaretin gelişimini sağlayacak olan taşımacılığın önünde engeller bulunmaktadır. Bunlar, denizyolu taşımacılığı uzun süreli olmasından dolayı bazı malların taşınması sırasında sorun teşkil etmektedir. Karayolu taşımacılığı ise, Pakistan ve İran arasındaki sorunlardan dolayı İran üzerinden yapılan karayolu taşımacılığına engel olunması, yani taşımacılıkta yeterli imkanlar olmamasıdır. Ayrıca, ülkemiz ile Pakistan arasında, İran üzerinden Pakistan'a kurulan yeni demiryolu hattının Pakistan'a taşımacılık konusundaki olumlu etkileri henüz görülmemektedir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Bu neticeler itibariyle iki ülke arasındaki dış ticaret gelişimi olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye'nin Pakistan'a ihracatındaki başlıca ürünler; dokunmuş halılar, pamuk ipliği, telefon cihazları, buzdolapları gibi ürünlerdir. Türkiye'nin Pakistan'dan gerçekleştirdiği ithalatındaki başlıca ürünler; pamuk ipliği, eldiven, kazak, etil alkol gibi ürünlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

3.1.7. Malezya-Türkiye Ticari İlişkileri

DEİK/Türkiye-Malezya İş Konseyi, dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın Malezya'ya ziyareti sırasında 1995 yılında Malezya Ulusal Sanayi ve Ticaret Odası imzalanan anlaşma ile kurulmuştur (DEİK, 2019). DEİK çatısı altında Malezya ile imzalanan İş Konseyi ile iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin, yatırımın, araştırma ve geliştirme (AR-GE) çalışmalarının, turizm ve eğitim programlarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda ülkemiz ile Malezya arasında Serbest Ticaret Anlaşması (STA)' da 17 Nisan 2014 tarihinde imzalanmış ve 1 Ağustos 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemizin Asya-Pasifik Bölgesi'nde Güney Kore'nin ardından ikinci, Güney Asya Bölgesi'nde ilk STA'sı olma özelliğini taşıyan Anlaşma ile ülkemiz Malezya pazarına AB'den önce tercihli giriş imkanı elde etmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2015:2). Aşağıda yer alan Tablo 3.7'de, Türkiye'nin 2006-2017 yılları arasındaki Malezya ile olan dış ticaret verilerine yer verilmiştir.

Tablo 3.7: Türkiye'nin Malezya'ya Dış Ticareti, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	59.928.918	934.227.336	994.156.254	-874.298.418
2007	82.810.460	1.253.029.751	1.335.840.211	-1.170.219.291
2008	98.224.208	1.512.361.128	1.610.585.336	-1.414.136.920
2009	139.109.723	960.938.050	1.100.047.773	-821.828.327
2010	224.842.788	1.124.036.301	1.348.879.089	-899.193.513
2011	182.587.046	1.567.502.649	1.750.089.695	-1.384.915.603
2012	165.473.751	1.278.247.205	1.443.720.956	-1.112.773.454
2013	272.073.248	1.230.782.615	1.502.855.863	-980.709.367
2014	315.023.834	1.160.992.671	1.476.016.505	-845.968.837
2015	357.082.883	1.339.167.678	1.696.250.561	-982.084.795
2016	321.563.833	1.996.955.400	2.318.519.233	-1.675.391.567
2017	286.255.433	3.138.558.280	3.424.813.713	-2.852.302.847

Kaynak: TÜİK, 2019.

Türkiye ile Malezya arasındaki dış ticaret genel olarak diğer Güney Asya ülkeleri ile olduğu gibi ithalat ağırlıklı olmakla birlikte Türkiye'den Malezya'ya savunma sanayinde ihracat gerçekleştirilen yıllarda Türkiye'nin ihracatı artmakta, diğer yıllarda genel seyrine dönmektedir (DEİK, 2014:19).

İki ülke arasındaki tablo 3.7'de verilen dış ticaret istatistikleri incelendiğinde, Malezya'ya olan ihracatımız 2006 yılında 59 milyon dolar iken 2009 yılında yaklaşık

2.5 kat artarak 139 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatımız ise 2007 ve 2008 yıllarında 1 milyar dolaylarında iken 2008 küresel krizinin etkisiyle 2009 yılında yüzde 36.5 oranında azalarak 960.9 milyon dolar düzeyine gerilemiştir. 2007 yılında iki ülke arasında gerçekleşen toplam dış ticaretin 1.3 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Aynı dönem dış ticaret dengesi ise yaklaşık 1.2 milyar dolar açık vermiştir. 2015 yılında imzalanan STA'nın neticesinde Malezya'ya gerçekleştirdiğimiz ihracatta ve ithalatta önceki yıla göre sırasıyla yüzde 13.4 ve yüzde 15.3 artış yaşanmıştır.

2016 yılında Türkiye'nin Malezya'ya olan ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 9.9 oranında azalarak 321.5 milyon dolar seviyesinde gerçekleşirken, aynı dönemdeki ithalatımız bir önceki yıla göre yüzde 49.1 oranında artış göstererek 1.9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında ülkemizin Malezya'ya ihracatı önceki yıla göre yüzde 11 oranında azalarak 286.2 milyon dolara gerilerken, ithalatımız ise yüzde 57.2 oranında artarak 3.1 milyar seviyesine ulaşmıştır. Bu son iki yıldır ihracatta yaşanan düşüş özellikle savunma sanayine yönelik ihracattaki azalmadan kaynaklanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2018:22). Özellikle 2016 ve 2017 yıllarında ithalatta yaşanan büyük artış sonucu 2017 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 3.4 milyar seviyesine ulaşmıştır.

Malezya ile Türkiye arasındaki dış ticaret dengesi yıllar itibariyle Türkiye aleyhine gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi olarak, Malezyalı firmaların, Türkiye'nin Avrupa'ya yakınlığı ve 2015'te yürürlüğe girmiş olan STA nedeniyle ülkemize daha fazla ilgi göstermelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018:22).

Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının Asya'da yaşadığı düşünüldüğünde Malezya'nın özellikle bölgedeki stratejik konumu nedeniyle Türk firmaları için çok sayıda sektörde işbirliği olanağı ve ihracat potansiyeli barındıran bir ülke olduğu değerlendirilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2015:2).

Türkiye'nin Malezya'ya başlıca ihraç ürünleri şunlardır; inşaat demiri, makarnalar ve kuskus, turunçgiller, buğday unu gibi ürünlerdir. Malezya'dan gerçekleştirilen ithal ürünler şunlardır; palm yağı, sabunlar, hindistan cevizi ve telefon cihazları gibi ürünlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2019)

3.2. D-8 Örgütü'nün Dış Ticaret Verilerinin Genel Değerlendirmesi

D-8'e üye ülkelerin Türkiye ile olan dış ticaretlerinin analizinin ardından, Türkiye'nin dış ticaret payında yedinci sırada yer alan D-8'in (Kesgingöz, 2017:2), dış ticaretinin genel bir performans değerlendirmesi yapılmıştır. Tablo 3.8'de D-8 örgütünün 2006-2017 yıllarını kapsayan dış ticaret verileri gösterilmiştir.

Tablo 3.8: D-8'in Dış Ticaret Verileri, 2006-2017

Yıllar	İhracat (Bin \$)	İthalat (Bin \$)	Hacim (Bin \$)	Denge (Bin \$)
2006	2.225.731.861	8.620.201.578	10.845.933.439	-6.394.469.717
2007	2.953.762.792	10.806.059.720	13.759.822.512	-7.852.296.928
2008	4.343.981.015	13.120.313.507	17.464.294.522	-8.776.332.492
2009	5.565.291.383	7.316.021.664	12.881.313.047	-1.750.730.281
2010	6.438.640.155	12.987.316.669	19.425.956.824	-6.548.676.514
2011	7.579.213.553	19.477.616.303	27.056.829.856	-11.898.402.750
2012	14.938.954.712	17.815.417.728	32.754.372.440	-2.876.463.016
2013	8.790.044.354	16.823.003.776	25.613.048.130	-8.032.959.422
2014	8.573.992.429	16.070.934.471	24.644.926.900	-7.496.942.042
2015	8.155.651.324	11.786.071.986	19.941.723.310	-3.630.420.662
2016	9.126.578.434	10.867.057.749	20.023.636.183	-1.740.479.315
2017	7.125.061.498	15.351.478.319	15.358.603.380	-8.226.416.821

Kaynak: TÜİK, 2019.

D-8 örgütünün dış ticaret hacmini tablo 3.8'e göre inceleyecek olursak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin yayınladığı verilere göre, 2006 yılından 2017 yılına kadar ihracat ve ithalatta dengeli bir seyir izlenmesinin aksine belirli aralıklarla artış ve azalışlar yaşanmıştır. 2006 yılında 2.2 milyar dolar olan ihracat değeri 2012 yılında 7 kat artarak 14.9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İthalat değeri ise 2006 yılında 8.6 milyar dolar iken 2012 yılında 17 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2012 yılında gerçekleşen dış ticaret hacminin değeri ise 32.7 milyar dolardır. 2012 sonrasında yaşanan dünya ekonomilerindeki küçülmeler ve döviz kurundaki dalgalanmalar nedeniyle ihracat ve ithalat seviyelerinde azalmalar gerçekleşmiştir (Kesgingöz, 2017:72). Öyle ki, 2012 yılında 14 milyar dolar olan ihracat değeri ve 17 milyar dolar olan ithalat değeri 2017 yılında sırasıyla 7.1 milyar dolar ve 15.3 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. Dış ticaret hacmi, en yüksek seviyesine 2012 yılında ulaşırken, 2017 yılında 17 milyar dolar gerileyerek 15.3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Netice itibariyle D-8 teşkilatının dış ticaret istatistiklerinden de görüldüğü üzere, örgüt, üyelerinin siyasi ve ekonomik katkılarının yetersizliği, ticari ilişkilerinin yeterli seviyede gelişmemesi ve diğer gelişmekte olan ülkelerin

katılımının yetersiz olması nedeniyle beklentileri karşılayamamıştır (Taştekin, 2006:225).

3.3. İslam Ülkeleri Arasındaki İşbirliğinde D-8 Örgütü'nün Makroekonomik Performansı

İslam ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, bir yandan çok taraflı program ve düzenlemelerin geliştirilmesine, diğer yandan da milli düzeyde atılacak güçlü adımlara bağlıdır (Arslan K., 2014:190). Bu bağlamda, İslam ülkelerinin bütünü arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için aşağıdaki hususlara önem vermek ve gerçekleştirilmelerine çalışmak uygun olur (İrbeç, 1995:26):

- İslam ülkelerinde İslam ticaret merkezleri kurmak, kurulanları teşvik etmek, ticari fuarları çoğaltarak ilişkilerin gelişmesini sağlamak,
- Ticarete finansmanı kolaylaştırmak için mali kredi ve finansman yöntemleri geliştirmek ve bunu sağlamak,
- Ülkeler arasında teknik işbirliğini geliştirmek ve dışarıya beyin göçünü önlemek,
- Hava, kara ve deniz yolu ulaşım imkanlarını geliştirmek ve burada İslam ülkelerine öncelik tanımak,
- Özel sektör arasındaki ilişkilere etkinlik kazandırmak.

Nitekim bu hususlar üzerinde her ne kadar özenle durulsa da, İslam ülkeleri arasındaki potansiyel işbirliğine, siyasi engeller, ülkeler arasındaki ekonomik sistem farklılıkları ve ekonomik problemler gibi bir takım sorunlar nedeniyle verimli bir şekilde etkinlik kazandırılmamaktadır. İslam ülkeleri arasında ortak bir idealin oluşturulmaması halinde, siyasi etkenler ülkeler arasındaki arzu edilen işbirliğinin gerçekleşmesini ve ekonomik entegrasyon sürecini engelleyecektir. Ancak İslam ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi tüm İslam ülkelerinin yararına olacaktır. İslam ülkelerinin sahip olduğu ticari potansiyeli kendi aralarında değerlendirmeleri durumunda, refah ve zenginlikleri çoğalacak, küreselleşen dünyada güçleri ve itibarları artacaktır (Arslan K., 2014:189). Bununla beraber, İslam ülkeleri bütün olarak incelendiği zaman, dünyanın pek az ülkesinde bulunan yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin sahip

oldukları kaynakların dünya üretimi içindeki payı aşağıda belirtildiği gibi önemlidir (İrbeç, 1995:1):

- Dünya petrol üretiminin %65'i
- Dünya doğal kauçuk üretiminin %70'i
- Dünyada bilinen uranyum yataklarının %40'ı
- Dünya kalay üretiminin %52'si
- Dünya jüt üretiminin %40'ı
- Dünya hurma üretiminin %93'ü
- Dünya Hindistan cevizinin %33'ü
- Dünya buğdayının %15'i
- Dünya pirincinin %17'si
- Dünya baharat üretiminin %39'u
- Dünya şeker pancarı ve şeker kamışı üretiminin %32'si
- Dünya tütün üretiminin %20'si
- Dünya boksit üretiminin yüzde 14'ü
- Dünya doğalgaz üretiminin %51'i
- Dünya fosfat üretiminin %41'i İslam ülkelerindedir.

D-8 Örgütü'nün yayınladığı verilere göre kurulduğu yıldan 2017 yılına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık süreçte üye ülkelerin nüfusu 1 milyarı aşarak, dünya nüfusunun yüzde 15.3'ünü kapsamaktadır. D-8 ülkeleri nispi olarak büyük bir nüfus potansiyeline sahiptir ve nüfusun çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. D-8'in istatistikleri değerlendirildiğinde, 2017 yılında üye ülkelerin ihracat hacmi 693 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır ve dünya ihracatı içerisindeki payı ise yüzde 4 olmuştur. Örgüte üye ülkeler arasında en fazla ihracat yapan ülke, Malezya iken en fazla ithalat yapan ülke ise Türkiye'dir. 2017 yılı itibariyle örgüt, 3.79 trilyon dolarlık ekonomik büyüme elde etmiştir. Örgüte üye devletlerin gayrisafi milli hasılası (GSMH), dünya GSMH'sının yaklaşık yüzde 5'ini oluşturmaktadır. Örgütün 2017 yılına kadar göstermiş olduğu bu ekonomik büyüme ile üye ülkelerin kişi başına düşen milli geliri (KBMG) iki katlık bir artış göstermiştir. Nitekim 1997 yılında toplamda 2 bin 207 dolar olan KBMG, 2016 yılında 4 bin 645 dolara yükselmiştir. Bu verilerde gösteriyor ki ülkelerin hayat standartlarında iyileşme olmuştur.

D-8 Örgütü üyelerinin temel sosyal göstergelerini (bkz. Bölüm 2.6) incelediğimizde, üye ülkelerin toplam nüfusu 1.1 milyar ile dünya nüfusunun yaklaşık 1.6'sını teşkil etmektedir. Aynı zamanda üye ülkeler (Erbakan, 2017:174-175):

- Dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin %14'üne sahiptir.
- Dünyadaki yıllık petrol üretiminin takriben %10'unu yapmaktadır.
- Dünya petrol tüketiminin %6.7'sini yapmaktadır.
- Dünyadaki kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %23.2'sine sahiptir.
- Dünya doğalgaz üretiminin %1.2'sini yapmaktadır.
- Bor, krom gibi stratejik maden rezervlerinin büyük çoğunluğunu ihtiva etmektedir.
- Pamuk ihracatının büyük kısmını sağlamaktadır.
- D-8'ler, 60 üyeli İslam Konferansı Örgütü'nün toplam yaklaşık gayrisafi milli hasılasının (GSMH) %60'ını, nüfuslarının %65'ini, İslam ülkelerinin dış ticaretinin toplam %58'ini temsil etmektedir.

Eski Başbakan Necmettin Erbakan, İslam ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve Avrupa ülkelerinde kurulan ortak birliklerde olduğu gibi İslam ülkelerinin de bir araya gelerek şu beş adımın atılmasını belirtmiştir; a) Müslüman ülkeler Birleşmiş Teşkilatının kurulması, b) Müslüman ülkeler Savunma Sanayi İşbirliği Teşkilatının kurulması, c) Müslüman ülkeler Ortak Pazarının kurulması, d) Müslüman ülkeler Ortak Para Birimine geçilmesi, e) Müslüman ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatının kurulmasıdır.

2017 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen D-8'in 9. Zirvesi ile dönem başkanlığı Türkiye'ye geçmiştir. D-8'in 9. Zirvesi, 'İşbirliğiyle Fırsatları Çoğaltmak' temasıyla düzenlenmiştir. Zirvede Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın altını çizdiği konular şu şekilde özetlenebilir: 1) Ticaretin kolaylaştırılması için vize kolaylığı ve gümrük anlaşmalarının yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla sağlanan anlaşmalar neticesinde D-8'in istatistiklerine göre 2017 yılında 100 milyar dolar olan ticaret hacminin önümüzdeki yıllarda 500 milyar dolara çıkması beklenmektedir. 2) Savunma sanayi alanında ortak üretim projeleri gerçekleştirmeli ve teşkilata yeni üyeler katarak dış ticaretteki çeşitliliği arttırmalı, milli para birimlerini kullanmak adına takas odası oluşturulmalı, takas odasının kurulabilmesi için üye ülkelerin

Merkez Bankaları bir araya getirilmelidir. Bu hususların gerçekleştirilmesi bir anlamda yukarıda saydığımız Necmettin Erbakan'ın beş adımının (bkz. s.86) atılmasına temel nitelikte olacaktır. Öncelikle D-8'e üye ülkeleri ve genişleyerek tüm İslam ülkelerini kapsayacak şekilde oluşturulacak olan bu ortak girişimler, İslam ülkeleri adına küresel dünya düzeninde önemli bir hassasiyet taşıyacaktır.

Ancak, örgütün kurulduğu günden bugüne kadar gerçekleştirmeye çalıştığı projelere, makroekonomik performansına ve dış ticaret değerlerine baktığımızda (bkz. Tablo 3.8) çok fazla ilerleme katetmediği görülmektedir. Nitekim, yaklaşık 22 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen D-8'in tıpkı 27 yıl önce kurulan KEİB (Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü) gibi kurumsal yapılanmasını tamamlayamadığı görülmektedir (Bocutoğlu, 2017:194).

Netice itibariyle, gerek D-8'e üye ülkelerin kendi aralarında gerekse de tüm İslam ülkeleriyle arasındaki işbirliği imkanları, var olan zenginliklerine rağmen yeterli derecede geliştirilememiştir. D-8 ülkeleri ve İslam ülkeleri arasında ikili ve kurumlar arası işbirliğinin yetersiz kalmasının temelinde bir takım siyasi engeller, ekonomik sistem farklılıkları, ülke içi ve ülkelerarası istikrarsızlıklar ve ekonomik problemler yatmaktadır (İrbeç, 1995:17-18).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşa giren ülkeler sosyal, siyasi ve ekonomik tahribatlar yaşamış, uluslararası sistem ise henüz tamamlanmadan bölgesel ve küresel entegrasyonların oluşmaya başladığı, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı bir değişim sürecine girmiştir. Aynı zamanda sömürgecilik kavramı da 1970'lerden sonra hatta 1980'den sonra şekil değiştirmiş ve küreselleşme adı altında kapitalist ülkeler tarafından devam ettirilmiştir. Söz konusu güç sahibi ülkeler, küreselleşme ile birlikte diğer ülkeleri ekonomik, siyasi ve kültürel yönden etkileri altına almaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda kurulan küresel örgütler IMF, WB ve G-8 gibi kuruluşlardır. Küresel örgütlere destek vermeyen ülkeler, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), AB ve ECO gibi bölgesel entegrasyonlar ile birleşmişlerdir.

İslam Dünyası ise, yaşanan bu gelişmelere ayak uydurmak için, İslam ülkeleri öncülüğünde dayanışma ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden bir tanesi 1997 yılında, Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan önderliğinde, Türkiye, Endonezya, Mısır, Nijerya, Pakistan, İran, Malezya ve Bangladeş' in bir araya getirilerek oluşturmuş olduğu 'Gelişen Sekizler', yani kısa adıyla D-8 Örgütüdür. Müslüman nüfusunun en yoğun olduğu ülkelerin oluşturduğu D-8 Örgütü, üye ülkelerin farklı kıtalarda bulunması dolayısıyla küresel örgüt niteliği taşımaktadır.

D-8 örgütünün amaçları; gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomideki konumlarını iyileştirmek, üye ülkeler arasındaki ticari ilişkileri geliştirip, yeni işbirliği imkanları yaratmak, halkların yaşam standardını yükseltmek ve üye ülkelerin uluslararası seviyedeki karar alma mekanizmalarına katılımlarını sağlamaktır. Örgütün belirtilen bu amaçlara ulaşmasındaki en önemli altı ilkesi olan, savaş değil barış, çatışma değil diyalog, üstünlük değil eşitlik, çifte standart değil adalet, sömürü değil işbirliği ve baskı ve tahakküm değil insan hakları hürriyet ve demokrasi ile sömürgeciliğin karşısında güçlü bir duruş sergilemektedir. Aynı zamanda, örgütün, belirtilen amaç ve ilkelerle gelişmekte olan ülkelerin de ortak birliktelikler içerisinde yer almalarını sağlayarak küresel dünya düzenindeki sömürgeci kurtulmalarına yardımcı olmaya çalıştığı görülmektedir.

D-8 örgütünün makroekonomik performansının güçlendirilmesi neticesinde, örgütün, hem Türkiye hem de İslam ülkeleri açısından, varlığı önem arz eden bir kuruluş haline gelmesi beklenmektedir. Nitekim Türkiye açısından bakılacak olursa, Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu gibi önemli bölgelerin arasında yer

almaktadır. Önemli doğalgaz ve petrol yataklarına sahip olan Asya, Afrika ve Avrupa bölgeleri arasında bir köprü olma özelliğine haizdir. Keza, D-8 Örgütü'ne üye devletler de diğer bölgesel ve küresel örgütlerden farklı olarak Afro-Avrasya bölgesini kapsamakta ve geniş bir yelpazeye hitap ederek kalkınmakta olan tüm ülkeleri içerisine almaktadır. Uzun yıllar batı eksenli politikalar yürüten Türkiye, D-8 Örgütü ile ABD ve Avrupa'ya, batının önderliğinde oluşan kuruluşlar haricinde İslam ülkelerinin de sosyal ve ekonomik ilişkilerini yürütebileceğini ve işbirliği içerisine girebileceğini göstermektedir. Öyle ki D-8, İslam ülkeleri adına dünya ile entegrasyonun sağlanması için önemli bir kuruluştur.

D-8 Örgütü'nün yayınladığı verilere göre kurulduğu yıldan 2017 yılına kadar geçen yaklaşık 20 yıllık süreçte üye ülkelerin nüfusu 1 milyarı aşarak, dünya nüfusunun yüzde 15.3'ünü kapsamaktadır. D-8 ülkeleri nispi olarak büyük bir nüfus potansiyeline sahiptir ve nüfusun çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır.

D-8'in istatistikleri değerlendirildiğinde, 2017 yılında üye ülkelerin ihracat hacmi 693 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır ve dünya ihracatı içerisindeki payı ise yüzde 4 olmuştur. Üye ülkelerin toplam ithalatı ise 765 milyar dolar seviyesinde gerçekleşerek dünya ithalatı içerisindeki payı yüzde 4.57'dir. Üye ülkelerin ihracat ve ithalat değerleri incelendiğinde, en fazla ihracat yapan ülkeler sırasıyla Malezya, Endonezya ve Türkiye iken en fazla ithalat yapan ülkeler sırasıyla Türkiye, Malezya ve Endonezya'dır. Söz konusu ülkeler içerisinde en fazla ihracat yapan Malezya, dünyanın en fazla ihracat yapan yirmi altıncı ülkesi iken, en fazla ithalat yapan Türkiye ise dünyanın en fazla ithalat yapan on dokuzuncu ülkesidir. Üye ülkelerin yıllar itibariyle toplam ticaret hacimlerine bakıldığında ticaret hacmi en yüksek üyesi Malezya, ticaret hacmi en düşük ülkesi ise Pakistan'dır. D-8'in yayınladığı 2008-2018 yol haritasındaki verilere göre, 2018 yılının sonuna kadar D-8 ülkelerinin iç ticareti, dünyadaki toplam ticaretin yüzde 15 ila 20'sini gerçekleştirecektir.

2017 yılı itibariyle örgüt, 3.79 trilyon dolarlık ekonomik büyüme elde etmiştir. Örgüte üye devletlerin gayrisafi milli hasılası (GSMH), dünya GSMH'sının yaklaşık yüzde 5'ini oluşturmaktadır. Örgütün 2017 yılına kadar göstermiş olduğu bu ekonomik büyüme ile üye ülkelerin kişi başına düşen milli geliri (KBMG) iki katlık bir artış göstermiştir. Nitekim 1997 yılında toplamda 2 bin 207 dolar olan KBMG, 2016 yılında 4 bin 645 dolara yükselmiştir. Bu verilerde gösteriyor ki ülkelerin hayat standartlarında iyileşme olmuştur.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan 'Küresel Rekabet Endeksi 2018 Raporu'na göre küresel düzeyde rekabet edebilirliği en yüksek D-8 üyesi 140 ülke arasından 25. sırada yer alan Malezya, rekabet edilebilirliği en düşük D-8 üyesi ise sıralamada 115.sırada yer alan Pakistan'dır. Türkiye bu sıralamada 61. sırada yer almaktadır. Ancak, dünyanın en büyük yirmi ekonomisi içerisinde yer alan Türkiye için bu sıralama yeterli görülmemektedir.

Örgüt, 1997 yılından günümüze kadar olan 20 yıllık sürecinde makroekonomik performansını arttırmasına rağmen günümüzde işlevselliğini yitirmiş bir konuma getirilmiştir. Üye ülkelerin kendi içlerindeki ekonomik potansiyellerine ve sahip oldukları yer altı ve yerüstü zenginliklerine bakıldığında dünya nüfusunda ve ekonomisinde önemli yer kapladıkları görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında üye ülkelerle olan ticari ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmeli, işbirlikleri çoğaltılmalı, gerçekleştirilmek istenen projeler ise ertelenmeden hayata geçirilmelidir. Çünkü Türkiye bu belirtilenlerin neticesinde Afro-Avrasya bölgesine açılma imkanı elde edecektir.

D-8'e üye ülkeler arasındaki fiziki mesafenin fazla olmasından dolayı, hava, kara ve deniz yolu ulaşım imkanlarının kolaylaşmasına rağmen, örgüt, ticari işbirliklerini geliştirememiş ve ticaret hacmini arttıramamıştır. Özellikle üye ülkeler, kendi aralarında ve diğer İslam ülkeleri ile olan ticaretlerini geliştirmeli, Avrupa ve diğer sanayi ülkelerine olan ihracat-ithalat bağımlılığını azaltma çabalarına girişmelidir. Uzlaşmaya varılan işbirliği alanlarındaki gerçekleştirilmesi düşünülen projeler için yardımlaşma önemsenmeli, ciddi ve kararlı adımlar atılmalıdır. Örgüt içerisinde oluşturulan çalışma gruplarındaki tembellik giderilmelidir. Örgüt, bugüne kadar gerçekleştirmek istediği projelerin (Paslanmaz çelik üretimi, tarım uçaklarının dizaynı ve üretimi gibi) çoğunu hayata geçirememiş ve istediği başarıyı yakalayamamıştır. Örgütün başarılı olması, üye ülkelerin örgüte gerekli olan ekonomik katkıyı sağlayabilmelerine, ticari işbirliklerinin geliştirilmesine ve üye ülkeler arasındaki ticaret hacminin arttırılmasına bağlıdır.

Netice itibariyle D-8 ülkeleri arasında, belli bir fiziki uzaklığın olması, şartların ve sorunların farklılık arz etmesi, üye ülkelerin kendi içlerinde yaşadıkları sosyal, ekonomik ve siyasi problemler örgütün iktisadi başarısını olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim örgütün, başarılı olabilmesi için gerekli olan coğrafi, iktisadi, siyasi yakınlık gibi şartları sağlayamaması işlevselliğini kaybetmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. (2009). *Düzleştirici ve Özgürleştirici Bir Süreç Olarak Küreselleşme*. Ankara: Orion Kitabevi.
- AFESAM. (2016). *Nijerya'nın Ekonomik ve Siyasal Yapısı*, Afrika Ekonomik ve Sosyal Uygulama Araştırma Merkezi, Kayseri, https://afesam.erciyes.edu.tr/Dosyalar/Afrika_Ulke_Raporlari_Nijerya.pdf.
- AKAL, M. (2008). Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), s.271-296.
- AKBULUT, H. (2002, Nisan). *Dışişleri Bakanlığı*. Eylül 09, 2018 tarihinde Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/ekonomik-ismirligi-ve-kalkinma-teskilati.tr.mfa>
- AKSÖZ, A. (2017, Şubat 5). *İlim ve Medeniyet*. Şubat 14, 2019 tarihinde İlim ve Medeniyet: <https://www.ilimvemedenyet.com/gecmisten-gunumuze-pakistan-islam-cumhuriyeti.html>
- ALAGÖZ, E. A. (2010, Nisan 29). *BİLGESAM*. Şubat 10, 2019 tarihinde Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi: <http://www.bilgesam.org/incele/861/-dunyanin-en-buyuk-musliman-devleti-endonezya--dis-politikaya-genel-bakis/#.XW0mxi4zbIW>
- ALAN, B. (2001). *D-8 Yeni Bir Dünya*. İstanbul: Yörünge Yayınları.
- Aljazeera Türk*. (2014, Ocak 28). Şubat 06, 2019 tarihinde Aljazeera Türk: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-misir adresinden alındı>
- Anadolu Ajansı*. (2017, Ekim 02). Ocak 27, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı Web Sitesi: <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/banglades-halk-cumhuriyeti/924969>
- Anadolu Ajansı*. (2017, Eylül 07). Şubat 08, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/misir/903470>
- Anadolu Ajansı*. (2017, Haziran 06). Şubat 09, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nijerya-dogal-kaynak-zengini-ama-enerji-fakiri/835338>

- Anadolu Ajansı*. (2017, Haziran 06). Şubat 09, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı:
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nijerya-dogal-kaynak-zengini-ama-enerji-fakiri/835338>
- Anadolu Ajansı*. (2017, Eylül 05). Şubat 09, 2019 tarihinde Anadolu Ajansı:
<https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/pakistan/901504>
- Ankara Ticaret Odası*. (2016, Kasım). Ocak 20, 2019 tarihinde Ankara Ticaret Odası:
<https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Md/Banglade%C5%9F%20%C3%9Cİke%20Raporu%202016.docx>
- ARMAOĞLU, F. (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1-2*. İstanbul: Alkım Yayınları
- ARSLAN, A. (2018, Haziran 14). *GZT*. Şubat 02, 2019 tarihinde GZT:
<https://www.gzt.com/haber/afrikanin-en-buyuk-ulkesi-nijerya-hakkinda-14-bilgi-2932056>
- ARSLAN, K. (2014). İslam Ülkeleri Arasında İşbirliğine Giden Yolda Yeni Arayışlar. *Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi* , 10 (21), 179-198.
- ATEŞ, D. (2017). *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı* . Bursa: Dora Yayınları.
- Bakanlığı, D. (1999, Temmuz). *ESAM*. Ekim 15, 2018 tarihinde Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi:
<http://www.esam.org.tr/pdfler/D-8/k%C3%BCt%C3%BCphane/D-8%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi-D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>
- Bakanlığı, T. (2017). *2017 Yılı Pazara Giriş Engelleri Raporu (İran İslam Cumhuriyeti)*. Ankara: Ticaret Bakanlığı.
- Bakanlığı, T. (Mart). *Malezya Yıllık Raporu*. Kuala Lumpur Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği .
- BAŞAK, C. (2012). *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BOCUTOĞLU, E. (2017). Kuruluşunun 20. Yılında Sürdürülebilir Kapsayıcı Büyüme Açısından D-8 İktisadi İşbirliği Örgütü Üye Devletlerinin Mevcut

Durumu: Dünya Ekonomik Verileri ile Bir Değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* , 6 (6), s.187-212.

BOZKURT, E., Kütükçü, M. A., & Poyraz, Y. (2009). *Devletler Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları .

CANBEK, Ş. (2006). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Örgütlenmelere Bir Örnek: Körfez İşbirliği Konseyi. *Marmara Üniversitesi* . İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü .

CIA. (2019). Ocak 28, 2019 tarihinde The World Factbook Bangladesh: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bg.html>

CIA. (2019). Şubat 09, 2019 tarihinde Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ni.html>

ÇAKIR, N. E. (2011). *Academia*. Ocak 09, 2019 tarihinde Academia.edu: http://www.academia.edu/9659258/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KASINDA_GEL%C4%B0C5%9EMEKTE_OLAN_SEK%C4%B0Z_%C3%9CLKE_D-8

DALMIŞ, Ö. (2017). *2017 BP Dünya Enerji İstatistikleri Raporu*. Ankara: TESPAM.

DEİK. (2014, Aralık). Ocak 27, 2019 tarihinde Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu: <https://www.deik.org.tr/ulke-bultenleri-banglades-ulke-bulteni-2014>

DEİK. (2014, Ağustos). Şubat 16, 2019 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/uploads/malezya-ulke-bulteni-2014.pdf>

DEİK. (2014, Ağustos). Mart 11, 2019 tarihinde Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu: <https://www.deik.org.tr/uploads/endonezya-ulke-bulteni-2014.pdf>

DEİK. (2018, Şubat 13-16). Mart 12, 2019 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/uploads/banglades-ziyaret-notlari.pdf>

DEİK. (2019). Şubat 28, 2019 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu: <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-iran-is-konseyi>

DEİK. (2019). Mart 11, 2019 tarihinde Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu: <https://www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-misir-is-konseyi>

- DEİK.* (2019). Mart 14, 2019 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu:
<https://www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-nijerya-is-konseyi>
- DEİK.* (2019). Mart 15, 2019 tarihinde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu:
<https://www.deik.org.tr/turkiye-asya-pasifik-is-konseyleri-turkiye-pakistan-is-konseyi>
- DEİK.* (2019). Mart 15, 2019 tarihinde Dış İlişkiler Ekonomik Kurulu:
<https://www.deik.org.tr/turkiye-asya-pasifik-is-konseyleri-turkiye-malezya-is-konseyi>
- DEİK.* (2014). *Malezya Ülke Raporu*. İstanbul: DEİK.
- Developing8.* (1997). Ocak 30, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/image/DocumentandResouce/9297091.pdf>
- Developing8.* (1999). Ocak 30, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/image/DocumentandResouce/5865124.pdf>
- Developing8.* (2001). Ocak 30, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/image/DocumentandResouce/7731742.pdf>
- Developing8.* (2004). Şubat 01, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/image/DocumentandResouce/9697296.pdf>
- Developing8.* (2006). Şubat 02, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/image/DocumentandResouce/5794280.pdf>
- Developing8.* (2008). Şubat 02, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/image/DocumentandResouce/9026795.pdf>
- Developing8.* (2010). Şubat 02, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/report/abuja-declaration/>
- Developing8.* (2012). Şubat 03, 2019 tarihinde Developing8:
<http://developing8.org/report/islamabad-declaration/>
- Dışişleri Bakanlığı.* (2018). Ekim 12, 2018 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı:
http://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa.
- Dışişleri Bakanlığı.* (1999, Temmuz). Ekim 18, 2018 tarihinde ESAM:
<http://www.esam.org.tr/pdfler/D-8/k%C3%BCt%C3%BCphane/D-8%20%C4%B0%C5%9Fbirli%C4%9Fi->

D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf

Dışışleri Bakanlığı. (2017, Ekim 20). Şubat 05, 2019 tarihinde Dışışleri Bakanlığı Web Sitesi: <http://www.mfa.gov.tr/d8-orgutu-zirve-toplantisi.tr.mfa> adresinden alındı

Dışışleri Bakanlığı. (2017). Şubat 20, 2019 tarihinde Dışışleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/endonezya-ekonomisi.tr.mfa>

Dışışleri Bakanlığı. (2019). Şubat 09, 2019 tarihinde Dışışleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-ekonomisi.tr.mfa>

DOĞAN, S. (2014). *Academia.* Nisan 29, 2019 tarihinde Academia.edu: https://www.academia.edu/9527150/M%C4%B1s%C4%B1r_ve_Arap_Bahar%C4%B1

DURGUN, T. C. (2016). *Academia.edu.* (M. Ü. Enstitüsü, Dü.) Şubat 04, 2019 tarihinde Academia.edu: https://www.academia.edu/30771071/1997_G%C3%9CNEY_DO%C4%9EU_ASYA_KR%C4%B0Z%C4%B0_VE_T%C3%9CRK%C4%B0YE

Dünya Bankası. (2019). Şubat 05, 2019 tarihinde Dünya Bankası: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?locations=ID&view=chart>

Egypt's Constitution. (2014). Şubat 06, 2019 tarihinde Egypt's Constitution: https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014.pdf

EĞİLMEZ, M. (2012, Ekim 22). *Kendime Yazılar.* Ocak 31, 2019 tarihinde Mahfi Eğilmez: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/g-8-g-20-nicin-var-ve-bir-ise-yaryor-mu.html>

EKİNCİ, A. (2011). 1980 ve Sonrasında Ekomomi Politikası Dönüşümü. K. Özdemir, & S. Durusoy içinde, *Türkiye Ekonomisi* (s. 207-287). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Ekonomi Bakanlığı. (2018, Nisan 15). Nisan 181, 2019 tarihinde Ekonomi Bakanlığı Tahran Ticaret Müşavirliği: <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a2270a6/%C3%9Cİke%20Profili/%C4%B0ran%20%C3%9Cİke%20Profili%202018.pdf>

- ELİÇALIŞKAN, M. (2014). *Coğrafya Dünyası*. Şubat 09, 2019 tarihinde [cografya.gen: http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/banglades.htm](http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/banglades.htm)
- ERBAKAN, N. (2017). *İslam Birliği*. Ankara: MG V Yayınları.
- ERMAĞAN, İ. (2015). *Academia*. Mart 19, 2019 tarihinde Academia: <https://www.academia.edu/31284408/N%C4%B0JERYA.pdf>
- ERTÜRK, E. (2002). *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*. Bursa: Vipaş AŞ Yayınları.
- FAO. (2016). Ocak 09, 2019 tarihinde Food and Agriculture Organization of the United Nations: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=NGA>
- Global Business Guide Indonesia*. (2012). 02 05, 2019 tarihinde [gbgingonesia: http://www.gbgingonesia.com/en/agriculture/article/2011/agriculture_overview_of_indonesia.php](http://www.gbgingonesia.com/en/agriculture/article/2011/agriculture_overview_of_indonesia.php)
- GÜLDAL, M. (2009), *Kuruluşundan Bugüne D-8 Örgütü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- GÜLŞEN, A. Z. (2016). *Nijerya'da İş ve Yatırım İmkanları*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- GÜNDÜZ, R. (2018, Haziran 16). *euronews*. Şubat 01, 2019 tarihinde [euronews.: https://tr.euronews.com/2018/06/14/ithalatin-yuzde-14-arttigoturk-tarim-sektoru-cozum-ariyor](https://tr.euronews.com/2018/06/14/ithalatin-yuzde-14-arttigoturk-tarim-sektoru-cozum-ariyor)
- HASGÜLLER, M., & Uludağ, M. B. (2018). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ILO. (2019). Şubat 11, 2019 tarihinde International Labour Organization: https://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page3.jspx;ILOSTATCOOKIE=ORRuBY55s3DvVjj47doTGSE6uvv9w2-E5srkgZOzLm18wuuprZJN!1567639201?MBI_ID=2&locale=en&_afrLoop=3722151885489895&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=11191#!%40%40%3F
- IMF. (2018, Ağustos 08). Nisan 26, 2019 tarihinde International Monetary Fund: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/06/08/Bangladesh-2018-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-45959>

- IMF*. (2019). Nisan 25, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
https://www.imf.org/external/datamapper/BCA_NGDPD@WEO/TUR
- IMF*. (2019). Nisan 26, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
<https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/IRN>
- IMF*. (2019). Nisan 25, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/BGD
- IMF*. (2019). Şubat 09, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/BGD/IDN
- IMF*. (2019). Nisan 30, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD
- IMF*. (2019). Şubat 14, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/PAK
- IMF*. (2019). Mart 01, 2019 tarihinde International Monetary Fund:
<https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/MYS>
- Indonesia-Investments*. (2019). Şubat 12, 2019 tarihinde Indonesia-Investments:
<https://www.indonesia-investments.com/>
- İpek Yolu Asya*. (2018). Şubat 14, 2019 tarihinde İpek Yolu Asya:
<https://www.ipekyoluasya.org/pakistan-hakkinda-genel-bilgiler/>
- İpek Yolu Asya*. (2018). Şubat 14, 2019 tarihinde İpek Yolu Asya:
<https://www.ipekyoluasya.org/pakistan-hakkinda-genel-bilgiler/>
- İRBEÇ, Y. Z. (1995). *İslam Ülkeleri ve EKİT (ECO) Raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- ISAYEV, E. (2012). Bölgesel Entegrasyonların Başarı Durumu Yönünden AB'nin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2 (2), s.193-222.
- KARAGÜL, M. (2011). *Uluslararası İktisadi Örgütler ve Azgelişmiş Ülkeler*. Ankara: Nobel Yayınları.

- KARLUK, R. (2007). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar* . İstanbul: Beta Yayınları.
- KAYA, M., & Aydemir, C. (2011). Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 1 (1), s.14-36.
- KEPENEK, Y., & Yentürk, N. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KESGİNGÖZ, H. (2017). *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- KESKİN, A. (2009). *İran-Türkiye İlişkilerine Genel Bir Bakış*. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
- KILINÇ, S. (2013). *D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türk Ekonomisine Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KOÇ, A. (2014, Eylül). *Karacadağ Kalkınma Ajansı*. Şubat 18, 2019 tarihinde Karacadağ Kalkınma Ajansı: https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_3_ZJ1M81MS_malezya_ulke_raporu.pdf.
- Konya Ticaret Odası* . (2016, Kasım). Ocak 29, 2019 tarihinde Konya Ticaret Odası :http://www.kto.org.tr/d/file/banglades-ulke-raporu_2016.20170825102136.pdf
- Konya Ticaret Odası*. (2009, Eylül). Şubat 09, 2019 tarihinde Konya Ticaret Odası: <http://www.kto.org.tr/ulke-raporlari-387s.htm>
- Konya Ticaret Odası*. (2015, Ağustos). Şubat 22, 2019 tarihinde Konya Ticaret Odası: http://www.kto.org.tr/d/file/endonezya-ulke-raporu_2015.20170825114529.pdf
- Konya Ticaret Odası*. (2016, Nisan). Ocak 25, 2019 tarihinde Konya Ticaret Odası: http://www.kto.org.tr/d/file/iran-ulke-raporu_2016.pdf
- Konya Ticaret Odası*. (2016, Kasım). Ocak 29, 2019 tarihinde Konya Ticaret Odası: http://www.kto.org.tr/d/file/banglades-ulke-raporu_2016.20170825102136.pdf
- KÜPELİ, M. Ş. (2016). Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* , 3 (1), 97-135.

- LEINBACH, T. R., Bee, O., & vd. (2019, Nisan 25). *Encyclopedia Britannica*.
Mayıs 01, 2019 tarihinde Encyclopedia Britannica:
<https://www.britannica.com/place/Malaysia>
- MFA. (2019). Mart 11, 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı:
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-endonezya-siyasi-iskileri.tr.mfa>
- MFA. (2019). Mart 14, 2019 tarihinde Dışişleri Bakanlığı:
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
- Ministry of Finance. (2018). Şubat 08, 2019 tarihinde Ministry of Finance:
<http://www.mof.gov.eg/english/pages/home.aspx>
- Mısır Bülteni . (2015, Mart 30). Şubat 09, 2019 tarihinde Mısır Bülteni:
<http://misirbulteni.com/misirda-tarim-sektoru-zor-durumda/>
- Moment-Expo. (2010, Kasım). Mart 11, 2019 tarihinde Moment-Expo:
<http://www.moment-expo.com/misira-makine-ihracatimiz-hizla-artiyor>
- Moment-Expo. (2013, Kasım). Şubat 04, 2019 tarihinde Moment-Expo:
<http://www.moment-expo.com/guney>
- ÖZGÖKER, U. (2014). *Uluslararası Siyasi, Askeri ve Ekonomik Örgütler*. İstanbul:
Der Yayınları.
- ÖZTÜRK, İ. (2012). *Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü*. İstanbul:
İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- ÖZTÜRK, N. (2007). *Pakistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri ve Türkiye
Pakistan Dış Ticareti* . İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- SAMANCI, M. (2018). Mısır'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Vergi Sisteminin
Gelişimi ve Türk Vergi Sistemi ile Karşılaştırılması. *Akademik Hassasiyetler* ,
5 (9), 135-153.
- SARIASLAN, F. (2013). 2000'li Yıllarda Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri.
Academia, Şubat 28, 2019 tarihinde Academia:
https://www.academia.edu/10836947/2000li_Y%C4%B1llarda_T%C3%BCrkiye-%C4%B0ran_Ekonomik_%C4%B0li%C5%9Fkileri, s.66-91.
- SAVAŞ, V. F. (2004). *Dünya Ekonomi Sistemi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi
Yayınları .

- SDAM . (2017, Kasım 09). Kasım 21, 2018 tarihinde Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi : <https://sdam.org.tr/mobil/Haber.php?id=103>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2014). Ağustos 20, 2019 tarihinde Tarım Daire Başkanlığı: <http://tarim.kalkinma.gov.tr/tarim/>
- ŞAHİN, H. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- ŞAHİN, S. (2012), *Türkiye'nin Öncülük Ettiği Ekonomik Birleşmeler KEİ, ECO ve D-8 Örnekleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Tarım ve Orman Bakanlığı . (2019). Ocak 21, 2019 tarihinde Tarım ve Orman Bakanlığı : <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Urunlerinin-Ithalat-Ve-Ihracati>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2015, Mart). Eylül 05, 2019 tarihinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: https://www.tarimorman.gov.tr/Belgeler/SagMenuVeriler/Tarimsal_Veriler.pdf
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2018). Eylül 18, 2018 tarihinde Tarım ve Orman Bakanlığı: <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Arsiv/D-8%20nedir%20yeni.pdf>
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2019). Ağustos 28, 2019 tarihinde Tarım ve Orman Bakanlığı: <http://tarim.kalkinma.gov.tr/tarim/>
- TAŞTEKİN, M. (2006). Türk Dış Politikasında "D-8". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 7 (2), s.225-244.
- Ticaret Bakanlığı. (2017). *2017 Yılı Pazara Giriş Engelleri Raporu (İran İslam Cumhuriyeti)*. Ankara: Ticaret Bakanlığı.
- TBMM. (2017). *TC Hükümeti ile Nijerya Federal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliği Zaptının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/817) ve Dışişleri Konisyonu Raporu*. Ankara: TBMM.
- TELLAL, E. (2013). *Siyasi Tarih-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- The United Nations Today*. (tarih yok). Temmuz 28, 2019 tarihinde <http://www.unicankara.org.tr/today/index.html>

- Ticaret Bakanlığı.* (2015). Mart 15, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/data/5b8d397313b876125c08b190/26fba4272211f6542b72b1be0588a484.pdf>
- Ticaret Bakanlığı.* (2017, Mart). Şubat 17, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a227194/5eb1306228478a6f7fed28108d7cf092.docx>
- Ticaret Bakanlığı.* (2018). Mart 15, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü :
<https://ticaret.gov.tr/data/5b872ee013b8761450e18f68/48754999bc0c0ffe4f7d0c98b32bd7df.doc>
- Ticaret Bakanlığı.* (2018, Ağustos 31). Eylül 01, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://www.deik.org.tr/uploads/endonezya-ulke-bulteni-2014.pdf>
- Ticaret Bakanlığı.* (2019, Nisan 2019). Ağustos 29, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profil/ekonomik-gorunum/genel-ekonomik-durum>
- Ticaret Bakanlığı.* (2019). Şubat 10, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/nijerya/genel-bilgiler>
- Ticaret Bakanlığı.* (2019, Mart 2019). Mayıs 02, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>
- Ticaret Bakanlığı.* (2019, Mayıs 31). Eylül 01, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/misir/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>
- Ticaret Bakanlığı.* (2019, Mart 14). Nisan 05, 2019 tarihinde Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/pakistan/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>
- TİM. (2017). *Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2017*. İstanbul: Küçük Mucizeler Yayıncılık ve İletişim Hizmetleri.
- TOBB. (2013). *Ekonomik Rapor*. Ankara: TOBB Yayın.

- Trademap.* (2018). Şubat 07, 2019 tarihinde Trademap:
https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c818%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c
c
- Trademap.* (2018). Şubat 10, 2019 tarihinde Trademap:
https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c818%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c
c
- Trademap.* (2018). Şubat 18, 2019 tarihinde Trademap:
https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c458%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c
c1
- TradeMap.* (2018). Şubat 27, 2019 tarihinde International Trade Center:
https://www.trademap.org/Product_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c360%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c%7c1%7c1%7c%7c
%7c
- TUİC.* (2011, Kasım 06). Eylül 04, 2019 tarihinde TUİC Akademi:
<http://www.tuicakademi.org/ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu/>
- TÜİK.* (2019). Nisan 25, 2019 tarihinde Türk İstatistik Kurumu:
http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621
- TÜİK.* (2019). Mart 11, 2019 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046
- TÜİK.* (2019). Eylül 05, 2019 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu:
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK.* (2018). *TÜİK.* Aralık 20, 2018 tarihinde Türk İstatistik Kurumu Web Sitesi:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1024
- UİB.* (2018). *Malezya Ülke Raporu (Yaş Meyve Sebze Açısından)*. Bursa: Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Arge Şubesi.
- ULLAH, R.* (2017). Bangladeş ve Türkiye İkili İlişkilerin Bir Analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* , s.30-44.

- ULUSAN, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyetine (Cemiyet-i Akvam) Girişi, Öncesi ve Sonrası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* , VII (16-17), 237-258.
- World Bank*. (2019, Nisan 05). Ağustos 22, 2019 tarihinde World Bank: <https://www.worldbank.org/en/country/pakistan/overview>
- World Bank*. (2019, Mart). Mayıs 01, 2019 tarihinde World Bank: <https://www.worldbank.org/en/country/malaysia/overview>
- World Bank*. (2019). Ocak 31, 2019 tarihinde The World Bank Group: <https://www.worldbank.org/en/about>
- WTO*. (2019). Ocak 31, 2019 tarihinde World Trade Organization: https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/bangladesh_e.htm
- WTO*. (2019). Şubat 09, 2019 tarihinde World Trade Organization: <https://data.wto.org/>
- WTO*. (2019). Eylül 02, 2019 tarihinde World Trade Organizaton: https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm
- YAKUT, K. (1999). *Çağdaş Dünya Tarihi* . Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- YAKUT, K., & Yakut, E. (2013). *Siyasi Tarih-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları .
- YÜZAL, S. (2011). *Pakistan Ülke Raporu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı.

ÖZ GEÇMİŞ

Hülya GURBET, 04.08.1992 Samsun/Ondokuzmayıs' da doğdu. Balıca Çok Programlı Lisesi'ni bitirdikten sonra Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisat bölümünden 2014 yılında bölüm ikincisi olarak mezun oldu. 2014 yılında OMÜSBE İktisat Yüksek Lisans Programına başladı.

İletişim Bilgileri:

E-Mail: hly_grbt@hotmail.com

Telefon:

